

**ВСТЪПИТЕЛНА СТУДИЯ
ХАРАЛАМПИ ПАНИЦИДИС**

**БЕЛЕЖКИ
ХАРАЛАМПИ ПАНИЦИДИС
ЦВЕТАНА ПАНИЦИДУ**

**АЗБУЧЕН ПОКАЗАТЕЦ
ЦВЕТАНА ПАНИЦИДУ**

АРИСТОТЕЛ

**АТИНСКАТА
ПОЛИТИЯ**

Превод от старогръцки
ЦВЕТАНА ПАНИЦИДУ
ХАРАЛАМПИ ПАНИЦИДИС

Редактор
ЦВЕТАН СТАРЕЙШИНСКИ

ИЗДАТЕЛСТВО „ХРИСТО БОТЕВ“
СОФИЯ, 1993

СЪДЪРЖАНИЕ

Харалампи Паницидис - „АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ“ НА
АРИСТОТЕЛ, ИЛИ ПРЕВЪПЛЪЩЕНИЯТА НА ПРОЗОРЛИ-
ВОСТТА

„АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ I“

- I глава СЪДЪТ НА АЛКМЕОНИДИТЕ
- II глава ОБЩЕСТВЕНАТА УРЕДБА ПРЕДИ СОЛОН
- III глава ДРЕВНОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО
- IV глава ОТНОСНО ДРАКОН
- V глава ИЗЯВИ НА СОЛОН
- VI глава ПРЕОБРАЗУВАНИЯТА НА СОЛОН –
СЕЙСАХТЕЯ
- VII глава РАЗДЕЛЕНИЕ НА СЪСЛОВИЯТА
- VIII глава ДЪРЖАВНИ ДЛЪЖНОСТИ
- IX глава СЪДЕБНИ ИЗМЕНЕНИЯ
- X глава ПРЕОБРАЗУВАНИЕ В ПАРИЧНАТА
СИСТЕМА
- XI глава ОТПЪТУВАНЕТО НА СОЛОН
- XII глава ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ПОЕМИ НА СОЛОН

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΡΧΑΙΩΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΩΝ

ἐπιμέλεια ἐκδόσεως

ΠΑΝΝΗΣ ΚΟΡΔΑΤΟΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ

Ἀθηναίων πολιτεία

Copyright "I. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ"

ἐκδόσεις Ε. & Μ. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ Ε.Π.Ε.

Ἀθήνα

© Цветана Панициду, Харалампи Паницидис, превод, 1993

© Харалампи Паницидис, въстъпителна студия, 1993

© ИК „Христо Ботев“, София, 1993

- XIII глава ПОЛИТИЧЕСКИТЕ РАЗМИРИЦИ СЛЕД СОЛОН
- XIV глава ПЪРВИ ПРОЯВИ НА ПИЗИСТРАТ
- XV глава ПИЗИСТРАТ ВЗИМА ВЛАСТТА
- XVI глава УПРАВЛЕНИЕТО ПРИ ПИЗИСТРАТ
- XVII глава ПИЗИСТРАТИДИ
- XVIII глава УБИЙСТВОТО НА ХИПАРХ
- XIX глава СВАЛЯНЕ НА ПИЗИСТРАТИДИТЕ
- XX глава КЛИСТЕН – ВОДАЧ НА ДЕМОКРАТИЧЕСКАТА ГРУПИРОВКА
- XXI глава ПРЕОБРАЗУВАНИЯТА НА КЛИСТЕН
- XXII глава ОСТРАКИЗЪМ. АТИНА ПРЕДИ МОРСКАТА БИТКА ПРИ САЛАМИН
- XXIII глава УПРАВЛЕНИЕТО НА АРЕОПАГА
- XXIV глава ОБЩЕСТВЕНИ СЛУЖИТЕЛИ ПРЕЗ V ВЕК
- XXV глава ПРЕОБРАЗУВАНИЯТА НА ЕФИАЛТ
- XXVI глава ДРУГИ ПРОМЕНИ
- XXVII глава ПЕЛОПОНЕСКАТА ВОЙНА И ПОСЛЕДВАЩОТО ПОЛИТИЧЕСКО РАЗВИТИЕ
- XXVIII глава ВОДАЧИТЕ НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ГРУПИРОВКИ ПРЕЗ VI И V ВЕК
- XXIX глава ПЪРВИТЕ МЕРКИ НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ
- XXX глава ЗАВЪРШЕНИЯТ ВИД НА УРЕДБАТА НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ
- XXXI глава ВРЕМЕННАТА УРЕДБА НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ

- XXXII глава ДЕЛАТА НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ
- XXXIII глава ОТСТРАНЯВАНЕ НА ЧЕТИРИСТОТИНТЕ
- XXXIV глава КРАЯТ НА ПЕЛОПОНЕСКАТА ВОЙНА
- XXXV глава ПЪРВИ МЕРКИ НА ТРИДЕСЕТТЕ
- XXXVI глава РАЗНОГЛАСИЯ МЕЖДУ ТЕРАМЕН И ТРИДЕСЕТТЕ
- XXXVII глава УБИЙСТВОТО НА ТЕРАМЕН
- XXXVIII глава ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ДЕМОКРАЦИЯТА
- XXXIX глава СПОРАЗУМЕНИЕТО МЕЖДУ АТИНА И ПИРЕЯ
- XL глава УРЕДБАТА ПРИ АРХИН
- XLI глава ОБОБЩЕНИЕ НА ПЪРВА ЧАСТ

„АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ II“

- XLII глава ЕФЕБИЯ
- XLIII глава ПРАВА ЧРЕЗ ЖРЕБИЙ - СЪВЕТ НА ПЕТСТОТИНТЕ
- XLIV глава ЕПИСТАТИ И ПРОЕДРИ
- XLV глава ПРАВОМОЩИЯ НА СЪВЕТА НА ПЕТСТОТИНТЕ
- XLVI глава ДОПЪЛНИТЕЛНИ ПРАВОМОЩИЯ
- XLVII глава ТАМИИ НА АТИНА
- XLVIII глава АПОДЕКТИ И ЛОГИСТИ
- XLIX глава ОТНОСНО КОННИЦИТЕ

L глава	ЗАДЪЛЖЕНИЯ НА АСТИНОМИТЕ
LI глава	ДРУГИ ДЛЪЖНОСТИ
LII глава	ЕДИНАДЕСЕТТЕ И ВНОСИТЕЛИТЕ
LIII глава	ЧЕТИРИДЕСЕТТЕ И ДИЕТЕТИТЕ
LIV глава	ЛОГИСТИ И СИНИГОРИ
LV глава	ДЕВЕТИМАТА АРХОНТИ
LVI глава	ПОМОЩНИЦИ НА АРХОНТИТЕ
LVII глава	ОТНОСНО ЦАРЯ
LVIII глава	ОТНОСНО ПОЛЕМАРХА
LIX глава	ТЕСМОТЕТИ
LX глава	АТЛОТЕТИ
LXI глава	СТРАТЕЗИ И ДРУГИ ИЗБИРАЕМИ ДЛЪЖНОСТИ
LXII глава	ЕДНО ИЗМЕНЕНИЕ
LXIII глава	СЪДИЛИЩА И СЪДИИ
LXIV глава	ИЗБИРАНЕ НА СЪДИИТЕ ЧРЕЗ ЖРЕБИЙ
LXV глава	КАКВО СТАВА СЛЕД ИЗБОРА ЧРЕЗ ЖРЕБИЙ
LXVI глава	ИЗБОР НА ПРЕДСЕДАТЕЛИ И НА ОТГОВОРНИЦИ
LXVII глава	ПРОВЕЖДАНЕ НА СЪДЕБНИТЕ ДЕЛА
LXVIII глава	ГЛАСУВАНЕ
LXIX глава	ПРЕБРОЯВАНЕ НА ГЛАСОВЕТЕ И ОПРЕДЕЛЯНЕ НА ПРИСЪДИТЕ

„АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ“ НА АРИСТОТЕЛ, ИЛИ ПРЕВЪПЛЪЩЕНИЯТА НА ПРОЗОРЛИВОСТТА

„Дълбок е кладенецът на миналото.
Дали не трябва да го наречем бездънен?“

Томас Ман

Иронията на историята все още успява и ни представя по непредсказуеми начини своя любим навик да наказва крехкото равновесие на научното и теоретичното самочувствие с изненадите на нови „спомени“. Но тя не би била ирония на историята, ако не затваряше кутията със свои „спомени“ и в позата на критичното самочувствие, и с израза на насмешливото внимание на загадъчно-предупредителен наблюдател не ни оставяше при напразните мечти на нашите недовършени интерпретации сред самотната бездна на безпаметно-безсмислени действия.

Ръкописът на „Атинската политика“ е открит през 1890 г. върху обратната страна на четири папирусни листа, донесени в Британския музей от Египет и съдържащи отчета на управител на имение за неговия господар от времето на управлението на император Веспасиан, някъде към 78–79 г. от н. е. Лондонският папирус не е имал нито началната част на съчинението, нито неговото заглавие, нито името на неговия автор и изучаването му е изисквало отговор първо на тези въпроси. След прецизно сравнение на цитати, съхранени у различни по-късни автори с текста

на ръкописа, новооткритият текст се отъждествява със съчинението на Аристотел „Атинската полития“, публикуван за пръв път януари 1891 г. от английския филолог Кенйон¹.

* * *

Датировката на съчинението² на Аристотел все още не е намерила еднозначно решение. Тя е предмет на много дискусии и се решава в контекста на различни позиции. Не е възможно, а и тук едва ли е необходимо да се прави оценка и да се навлиза в подробности, в тънкостите на филологическите и историческите методи и похвати за доказването на една или друга теза.

Накратко, многообразието на тезите и техните акценти би могло да бъде редуцирано до два възможни варианта: 1. „Атинската полития“ на Аристотел е завършена преди неговата „Политика“, т.е. преди 336 г. пр. н. е. Доводите на тази теза са предимно логично-теоретични. Според тази позиция не е възможно Аристотел да завърши своята „Политика“, преди да е приключил с написването на историята на различните гръцки политики и, разбира се, на атинската. Ако в „Атинската полития“, глава LIV 7, се споменава архонтът Кефисофонт от 329/8 г. пр. н. е., това не означава, че историята на атинския полис е писана след това време, а че Аристотел непрекъснато е поправял и допълвал съдържанието на своето произведение; 2. „Атинската полития“ е писана в промеждутъка между 328 и 325 г. пр. н. е. Доводите на тази теза са предимно историко-филологически. Основен факт, посочван от тази позиция, е същата тази 329/8 година от архонтството на Кефисофонт. Друго доказателство, използвано от тази теза, е, че говорейки за функциите на Съвета на петстотинте по ор-

¹ Aristotle. On the Constitution of Athens. Edited by Kenyon, London, 1891, 2 ed., 1891, 3 ed., 1892. Факсимиле на папируса - London, 1 ed., 1891, 2 ed., 1891.

² За читателя, специално интересуваш се от този въпрос, би могла да бъде полезна специалната литература, посветена на „Атинската полития“, посочена в края на настоящата студия.

ганизирането на флота, Аристотел споменава основните военни кораби – триерите и тетрерите, но не упоменава пентерите, които за пръв път са въведени във флота през 325/324 г. пр. н. е.

Това, което не предизвиква съмнение и което не би било пресилено да се подчертае, е, че с откриването на ръкописа на „Атинската полития“ изучаването на гръцката и по-специално на атинската история намира неочакван импулс и достатъчно твърда основа.

* * *

„Атинската полития“ е единственото съчинение от древността, което представя относително цялостно социалната и политическата история на Атина от времето непосредствено преди Солоновото законодателство (тъй като началната част на съчинението, посветена на по-ранна епоха, не е съхранена в ръкописа) до края на V в. пр.н.е. и системата на атинския социален и политически строй от времето на самия Аристотел (IV в. пр.н.е.). Съчинението е от две части – вероятно характерно за структурата и на „политиите“³, които не са достигнали до нас – историята на драматичното самоутвърждаване на собственото обществено пространство и устройството на „сцената“, на която „играт“ съвременниците на историческата ситуация.

Социалните и политическите промени, които разглежда Аристотел в историческата част на своето съчинение, фиксират възлови моменти от развитието на атинския полис от митичните, героичните времена до IV в. пр. н. е.: законите на Дракон, положението преди реформите на Солон, законите на Солон и смутните времена след него-

³ С названието „политии“ в древността е бил познат корпусът от съчинения на Аристотел, в който той е изследвал социалното и политическото устройство на голям брой гръцки държави, както и на някои варварски общества, като със сигурност се споменава за картагенското. Според свидетелствата на Хесихий и на Диоген Лаерций техният брой е бил към 158 и са били многократно използвани в древността и по този начин до нас са стигнали редица фрагменти от тях. Виж сборниците с фрагменти на Neumann. Aristotelis rerumpublicarum relique. Heidelberg, 1827; Rose, V. Aristotelis pseudepigraphus. Leipzig, 1863; Rose, V. Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta. Leipzig, 1866.

вото оттегляне, тиранията на Пизистрат, свалянето на Пизистратидите и политическите борби след това, реформите на Клистен, вътрешното състояние на Атина по времето на гръко-персийските войни, периодът на управление на Ареопага като резултат от успехите в тези войни, могъществото на атинския полис през последвалите петдесет години, неудачната политика на аристокрацията, политическата дейност на Кимон, Тукидид, Ефиалт и Перикъл, стабилизирането на демокрацията, перипетиите в политическия живот по време на Пелопонеската война и олигархията на Тридесетте, възстановяването на демокрацията след примирението между враждуващите групировки и установяването на политическото устройство, съхранило се до смъртта на Аристотел.

Но около строго очертаната завършеност на тези исторически моменти или „фигури“⁴ осезаемо сияят стремежът към самоопределение, страстта на духа и тялото към достоинството на съществуване сред свободата на избор и отговорността при неговото приемане, гордото съзнание и самосъзнание за собствен културен избор, меката тъга по преходността на постигнатото, пластичната търпимост и откритост към варварите, неизчерпаемо-самоотвержената защита на *име*, равнозначно на *същност* при древните елини, щедро пръснали неповторимите мигове на своя живот сред кратката вечност на историята.

И в своето поредно теоретично превъплъщение като историк Аристотел остава верен на усета си за намирането на опорите, способни да удържат напрежението на изследователския интерес и натиска на изгражданото теоретично цяло. Но той остава верен и на своите политически симпатии и антипатии, които открито изразява в преценките и изводите си за събития и личности.

Например възможността понятието „демокрация“, представянето на демокрацията като реална обществена форма, а и собственото разбиране на Аристотел за демокрацията да бъдат предмет на твърде различни интерпретации е заложена в самите текстове. Не поради тяхната

⁴ Подробен, систематичен и критичен избор на въпросите, свързани с източниците, които използва Аристотел при написването на „*Атинската полиция*“, както и дискусиите по тези въпроси могат да бъдат открити на страниците на литературата, посочена в края на тази студия.

вероятна историческа непълнота или теоретична предвзетост, а по-скоро поради опита за представянето на едно общество като органична цялост от неговата обзрима история и „вълненията“ на неговото собствено настояще. От една страна, субектите (в лицето на социални групи и личности) на тази обществена форма се променят и сменят в историческо време. От друга – социалните промени показват на теоретика феноменологичната пъстрота на политическите илюзии за „чиста“ демокрация, като му предоставят достатъчно представителен „материал“ за изследване на действителните обществени интереси, гравитиращи около всяка определена Демокрация или формула за демокрация. В този смисъл коректността на едно любопитно (но не „влюбено“, т.е. пристрастно) изследователско търсене, което се опитва да преодолее авторовите симпатии и антипатии, невинната предубеденост или непредубеденост на поколения читатели и ентузиазиранията предубеденост или непредубеденост на поколения теоретици и като съзнава, разбира изцяло иронията на своята историческа и теоретична „ограниченост“, би могло да си позволи да представи и своето виждане. Демокрацията, така както ни е представена у Аристотел, е разумен (извоюван в твърде неразумни и трагични конфликти и също поради тях потъващ, изчезващ в историческото битие), взаимно приемлив, съзнателен компромис между социалните групи и техните лидери в постигането на реален баланс на техните интереси, т.е. в създаването на онова почти nepостижимо крехко и наранимо социално и законово равновесие между всички обществени структури – икономически, политически, съдебни, военни и културни.

Втората част на „Атинската политика“ с основание би могла да се нарече „Един ден от живота на атинския полис“ и поради „плътността“ на използваните изобразителни средства, дълбочината на изобразителната перспектива и богатството на социални роли и ситуации, побрани в границите на този разказ.

„Денят“ в полиса започва с грижите около възпитанието и подготовката на ефебите като бъдещи граждани на Атина и избора за граждани на онези, които са навършили определената възраст и са достойни да вземат участие в управлението на града.

По-късно сутринта се провежда обсъждането на проблемите, свързани с управлението на обществените работи: охраната и поддържането на храмовете, организацията на обществените празници, търговете за разработване на рудниците, събирането на данъците, поддържането на пътищата, контролът над търговията и приходите от нея и много други. По пладне се гласуват наградите на победителите в състезанията по изкуства и атлетика, както и на победителите във военните игри. В ранния следобед бива избрано командването на конницата, морската флота и пехотата. Следобедът е изцяло посветен на избора на съдебните състави, обявяването и разглеждането на делата, определени за този ден. Привечер умората и слънцето вече са казали своето.

И както може да се предположи, вечерта идва, за да завари приятели, повели своите разговори по безкрайните пътища на мисълта и въображението, преди нощта да ги приюти с предизвикателствата на Ерос и нежните ласки на Хипнос.

Тук вече историкът Аристотел мълчи. Може би защото и на него нищо човешко не му е било чуждо.

* * *

Историческите и политическите текстове на Аристотел разкриват парадоксалната възможност да се пише история на историята от определена позиция, от предпоставен възглед, който дори и със своето пристрастно присъствие не преобразява естествения исторически ход, а по-късно привнася очарованието на индивидуалността, на индивидуалния почерк, стил, език и отношение в изказа на случилото се – действително или недействително. Така историята пише сама себе си, защото Тя няма друг глас и присъствие за нас освен чрез личността и можем само да недоумяваме от гениалните закачки на нейния сполучлив избор при поднасяне на разказа – аналитично-подробен и обемно-многогласен за миналото и за настоящето на антична Гърция.

Методологичната дързост на Аристотел – цялостно изследване на исторически достъпните нему обществени ус-

тройства на една епоха от античността – остава прецедент за дълъг период и би могла да бъде сравнена само с проницателността на неговия теоретичен кураж да представи в текст резултатите и изводите от своето „пътуване“ сред предизвикателствата на своето време.

Да бъдеш в историята, да можеш в историята, да можеш за историята и да правиш история може и да е предразположеност – генетична или подходящо социално предпоставена, но при всички случаи е и труден занаят, било то за теоретика като теоретик или за теоретика като непосредствен участник, а в ипостаса на тяхното единение на подобно „натоварване“ могат да издържат сякаш единствено личности като Аристотел.

* * *

Първият превод на български език на съчинението на Аристотел „Атинската политика“ е направен през 1904 г. от д-р Г. И. Кацаров⁵. Както посочва д-р Г. И. Кацаров, неговият превод е направен според изданието: *Aristotelis. Πολιτεία Αθηναίων*, III ediderunt. G. Kaibel et V. de Wilamowitz. Moellendorf, Berlin, 1898 г. Като особено полезен за своята работа д-р Кацаров споменава руския превод на А. М. Ловягин – *Аристотель. История и обзор афинского государственного устройства*. С.-Петербург, 1895, и изразява съжаление, че не е могъл да ползва най-новите издания на трактата от Fr. Blass и F. Кепуон.

Самият превод на д-р Кацаров е непълен. Макар в него да липсват последните глави от втората част, едва ли е нужно да убеждаваме читателя, че въпреки това той е едно свидетелство и за интелигентност на историческото ни мислене в началото на века.

Не единствено отдалечеността, недостъпността, несъвършенствата и непълнотата на този превод извикаха необходимостта от ново представяне на „Атинската поли-

⁵ *Аристотел. Атинската държавна уредба*. Превел от старогръцки с увод и коментар д-р Г. И. Кацаров, доцент по стара история във Висшето училище. София, Придворна печатница Бр. Прошекови, 1904 г. Издава Българското Книжовно Дружество в София от фонда „Напредък“.

тия“ на български език, но и почти необузданият стремеж у българската общественост към възсъздаване на своето собствено историческо самосъзнание, който естествено обяснява и интереса ѝ към класическото литературно наследство на Древна Гърция. Едно литературно наследство, на чиито културни влияния ще се оказваме толкова поподатливи, колкото повече ще се доближаваме до разбирането за илюзорната „делимост“ на историческото съществуване на народите от Балканския полуостров от тяхната обща историческа съдба.

Харалампи Паницидис

ЛИТЕРАТУРА

1. „Aristotle's Constitution of Athens“ by Sandys, 2 ed. London, 1912.
2. „Aristoteles der Staat der Athener“, erklärt von Hude, 2. Aufl., Leipzig-Berlin, 1916.
3. *Aristote. Constitution d' Athenes. Texte établi et traduit par Mathieu et Haussoullier*, Paris, 1922.
4. *Kaibel. Stil und Text der Politeia Athenaion des Aristoteles*. Berlin, 1893.
5. *Br. Keil, Die Solonische Verfassung in Aristoteles Verfassungsgeschichte*. Berlin, 1890.
6. *Wilamowitz-Mollendorff. Aristoteles und Athen*. 2 Bände. Berlin, 1892.
7. *Бузескул. „Афинская полития“ Аристотеля как источник для истории государственного строя Афин до конца V века*. Харьков, 1895 (срв. некоторые библиографические дополнения: *Бузескул. Введение в историю Греции*, изд. 3-е, Пг. 1915 г., с. 141-172).

8. *Bursy*. De Aristotelis Politeias Athenaion partis alterius fonte et auctoritate. Juriewi (Dorpati), 1897.

9. *Busolt*. Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaironeia, 2. Aufl., 3 Bände (4 Teile), 1893–1904.

10. *Busolt*. Griechische Staatskunde. 2 Bände. München, 1920–1926.

11. *Шеффер*. Афинское гражданство и народное собрание. М., 1891.

12. *Lipsius*. Das Attische Recht und Rechtsverfahren. Leipzig, 1905–1915.

13. *Thumser*. Staatsaltertümer (K. Fr. Hermann, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten, I. Band, 1–2. Abt.) Freiburg, 1889–1892.

14. *Swoboda*. Staatsaltertümer (K. Fr. Hermann, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten. I. B., 3. Abt.). Tübingen, 1913.

15. *Thalheim*. Rechtsaltertümer (K. Fr. Hermann, Lehrbuch der griechischen Antiquitäten). Freiburg–Leipzig, 1895.

16. *Schömann*. Griechische Altertümer, beard. von Lipsius, 2 Bände. Berlin, 1897–1902.

17. *Латышев*. Очерк греческих древностей, изд. 3-е, 2 т., СПб, 1897–1899.

18. *Beloch*. Griechische Geschichte, 2. Aufl., 4 Bände, 1912–1927.

19. *Glötz*. Histoire grecque, 3 v. Paris, 1925.

20. *Glötz*. La cité grecque. Paris, 1928.

21. Cambridge Ancient History, edit. by Bury, Cock, Adcock etc., v. IV–VI. Cambridge, 1926–1927.

22. *Аристотель*. Афинская полития. Москва–Ленинград, 1936.

23. *Jaeger, W.* Aristoteles. Grendlegung eine Geschichte seiner Entwicklung, B., 1955.

24. *Chroust, A.H.* Aristotle. New light on his life and on some of his lost works, v. 1-2, L., 1973.

25. *Bien, G.* Die Grendlegung der politischen Philosophie bei Aristoteles. Freiburg-München, 1973

26. *Düring, I.*, Aristotles. Darstellung und literpretation seines Denkens, Hdlb., 1966.

27. Κορδάτου Γ. Προλεγόμενα στην „Αθηναίων πολιτεία“ του Αριστοτέλη, „Βιβλιοθήκη αρχαίων συγγραφέων“, Αθηνά, 1939.

АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ*

I

* Поради многозначността и своеобразието запазваме гръцката дума *πολιτεῖα*: 1. гражданско право, 2. обществен живот, обществена дейност, държавнически начала, политика на държавата, политически мерки; държавно управление (власт) 3. държавно устройство, начин на управление; демокрация, демократично управление, република. Освен това се съобразяваме с терминологията на Аристотел, според който „полития“ е умерената демокрация, а „демократия“ – онова, което по-късно започнали да наричат *ὀχλοκρατία* (охлократия) – господство на тълпата. – Бел. прев.

I. //Триста съдии//¹ с благороден произход положили клетва, както повеляват свещените закони, и определили присъдата //според обвинението// на Мирон². Щом било установено престъплението на виновниците, тленните им останки били изхвърлени от гробовете, а техните родове – осъдени на вечно изгнание³. А после Епименид⁴ от Крит извършил очищение на града.

II. После станало така, че за дълго време между благородните и демоса¹ настъпили раздори. 2. Понеже държавната уредба била изцяло олигархична и всъщност бедните, включително жените и децата, робували на богатите. Били наричани *пелати* и *хектемори*² именно защото според такова споразумение обработвали имотите на богатите. Цялата земя се владеела от малцина и ако пелатите не заплащали наема, и те самите, и техните деца ставали роби, а изплащането на заемите чрез залагане на собствения живот продължило чак до Солон, който е и първият простат³ на демоса. 3. Прочее, най-тежко и болезнено за бедните според тогавашната уредба било робството. Освен това те имали други причини за недоволство, защото били лишени от всякакви права.

III. Предшестващата Дракон древна полития имала следния вид. Висшите длъжности били заемани от благородните и богати граждани, които първоначално управлявали до смъртта си, а сетне – по десет години. 2. Най-почитани в йерархията и най-стари по произход били длъжностите на царя, *полемарха* и *архонта*¹. Сред тях водеща била тази на полемарха, защото някои от царете били слаби военачалници. Такава била причината атиняни да поканят Йон²

да стане цар. 3. Най-последна по време била създадена длъжността на архонта. Повечето от авторите твърдят, че тя се е появила по времето на Медонт³, а други смятат, че е от времето на Акаст³, и като доказателство привеждат това, че деветте архонти се заклеват „както при Акаст“ да изпълняват свещения си дълг, защото според тях по негово време Кодридите успели да отделят привилегиите на архонта от властта на царя. Прочее, когато и да е станало това, разликата в годините е незначителна, но че архонтската длъжност е създадена по-късно от другите две – се подкрепя от обстоятелството, че архонтът нямал никакви правомощия, наследени от прадедите, а само допълнително наложили се⁴. Затова тази длъжност не е била толкова авторитетна, освен в по-късен период, когато била подсилена законодателно. 4. Много по-късно започнало избирането на тесмотетите⁵, които поели архонтски функции да прогласяват съставяните от тях решения, имащи силата на закони, и да ги спазват при разрешаването на споровете между гражданите. Ето защо тази длъжност била заемана за не повече от една година. 5. Такава е по време разликата между тези две длъжности. Деветте архонти не са имали едно общо седалище⁶. Царят заемал така наречения Буколей⁷, който граничел с Пританея (което се потвърждава от това, че и до ден днешен там се осъществява брачният съюз между Дионис и съпругата на царя)⁸. Архонтът пък заемал Пританея⁹, а полемархът – Епиликей, който първоначално се наричал полемархей, преди Епилик¹⁰ да го възстанови и обнови по време на своето полемархство, след което бил наречен Епиликей. Тесмотетите заседавали в тесмотея. Но по времето на Солон всички архонти се събирали в тесмотея¹¹. Те били упълномощени да издават съдебни решения, а не както сега само да ги внасят за предварително разглеждане. Така е била установена йерархията на висшите държавни длъжности. 6. А Ареопагът съблюдавал спазването на законите, ръководел многобройните и важни дела в държавата¹² и определял физическите и паричните наказания на виновните. Архонтите били избирани измежду богатите и благородните и от тях

хната пък прослойка бивали избирани Ареопагитите, затова единствено тази висша държавна длъжност се заема и досега доживотно от ония, които я упражняват.

IV. Така е била първата Атинска полития. След недълъг период¹, по времето на архонта Аристехм², Дракон поставил своите закони и политията придобила следния вид. 2. Били дадени граждански права на тези, които могли да притежават тежко въоръжение³. Те избирали деветимата архонти и тамииите измежду ония, които притежавали имущество, не по-малко от десет златни мини⁴, освободени от всякакъв данък, а останалите по-маловажни държавни длъжности бивали възлагани на представители от воинското съсловие. Стратезите и хипархите трябвало да имат имущество, не по-малко от сто златни мини, освободени от всякакъв данък, и деца от законната си съпруга, навършили десет години. Така назованите архонти поемали своите задължения под поръчителството на пританите, стратезите и хипархите до полагането на своята клетва, за което взимали четирима поръчители от съсловието на стратезите и хипархите. 3. За Съвета били избирани по жребий от гражданството четиристотин и един членове. Освен тях чрез жребий бивали избирани и останалите висши служители, които трябвало да са навършили тридесет години, един и същ човек нямал право да бъде два пъти архонт, преди всеки един от неговите съграждани да се е изредил на тази длъжност, и чак тогава изборът започвал отначало, а ако някой от членовете на Съвета отсъствал от заседание на Съвета или на еклесиата⁵, тогава заплащал глоба, както следва: пентакосиомедимнът – три драхми, конникът – две драхми, зевгитът – една⁶. 4. А Ареопагът като пазител на законите съблюдавал дали архонтите управляват съгласно с тях. Всеки гражданин, спрямо когото е била извършена несправедливост, имал право да протестира в Ареопага за нарушаването на законите. 5. Както вече беше казано⁷, тогава длъжниците залагали собствения си живот, ако не могли да върнат заема си, а земята се владеела от малцина.

V. При така установената полития, при която мнозинството робувало, демосът въстанал срещу благородните. 2. И понеже бунтът бил голям, а двете групировки били противопоставени помежду си от дълго време, те сключили спогодба и възложили на архонта Солон¹ да поеме ролята на помирител и ръководител на политическото переустройство. Той е автор на елегията², чието начало гласи:

Да, знам, и болката се възцарява в душата ми,
когато гледам хилядолетната земя на Йония³
в опустошение.

С тази елегия Солон се противопоставя на всяка от двете групировки и прогласява, че е в техен взаимен интерес да сложат край на всякакви раздори. 3. По произход и достойнства Солон бил от първенците на полиса, по имуществено и занаятие – от средното съсловие, нещо, в което са единодушни и други автори, пък и самият той го потвърждава със следните стихове, с които се стреми да отклони богатите от техния деспотизъм и користолюбие:

Усмирете и вие своята нестихваща ярост,
вие, пренаситените от много блага.
Проявете добра воля, защото нито ние ще се примирим,
нито всичко ще бъде според вашето желание.

Поначало Солон не престава да смята, че причината за гражданската война са богатите, затова в началото на елегията казва, че се бои от „користта и високомерието“, защото именно те пораждат враждата.

VI. Като овладял положението, Солон дал свобода на демоса за днес и завинаги и забранил изплащането на дългове чрез залагане на живота. Издал закони и предприел опрощаване както на дълговете спрямо отделни хора, така и спрямо държавата¹, наречено сейсахтея², понеже освобождавало хората от бремето. 2. Поради това някои се опитвали да го оклеветят³. Понеже, докато се подготвял да прокара сейсахтеята, той уведомил за това някои от знатните и после, както поддържат демократите, бил измамен от свои приятели, а ония, които искали да го злопо-

ставят, твърдят, че самият той е участвал в това⁴. И така същите тези хора, взели пари назаем, купили много земя и след опростяването на дълговете се оказали богати. Поради което се говори, че именно те са така наречените по-късно „изконно богати“. 3. Но твърдението на демократите е по-вероятно. Солон е бил умерен и справедлив, имал е възможността да се присъедини към някоя от групировките и да стане тиранин на Атина, но бил възненавидян и от двете групировки, защото предпочел благото и спасението на полиса, така че е неправдоподобно заради тъй нищожни и явни⁵ неща да се е омърсил. 4. Че е бил поел абсолютната власт, свидетелства смутното политическо положение, сам той твърде често споменава за това в поемите си, а и много други автори го потвърждават. Следователно това обвинение срещу Солон е лишено от основания.

VII. Солон преустроил политията и издал други закони, като Драконовите закони вече не се използвали, с изключение на отнасящите се за убийство. Законите били изписани върху кирби¹, които били поставени сред Царската стоа, и всички се заклели, че ще ги спазват. А деветте архонти полагали клетва пред жертвената плоча², прогласявайки, че ще издигнат златна статуя, ако престъпят някой от законите: оттогава до ден днешен те се заклеват така. 2. Солон определил законите да траят сто години и разделил гражданството по следния начин. 3. В зависимост от имущественото състояние определил четири групи, които съществували и от по-рано: пентакосиомедимни, конници, завгити и тети³. Решил всички висши служители – деветимата архонти, тамииите, полетите, Единадесетте и *колакретите*⁴, да бъдат избирани от съсловието на пентакосиомедимните, конниците и зевгитите, като им се давала длъжност според техния годишен доход. На произхождащите от съсловието на тетите дал правото да участват само в еклесиата и съдилищата. 4. От съсловието на пентакосиомедимните били избирани ония, които събирали

от имотите си петстотин мери⁵ стока (в течно и твърдо състояние) общо. От съсловието на конниците били избрани ония, които могли да произвеждат триста мери, а според други автори това били ония, които били в състояние да отглеждат коне. Като доказателство те привеждат названието на съсловието, което според тях произлиза от гореказаното, а освен това се позовават на някои древни посвещения. На Акропола има изображение //на Дифил// със следното посвещение:

Дифиловият Антемион посвещава това на боговете,
след като от тет стана конник.

Отстрани бил изобразен кон, свидетелстващ, че това бил знакът на конниците. Макар че е по-приемливо конниците да са били определяни според имуществото, както пентакосиомедимните. От завгитите били избрани ония, които произвеждали двеста мери стока (в твърдо и течно състояние) общо. Оставало съсловието на тетите, които не вземали никакво участие в управлението. Затова и днес, когато някой кандидат за длъжност бъде запитан към кое съсловие принадлежи, той не отговаря, че е от съсловието на тетите.

VIII. Относно архонтите Солон разпоредил да бъдат избрани по жребий от списък на излъчените от всяка фила¹ кандидати. Всяка фила избирала предварително десет кандидати за деветте архонти и изборът ставал чрез жребий², затова още е запазен обичаят всяка фила да излъчва десет кандидати, от които после да се избират чрез гласуване с бобени зърна архонтите. Доказателство, че Солон е постановил избирането на архонтите чрез жребий според имотното им състояние, е законът за тамииите, който важи и днес и който изисква тамииите да се избират от пентакосиомедимните³. 2. Такива са прочее разпоредбите на Солон относно деветимата архонти. В по-старо време обаче Ареопагът имал право да извиква и преценява лично кандидатите за висшите длъжности и като ги разпределял, да ги назначава за една година. 3. Съществували четири фи-

ли⁴, както и преди, и четирима царе на филите⁵. Всяка фила била разделена на три тритии⁶, а всяка трития – на дванадесет *навкрариш*. Начело на навкрариите стоели навкрари, които се занимавали с текущите разходи и със събирането на налозите и данъците. Затова и в законите на Солон, които отпаднали, се казва многократно: „На навкрарите се предоставя „събирането“ и „разходите да бъдат от навкрарската хазна“. 4. Солон учредил Съвет на четиристотинте – по сто членове от всяка фила, а на Ареопага възложил да бъде блюстител на закона и както било дотогава, да остане пазител на политията, да наблюдава множеството значителни дела в управлението, да подвежда под отговорност нарушителите на закона, да налага физическо наказание или да ги глобява, като внася платената глоба в Акропола, без да излага основанието, заради което е била наложена, да съди ония, които съзаклятничели срещу демокрацията след издадения от Солон закон за исангелията⁷. 5. Виждайки, че много често полисът бил размирен и че някои от гражданите поради равнодушие чакали пасивно развързката на събитията, издал за тях специален закон: „Ако някой по време на размирици в полиса не вземе оръжие и не се присъедини към една от двете групировки, ще бъде лишен от граждански права и ще бъде осъден за безчестие.“

IX. Прочее, такива били разпоредбите относно висшите длъжности. Три са най-демократичните мерки, предприети от Солон: първата и най-значима е забраната за изплащане на дълговете с цената на живота, втората е правото на всеки да се обръща към съда за проявена несправедливост, и третата – най-често споменаваната, чрез която мнозинството засилва своето влияние, е правото на последно обжалване в съда; бидейки господар на своя глас, демосът ставал господар и в управлението. 2. Понеже законите не били съставени ясно и точно, а според закона за онаследяването и за дъщерите наследници се пораждали много недоразумения, и така възникнала необходимостта

всякакви спорове, били те частни или обществени, да се разрешават от съда. Някои смятат, че Солон умишлено е съставил законите по неясен начин, та народът да има възможност да отсъди окончателно. Но това не изглежда приемливо и този недостатък ще да се дължи на неумението на Солон да постигне съвършенството посредством един общ канон. Не е правилно да съдим за намеренията му откъм днешните събития, а според неговите останали политически разпоредби.

X. Както е видно, това са демократичните промени в законодателството, опрощаването на дълговете предшестващо установяването на новите закони и чак тогава последвало увеличаване стойността на мерките, теглилките и номизмата. 2. По времето на Солон мерките станали по-големи от тези при Фидон, а мината, която по-рано имала тегло 70 драхми, сега достигнала 100¹. Първообразът бил номизма от две драхми. Солон определил и мерките за тегло спрямо номизмата; 63 мини правели един талант², като трите мини били раздробени допълнително на статир³ и по-дребни единици.

XI. След като преустроил политията по такъв начин и понеже при него във връзка със законите идвали просители, било за да го укоряват, било за да разпитват, и го безпокоели, и понеже нито желяел да променя тези закони, нито да бъде намразен, Солон отпътувал за Египет, за да търгува и да разглежда, като обявил, че ще отсъства десет години, защото смятал, че не е редно да тълкува лично законите, а че всеки трябва да изпълнява предписаните наредби¹. 2. Междувременно много от благородните се настроили враждебно към него заради опрощаването на дълговете и двете политически групировки променили своята позиция към него, защото установената уредба била противна на очакванията им. Всъщност демократите разчитали, че той ще предприеме коренно ново преразпределение на земите, а благородните, че положението ще ос-

тане същото или ще бъде незначително променено. Но Солон се противопоставил и на двете групировки и макар че могъл да стане тиран на Атина, ако се присъедини към една от тях, той предпочел да възбуди тяхната обща враждебност, спасявайки отечеството и давайки му образцови закони.

XII. Че е станало именно така, свидетелстват всички автори, пък и сам той споменава това в поезията си:

На народа дадох подобаващия дял,
без от правото му да отнемам или да прибавям,
и ония, които имаха мощ и бяха прочути с парите си,
гледах да не пострадат незаслужено.
Застанах по средата със своя щит
и не оставих ни един да победи без правда¹.

2. И по-нататък, относно това, как е редно да се държим с народа, Солон казва:

Народът вярно следва своя водач,
когато нито му стягат юздите, нито го пришпорват.
Пресищането ражда самодоволство, щом голяма
благодат постигне
хора, чийто разум не е подготвен за това².

3. После, на друго място, по повод всички ония, които искали да разпределят земята помежду си, казва:

Тези, които идваха да грабят, се надяваха
да постигнат голямо богатство,
а пък аз, сладкодумният, своята твърда воля да покажа.
Но лошо пресметнаха и днес разяреени
всички накриво ме гледат, сякаш съм им враг.
Но каквото казах, извърших го според волята на боговете
и не безразсъдно постъпвах, нито насила нещо съм сторил
и от земята на дедите не дадох равен дял
да имат добрите с лошите³.

4. По-нататък пише за отменянето на дълговете и за хората, които дотогава били роби и чрез сейсахтеята били освободени:

Нима поех си дъх, преди да свърша
множество народолюбиви дела?

Свидетел за това пред съда на времето
да бъде на Олимпийските богове почитаната майка,
най-добрата, Земята черната, от която аз
извадих позорните стълбове⁴,
с които беше прободена на много места,
тя бе поробена по-рано, а сега е свободна.

И в Атина, отечество, създадено от боговете,
обратно върнах продадените – справедливо
или не – във робство⁵,

прокудените от жестока нужда,
които забравиха атическият език
поради дългото странстване.

А онези, които тук бяха окаяни роби и трепереха
пред своите господари, направих свободни.

И всичко това според закона извърших докрай,
със сила, но и справедливо, както бях определил.

И за добрите, и за лошите закони еднакви,
които справедливо отсъждат, написах.

И ако някой друг бе взел остена,
някой злонамерен и алчен човек,
той не би удържал народа.

И ако бях приел това, що се нравеше на моите противници,
или пък онова, което враговете им искаха,
мнозина мъже щеше да оплаква градът.

Затова, събрал цялото свое мъжество,
бях подобен на вълк сред глутница кучета⁶.

5. После, в отговор на по-сетнешните упреци от страна на двете групировки, казва:

Открито ако трябва да говоря на народа,
той нивга не е виждал ни наяве, ни насън
онуй, което има го сега,
а знатните и силните
да ме възхваляват трябва
и приятели мои да бъдат⁷.

Понеже, казва, ако някому другиму се бе паднала подобна чест,

Не би удържал народа, нито би се спрял
да обере каймака, преди млекото да разбие.
Аз пък бях граничен стълб
помежду две враждуващи войски.

XIII. Такива са, прочее, причините за отиването на Солон в странство. И макар че когато отпътувал, Атина била размирна, следващите четири години били мирни¹. През петата година след управлението на Солон не бил избран архонт поради разногласия – и още пет години, поради същата причина, атиняни били в безвластие. 2. Сетне избраният по това време за архонт Дамасий управлявал две години и два месеца, докато властта не му била отнета насила. После атиняни решили поради разногласията да изберат десет архонти – петима евпатриди, трима земеделци и двама занаятчии, които управлявали в годината след Дамасий. Откъдето става ясно, че архонтът е имал много голяма власт, понеже очевидно борбите винаги са били за тази именно длъжност. 3. Изобщо разделението било голямо, понеже едни изтъквали, че отменянето на дълговете ги довело до немотия, други пък – били недоволни от размерите на промените, а трети – непрестанно съперничели помежду си. 4. Впрочем три били групировките²: паралийците³ начело с Мегакъл, син на Алкмеон, които поддържали умерена политика; педиаките⁴ начело с Ликург, които поддържали олигархичния принцип, и диакрийците⁵ начело с Пизистрат, смятан за изцяло предан на демокрацията. 5. Към последните се присъединили както мнозина от освободените от дългове поради бедността си, така и мнозина поради страха от своя неустановен произход. Доказателство за това е, че след изгонването на тираните атиняни провели проверка на гражданските списъци⁶, понеже много хора неправомерно се сдобили с граждански права. Всяка групировка се назовавала според областта, чиито земи обработвала.

XIV. За най-демократичен бил смятан Пизистрат, който твърде много се прочул във войната срещу мегарци¹. Наранявайки се сам, той убедил народа, че бил получил раните от противниците си и че трябва да му бъдат дадени телохранители, като писменото предложение било внесено от Аристион². Получавайки така наречените „боздуга-

ноосци“, с чиято помощ се обявил против демокрацията, той превзел Акропола по времето на архонта Комий, през тридесет и втората година от постановяването на законите на Солон. 2. Разправя се, че Солон³ се противопоставил на желанието на Пизистрат за охрана, казвайки, че той бил по-умен от едните, а от другите – по-храбър. От тези, които не разбирали, че Пизистрат се стреми да стане тиран, бил по-умен, а от онези, които виждали това, но премълчали – по-храбър. И понеже Солон не ги убедил със слова, той окачил оръжието си на входа на своя дом и заявил, че се е грижил за родината, доколкото можел – самият той вече бил твърде стар, – и смятал за достойно и другите да направят като него. 3. Впрочем тогава Солон не постигнал нищо с призива си, а като завзел властта, Пизистрат управлявал по-скоро законосъобразно, отколкото тиранично. И докато властта му все още не била укрепнала, съзаклятниците от кръга на Мегакъл и Ликург го прогонили през шестата година след първото му възкачване на власт, по времето на архонта Хегезий⁴. 4. Двадесет години след това, притиснат от противниците си, Мегакъл се обърнал към Пизистрат с предложение да го върне обратно според древния обичай, и то по съвсем прост начин⁵, но при условие, че Пизистрат се ожени за дъщеря му. Като разпространил предварително мълвата, че уж богиня Атина възнамерява да върне Пизистрат, Мегакъл намерил една висока и красива жена от дема Пеания⁶ – както твърди Херодот⁷, а някои други казвали, че била тракийка цветарка⁸ от дема Колит⁹, на име Фия, която, накичена като богиня, била въведена в града заедно с Пизистрат. Пизистрат редом с жената влезли на колесница, а жителите ги приветствали с възторг и почуда.

XV. Прочее, така станало първото завръщане на Пизистрат в отечеството. Около седем години след това отново бил прогонен не защото дълго време се задържал на власт, а защото не искал да живее с дъщерята на Мегакъл, и уплашен от двете групировки¹, незабелязано се оттеглил.

2. Първоначално се установил в селището Рекел², в Термийския залив, а оттам се преместил в местността Пангея³, където успял да събере пари и волнонаемна войска, и отново се завърнал в Еретрия след единадесет години, като за пръв път се опитал да завземе властта със сила, с помощта на тиванци и на Лигдамий от Наксос⁴, както и на конниците, в чиито ръце била властта в Еретрия. 3. Той спечелил битката при Паленида⁵, завзел Атина и като отнел оръжията от народа, осигурил господството си на тиран. После завладял Наксос и поставил Лигдамий за архонт⁶. 4. А оръжията от гражданството взел по следния начин⁷. Като организиран преглед на войската пред Тезея⁸, започнал да произнася слово пред еклесиата и //говорил// малко време⁹, но понеже хората казали, че не чуват, той ги приканил да се приближат до Пропилеите на Акропола, за да могат да чуват. А докато печелел време, ораторствайки, онези, на които бил поръчал, иззели оръжията и ги заключили в близките на Тезея помещения, после се върнали и доложили това на Пизистрат. 5. А той разказал за случилото се с оръжията в края на словото си и добавил, че гражданите не трябвало ни да се учудват, ни да падат духом, а да се върнат към личните си дела, докато той щял да поеме обществените.

XVI. Прочее, по такъв начин Пизистрат се възкачил като тиран, след което настъпили следните промени. 2. Пизистрат управлявал, както бе казано¹, по-скоро умерено и законосъобразно, а не тиранично, въобще бил човеколюбив и благ, спрямо провинилите се бил снизходителен, а на бедните давал пари в заем срещу работата, която извършвали, обработвайки земята, за да се прехранват. 3. Това извършил поради две причини: вместо да губят времето си в града, да бъдат разпръснати по полето и имайки някакво благосъстояние, да се занимават с личните си дела и да нямат нито желание, нито свободно време да се занимават с държавните. 4. Същевременно се увеличили и собствените му приходи, понеже от добивите на обработваемата

земя събирал десятък². 5. За тази цел поставил съдии по деми³ и сам твърде често предприемал пътувания из земи-те, за да наблюдава и помирява спорещите, та да не ходят в града, изоставяйки работата си. 6. Казват, че по време на едно такова пътуване на Пизистрат се случило следното с някакъв селянин от Химет и областта оттогава била наречена „освободена от данъци“⁴. Като видял човека да копае едно съвсем каменисто място, Пизистрат се почудил и накарал слугата си да попита какво ражда тази земя, а човекът отговорил: „Само мъка и горчилка – казал, – но и от мъката и горчилката Пизистрат трябва да получи десятък.“ Човекът отговорил така, понеже не го познал, ала Пизистрат, удивен от откровеността и трудолюбието му, го освободил от всички данъци. 7. Мнозинството не било потискано по време на неговото управление, напротив, той осигурил мир и спокойствие, затова казвали, че „тиранията на Пизистрат била като живота по времето на Кронос“⁵, понеже по-късно, когато синовете му го наследили, управлението станало доста по-сурово. 8. Пизистрат бил най-възхваляван за любовта към народа и човечността си, защото искал да управлява според законите, без облаги за себе си. Веднъж даже, когато бил обвинен в убийство и го призовали в Ареопага, той се явил лично, за да се защити, а ищецът, уплашен, се отказал от делото. 9. Затова останал дълго на власт. И всеки път, когато я загубвал, отново се възкачвал без усилие. Понеже мнозинството и от благородните, и от обикновените хора го поддържали, едните заради дружелюбието му, а другите – заради помощта в личните им дела, поради което бил еднакво добре приет и от двете страни. 10. В ония времена законите на атиняните били меки спрямо тираните, включително и онзи, който се отнасял до установяването на тирания. Той гласял така: „Атиняните спазват следния наследен от предците обичай: ако някой се стреми да установи тирания или ако подпомага тиранията, той и родът му да бъдат лишени от граждански права.“⁶

XVII. Прочее, Пизистрат управлявал до старини и починал поради болест по времето на архонта Филон¹, тридесет и три години след първото си възцаряване като тиранин, от които деветнадесет² – властвал, а през останалите бил в изгнание. 2. И очевидни са празнословията на онези, които твърдят, че Пизистрат бил в любовни връзки със Солон и че бил стратег в битката срещу мегарци за Саламин³, понеже това не съвпада с времетраенето на живота на всеки един от тях, както и като се има предвид по времето на кой архонт умират⁴. 3. Когато Пизистрат умрял, синовете му поели властта, управлявайки по същия начин. Пизистрат имал двама сина от законната си съпруга: Хипий и Хипарх, и двама от една аргейка: Йофонт и Хегезистрат, наричан Тетал⁵. Понеже Пизистрат бил женен за дъщерята на аргейския⁶ войник Горгил на име Тимонаса, която по-напред била жена на Архин от Амбракия, от рода на Кипселидите⁷. На това се дължи съюзничеството с аргейците, при което хиляда бойци под водачеството на Хегезистрат спечелили битката при Паленида⁸. Едни разправят, че Тимонаса се омъжила за Пизистрат по време на първото му изгнание, а други – по времето, когато бил тиранин.

XVIII. Хипарх и Хипий поели управлението заради своя произход и своята възраст, понеже бил по-възрастен, разумен и с качества на политик, Хипий го оглавил. Хипарх пък бил с весел и влюбчив характер и обичал изкуството, той именно привлякъл Анакреонт, Симонид и други поети. 2. Тетал бил доста по-млад, а в живота – дързък и надменен, та станал причина за всичките им беди¹. Той се влюбил в Хармодий, но бил отхвърлен от него и вместо да сдържи яростта си, се държал предизвикателно, даже накрая поперчил на неговата сестра да участва в Панатейските празници като канифор², като позорно обидил Хармодий, наричайки го женствен, поради което Хармодий и Аристоклитон се разгневили и извършили убийството му³, след като си осигурили и много съмишленици. 3. И

така, те издебнали Хипий, който наблюдавал празника от Акропола (понеже той трябвало да посрещне шествието, а Хипарх – да го изпрати), но като видели един от заговорниците да разговаря най-приятелски с него, си въобразили, че ще ги издаде, и започнали да действат преди останалите заговорници. Така убили Хипарх, който съблюдавал за реда по време на шествието около Леокорея⁴, и с това провалили замисленото дело. 4. От двамината веднага бил убит от гвардията копиеносци⁵ Хармодий, а Аристокитон умрял по-късно след дълги изтезания. По време на мъчения той издал мнозина от знатните и от приятелите на тираните⁶. Всъщност било невъзможно да бъде уловена тутакси някаква следа от заговора, така че разпространяваната мълва⁷, че Хипий обезоръжил участниците в шествието, откривайки ония, които носели мечове, е невярна, защото тогавашните шествия били мирни, едва по-късно, по време на демокрацията, бива въведен този обичай. 5. А Аристокитон обвинил приятелите на тираните, поне така твърдят демократите, преднамерено, за да ги изкара светотатци и наред с това безсилни, щом могли да убиват невинни хора и собствените си приятели, а според някои други той най-неприкрито е издал съзаклятниците. 6. Накрая, търсейки начин да умре, той обещал да издаде и много други хора и така убедил Хипий да му подаде своята ръка като доказателство за уговорката, но щом хванал ръката му, той го обругал, че е подал ръка на убиеца на брат си, при което Хипий страшно се разярил, извадил меч а си и го убил.

XIX. Впоследствие тиранията станала много по-тежка, понеже в желанието да отмъсти за брат си Хипий убил и заточил много хора, станал подозрителен и неумолим към всички. 2. Четири години след смъртта на Хипарх положението в полиса станало тъй заплашително, че Хипий се заел да укрепява Мунихия¹, за да се пресели и установи там. Междувременно той бил свален от Клеомен, цар на лакедемонци², понеже оракулите многократно предсказва-

ли, че на лаконийци е отредено да съборят тиранията. 3. Изгнаниците, начело на които стоели Алкмеонидите³, не могли със собствени сили да осигурят своето завръщане и всичките им опити не сполучвали. И когато се укрепили в Лепсидрий, в планината Парнет⁴, където отишли и някои техни привърженици от града, били обсадени и победени от тираните. След това поражение в сколиите⁵ възпявали следното:

Ах, Лепсидрий предателски,
колцина достойни мъже погуби,
добродетелни и патриоти,
които тогава показаха
чий са техните предци.

4. И докато начинанията им завършвали неуспешно, Алкмеонидите се заели да възстановят храма в Делфи⁶, за което получили необходимите средства от лаконийците. А Пития винаги нареждала на допитващите се до нея лакедемонци⁷ да освободят Атина, докато накрая склонила спартанците, макар че те имали съюз за приятелство⁸ с Пизистратидите. Немалък дял за похода на лаконийците се падал и на съюзничеството между аргейците и Пизистрат⁹. 5. И така, най-напред Алкмеонидите изпратили по море флота начело с Анхимол. След като бил победен и убит, благодарение на подкреплението от хиляда конници начело с Киней от Тесалия¹⁰, те много се разгневили от неуспеха си и изпратили царя Клеомен¹¹ с по-добре подготвена войска по суша, който, щом победил конницата на Хипий, която преграждала пътя му към Атика, го притиснал в крепостта, наречена Пеларгикон¹², и го обсадил с помощта на атиняни. 6. При тази обсада били заловени синовете на Пизистрат, когато се опитвали да избягат. След пленяването им Пизистратидите, за да ги спасят, събрали имуществото си за пет дена и предали Акропола на атиняни по времето на архонта Арпактид. Пизистратидите задържали тиранската власт точно седемнадесет години след смъртта на Пизистрат, а общо с неговото царуване родът им управлявал около петдесет години¹³.

XX. След събарянето на тиранията помежду Исагор, син на Тисандър – приятел на тираните, и Клистен от рода на Алкмеонидите започнали раздори. Победен от хетериите¹, Клистен привлякъл на своя страна демократите, обещавайки да предаде властта на мнозинството². 2. А Исагор, понеже не му стигали силите за борба, отново поканил Клеомен, с когото имал договор за приятелство³, да участва в изгонването на светотатците⁴, защото се смятало, че и Алкмеонидите принадлежат към светотатците⁵. 3. Щом Клистен напуснал тайно града, Клеомен начело на малоброен отряд прогонил от Атина седемстотин фамилии. После се опитал да разпусне Съвета и да предостави на Исагор и треста негови съмишленици пълната власт. Но понеже Съветът се възпротивил и демосът се събрал, привържениците на Клеомен и Исагор се укрили в Акропола, а народът ги обсаждал в продължение на два дена, на третия било сключено споразумение, според което Клеомен⁶ и всички, които били с него, трябвало да напуснат града, а Клистен и останалите изгнаници били поканени да се завърнат. 4. Щом демосът взел властта, Клистен станал простат на демоса, понеже Алкмеонидите прогонили тираните и били техни дълготрайни съперници. 5. А и още по-преди един от Алкмеонидите – Кедон⁷, се е борел срещу тираните и в негова чест е следният сколий⁸:

Робе, налей и на Кедон, не го пропускай,
понеже подобава с вино да черпим храбреците.

XXI. Такива са прочее причините, поради които демосът имал доверие на Клистен. И тогава, през четвъртата година от свалянето на тираните, по времето на архонта Исагор¹, той застанал начело на демоса. 2. Най-напред увеличил броя на филите от четири на десет, понеже искал да постигне смесване, така че всички² да участват в управлението, оттогава съществува фразата: „да не се занимават с филите“ всички ония, които изследвали родовете³. 3. После било решено Съветът да бъде съставен от петстотин вместо от треста членове – по петдесет от всяка фила

(преди било по сто от всяка). Клистен не разпределил гражданите на дванадесет фили, за да избегне предишното подразделение на тритии⁴, които били дванадесет за четирите фили, и така народът не можел да се смесва помежду си. 4. Разделил страната на тридесет деми: десет за града, десет за крайбрежието, десет за вътрешността и тия подразделения нарекъл тритии, като чрез жребий бивали избирани по три тритии за всяка фила, така че тя да включва жители от всички области⁵. Живеещите заедно във всеки един от демите нарекъл демоти, за да попречи назоваването само по бащино име, което спомогнало да бъдат отхвърлени новите граждани и за да ги накара да се назовават според своя дем; оттогава атиняни прибавят към името си и названието на съответния дем⁶. 5. Назначил и *демархи*⁷, които имали същите задължения като предишните навкрари, понеже заместил навкрариите⁸ с деми⁹. Едни от демите били именувани според местностите, а други – според името на своите основатели¹⁰, понеже не всички деми се падали в места с название. 6. А родовете, *фратриите*¹¹ и жреческите длъжности предоставил да бъдат съхранявани от всеки дем според обичая на прадедите. На филите избрал епоними¹² измежду отличените сто архегети¹³, от които десет били избрани от Пития.

XXII. След тия събития политията станала много по-демократична, отколкото по времето на Солон, защото тиранията направила неговите закони неизползваеми, а Клистен в изгода на народа постановил нови закони, сред които бил и този за *остракизма*¹. 2. И така, най-напред, през петата² година от тази разпоредба, по времето на архонта Хермокреонт³, била съставена клетвата за Съвета на петстотинте, която се полага и до ден днешен⁴. После избрали стратегите⁵ по фили – от всяка фила по един, а полемархът стоял начело на всички стратегии. 3. Дванадесет години по-късно, когато атиняни спечелили битката при Маратон по времето на архонта Фенип и изминали две години от победата, а демосът придобивал все по-голяма

мощ, за пръв път си послужили със закона за ostrakizma, който бил постановен поради недоверието към влиятелните граждани, защото и Пизистрат станал тиран, когато бил простат и стратег на демоса. 4. И пръв бил ostrakiziran един от неговите роднини: Хипарх, син на Харм⁶, от дема Колит, най-вече заради когото Клистен издал закона в желанието си да го прогони. Понеже атиняни позволявали на приятелите на тираните, които не участвали в размириците, да живеят в полиса, проявявайки присъщата на народа търпимост, а техен водач и простат бил именно Хипарх. 5. Още на следващата година, по времето на архонта Телесин⁷, избрали чрез жребий деветте архонти на филите от петстотинте предварително излъчени от демите кандидати – за пръв път от времето на тиранията насам (всички предишни архонти били избирани чрез гласуване с вдигане на ръка)⁸, а Мегакъл, син на Хипократ, от дема Алопека⁹ бил ostrakiziran. 6. И така, в продължение на три години били ostrakizirani приятелите на тираните, заради които всъщност бил постановен законът. После, на четвъртата година започнало отстраняването и на всички, които придобивали могъщество. И пръв от тези, които не били свързани с тиранията, бил ostrakiziran Ксантип, син на Арифрон¹⁰. 7. После, на третата година, по времето на архонта Никодем¹¹, когато били открити рудниците в Марония¹² и полисът спечелил сто таланта от разработването им, някои предложили парите да се разпределят сред гражданството, но Темистокъл се възпротивил, без да споменава за какво ще бъдат използвани, и наредил да бъдат раздадени назаем на стоте от най-богатите атиняни – по един талант на всеки, и така, ако целта за изразходването им се окаже удовлетворителна, това да остане за сметка на полиса, ако пък не – тогава длъжниците да върнат парите. А те, като получили парите, построили с тях сто триери, всеки – по една, с които атиняни се сражавали при Саламин срещу варварите¹³. По това време бил ostrakiziran и Аристид, син на Лизимах¹⁴. 8. На четвъртата година обаче, по времето на архонта Хипсихид¹⁵, всички ostrakizirani били върнати обратно заради похода на Ксеркс¹⁶ и

за в бъдеще било взето решение остракизираните да пребивават в Герест¹⁷ и Скилей¹⁸, а ако не спазват това, да бъдат лишавани завинаги от граждански права.

XXIII. Прочее, такава била степента на развитие на полиса дотогава, който наред с демокрацията постепенно се разраствал, но след Персийските войни Ареопагът отново придобил мощ и поел управлението без официално решение, благодарение на това, че на него се дължала победата в морското сражение при Саламин, понеже стратегите, отчаяни от положението, разгласили всеки да се спасява сам, а Ареопагът успял да набави по осем драхми за всеки човек, които им били раздадени и те се качили на корабите¹. 2. Поради тази причина атиняни се подчинили на властта на Ареопага и били управлявани добре и в тези времена. И понеже се прославили във войната и си осигурили господство по море, въпреки волята на лакедемонци², атиняни си спечелили почитта на всички елини. 3. Простати на народа по това време били Аристид, син на Лизимах, и Темистокъл, син на Неокъл; понеже първият бил вещ във военното дело, а другият – способен политик и се отличавал измежду съвременниците си със своята справедливост, затова единият бил използван като стратег³, а другият – като съветник. 4. И така, въпреки съперничеството помежду им те заедно се заели с издигането на крепостните стени, а Аристид постигнал отцепването на йонийците от военния съюз с лакедемонци, възползвайки се от това, че лаконийци имали лоша слава заради Павзаний⁴. 5. Аристид бил този, който определил и първите данъци⁵, плащани от съюзническите градове в третата година от морската битка при Саламин, когато архонт бил Тимостен, и положил клетва пред йонийци, че *техните врагове и приятели ще бъдат и негови*⁶, и за да подкрепи клетвата, в морето били спуснати късове метал⁷.

XXIV. После, понеже полисът укрепвал непрестанно и натрупал много богатства, Аристид посъветвал атиняни да поемат хегемонията, да оставят нивите и да се заселят в

града, защото щели да се намерят средства за препитание за всички: за едни – като служещи във войската, за други – като служещи в гвардията, за трети – като държавни служители, като по този начин гражданите щели да поемат в свои ръце хегемонията. 2. Щом били убедени и поели властта, атиняни започнали да се отнасят деспотично към съюзниците си с изключение на хиосци, лесбосци и самосци, които били пазители на тяхната хегемония, като им запазили политическата уредба¹ и правото да управляват своите подвластни². 3. За по-голямата част от народа били осигурени средства за лесно препитание, така както било предложено от Аристид. Всъщност станало така, че от митата и данъците, събирани от съюзниците, се прехранвали повече от двадесет хиляди мъже³. Имало шест хиляди съдии⁴, хиляда и шестстотин стрелци⁵, освен тях – хиляда и двеста конници, петстотин членове на Съвета, петстотин стражи на доковете, а освен тях в Акропола имало петдесет стражи, около седемстотин души били държавните служители в града и седемстотин – извън него. Освен тях, когато по-късно избухнала война⁶, хоплитите⁷ станали две хиляди и петстотин, имало двадесет охранителни, а също и кораби за превозване на данъците, които събирали две хиляди мъже, избрани чрез жребий, а имало още и притани⁸, сираци⁹ и затворнически надзиратели¹⁰. Всъщност препитанието на всички тези хора било осигурявано от държавната хазна.

XXV. Прочее, така било осигурявано препитанието на народа. Точно цели седемнадесет години след Персийските войни Ареопагът ръководел политията, макар вече да се забелязвал известен упадък. Издигнат от мнозинството, простат на демоса станал Ефиалт, син на Софонид, за когото се смятало, че е неподкупен и справедлив в държавните дела, и който се опълчил срещу Ареопага. 2. Най-напред отстранил мнозина от Ареопагитите, като възбудил срещу тях съдебни дела за начина им на управление, после по времето на архонта Конон¹ отнел на Ареопага

правомощията, чрез които той упражнявал контрол в политиката, като предоставил част от тях на Съвета на петстотинте, а друга – на елексиата² и съдилищата. 3. Всичко това извършил заедно с Темистокъл³, който принадлежал към Ареопагитите, но трябвало да бъде съден за персофилство. В желанието си да бъде разпуснат Съветът Темистокъл казал на Ефиалт, че Съветът подготвял задържането му, а на Ареопагитите, че ще им посочи ония, които организират заговор за събарянето на властта. Съветът избрал специална комисия за проверка, която Темистокъл повел към дома на Ефиалт, за да ѝ покаже събралите се заговорници. После започнал да разговаря оживено с дошлите. А Ефиалт, изплашен от видяното, седнал на жертвената плоча, облечен само в хитон⁴. 4. Всички изпаднали в недоумение от станалото, а когато бил свикан Съветът на петстотинте, Ефиалт и Темистокъл обвинили Ареопагитите. Те направили същото и пред еклезиата и така отнели властта от Ареопагитите⁵. Тогава...⁶, но и Ефиалт бил заловен и скоро след това убит от Аристодик от Та-награ⁷.

XXVI. Прочее, така Ареопагът бил отстранен от управлението. Впоследствие, заради настървението на демагозите, политията започнала все повече да отслабва и понеже в онези времена благородните нямали свой водач, се случило така, че начело застанал Кимон¹, син на Милтиад, който бил твърде млад и късно навлязъл в политическия живот, пък и много от благородните загинали по време на война. Всъщност тогава войската била набирана от списъка на хоплитите², а за стратежи били поставяни хора – неопитни във военните работи, но почитани заради своето потекло, и винаги ставало така, че от изпращаните на поход загидали по две-три хиляди души³, включително и от знатните по произход, и от обикновените граждани. 2. И така, атиняни управлявали, като не съблюдавали тъй строго законите, ала не променили начина на избор на деветте архонти, а на шестата година от смъртта на Ефиалт решили да

бъдат излъчвани кандидати и от зевгитите за избираните чрез жребий девет архонти, пръв така бил избран Мнеситид⁴. Всички предишни архонти били от съсловията на конниците и пентакосиомедимните, а зевгитите заемали незначителни служби, при положение че разпоредбите за това не били в разрез със закона. 3. През петата година след това, по времето на архонта Лизикрат⁵, възстановили тридесетте съдии, така наречените „по деми“⁶. 4. А през третата година след това, по времето на Антидот⁷, поради нарасналия брой на жителите по предложение на Перикъл било решено да не се дават граждански права на тези, чиито родители не са граждани.

XXVII. После демагог става Перикъл, който се прославил най-напред с това, че бидейки още млад, обвинил Кимон заради отчетите му като стратег¹ и успял да установи още по-голяма демокрация в политията². Той отнел на Ареопага някои правомощия и засилил могъществото ѝ по море, нещо, което позволило на мнозинството да съсредоточи постепенно в свои ръце цялото управление. 2. Около петдесет години след морската битка при Саламин, по времето на архонта Питодор³, избухнала войната с пелопонесци, при която народът, останал в града и свикнал да получава възнаграждение по време на война, решил, от една страна – съзнателно, от друга – по необходимост, да управлява сам политията. 3. Перикъл пръв постановил заплащане на съдиите⁴ и в стремежа си да си осигури популярност сред народа си съперничел с богатството на Кимон. Понеже Кимон⁵, който притежавал състояние, подобаващо на тиранин, блестящо устройвал обществените литургии⁶, освен това осигурявал издръжка на повечето от демотите, а направил възможно и всеки жител от дема Лакиада⁷ да идва всеки ден при него и да получава средства за своята прехрана. Всички негови владения били незаградени и всеки можел да вкуси от техните плодове. 4. А Перикъл нямал средства за такова разточителство и затова се вслушал в съветите на Дамонид от дема Ойе – за него

се смятало, че бил съветник на Перикъл, заради което по-късно бил остракизиран, – който предложил, понеже Перикъл нямал състоянието на Кимон, да раздаде на тълпата от собствените ѝ средства и да определи заплати на съдиите⁸. Поради това мнозина твърдели, че положението се влошило, понеже много повече към избора чрез жребий се стремели случайните хора, а не – знатните. 5. После започнало и вземането на подкупи, пример за това дал Анит⁹, когато бил стратег на Пилос. Той бил обвинен, че градът бил погубен заради него, но го оправдали, защото подкупил съда.

XXVIII. Прочее, докато Перикъл бил простат на демоса¹, политическото положение било стабилно, но след смъртта му се влошило. Понеже за пръв път тогава демосът приел за свой простат човек, който не бил от благородните, за разлика от предишните години, когато демагозите винаги били изсред благородните. 2. В самото начало пръв простат на демоса бил Солон, после – Пизистрат, които произхождали от благородни родове. Клистен пък бил от рода на Алкмеонидите, свалил тиранията и нямал никакви противници, след като били прогонени привържениците на Исагор. После простат на демоса станал Ксантип², а начело на благородните застанал Милтиад, след това Темистокъл и Аристид. След тях простат на демоса станал Ефиалт, а начело на богатите застанал Кимон, син на Милтиад. После Перикъл бил простат на демоса, а Тукидид³, зет на Кимон, застанал начело на опозицията. 3. След смъртта на Перикъл начело на знатните застанал Никий, който починал в Сицилия, а простат станал Клеон, син на Клеенет, за когото се смятало, че най-много е опорочил гражданите със своите подстрекателства⁴, и който пръв започнал да крещи от трибуната, използвайки ругателства и хули, за разлика от останалите оратори, които говорили благоприлично. След тях Терамен, син на Хагنون⁵, оглавил едните, а простат станал майсторът на лири Клеофонт, който пръв въвел *диобелията*⁶, раздавана известно време

и после отменена от Каликрат от Пеания⁷, който пръв обещал да прибави към двата обола още един. Прочее, по-късно и двамата били осъдени на смърт, понеже било обичайно народът, макар първоначално подведен, да намразва ония, които го подбуждали да върши лоши неща. 4. Непосредствено след Клеофонт демагози ставали все хора, които се стремели да се харесат на множеството с оглед настоящия момент. 5. За най-достойни от политическите мъже след предшествашите ги били Никий, Тукидид и Терамен. За Никий и Тукидид почти всички са единодушни, че били не само благородни и добродетелни хора⁸, но и умели политици, бащински загрижени за полиса, докато за Терамен оценките са спорни поради обърканото политическо положение по негово време. Но сериозните автори смятат, че той не се е опитвал да разруши различните типове политическа уредба, а подкрепял всичките, щом не водели до закононарушения, като с това искал да докаже, че е възможно да се управлява според всички типове – нещо, което е дълг на добрия гражданин, – освен когато водят до закононарушения, и тогава смятал, че не трябва да се правят отстъпки, дори това да предизвика омраза.

XXIX. Прочее, докато изходът от войната бил неясен, демокрацията била съхранена, но когато след поражението в Сицилия¹ лакедемонци станали могъщи поради съюза си с Персийския цар², атиняни били принудени да сменят демократичната уредба и да установят управлението на Четиристотинте³. Тогава Мелобий⁴ произнесъл слово преди гласуването, а Питодор от Анафлист⁵ съставил писменото предложение и мнозинството граждани го подкрепили, понеже смятали, че Персийският цар ще бъде по-склонен за съюз с тях, ако поверят управлението на олигархията. 2. Предложението на Питодор било следното: „Демосът да избере освен вече съществуващите десет пробули⁶ още двадесет – измежду гражданите, навършили четиридесет години, като същите положат клетва, че ще предприемат възможно най-успешните за полиса мерки, които да осигурят сигурността, но се дава възможност и на всеки

гражданин да прави предложения, за да се избере най-доброто.“ 3. А Клитофонт, който поддържал мнението на Питодор, предложил още: „избраните пробули да подложат на проверка и древните закони, издадени от Клистен, когато установил демокрацията, с цел да се постигне най-доброто“, понеже според него политията при Клистен била не толкова демократична, колкото сходна на тази при Солон⁷. 4. Веднага след избирането си пробулите най-напред предложили пританите⁸ да бъдат задължени да подлагат на гласуване всичко, предложено за благото на полиса, след което отменили обвиненията в беззаконие⁹, жалбите срещу архонтите¹⁰ и призовките¹¹, като по този начин се давала възможност на всеки атинянин да изказва мнение по разглежданите въпроси, а ако някой си позволявал да налага глоба, да призовава в съда или да завежда дело в съда заради такива предложения, той след извънредно обвинение¹² трябвало да бъде предаван на стратезите, а стратезите от своя страна да го предават на Единадесетте, за да бъде наказан със смърт. 5. Сетне пробулите предложили следната уредба: „държавните приходи да бъдат предназначени само за военни цели, всички длъжностни лица да служат без заплата по време на война, освен деветте архонти и действащите притани¹³, които ще получават по три обола дневно. Цялата политическа власт да бъде предоставяна на ония от атиняните, които са най-способни да служат на държавата със своите лични качества и със своите средства – не по-малко от пет хиляди души¹⁴, докато продължава войната, като ще имат пълното право да сключват спогодби с когото намерят за необходимо. А от всяка фила се избират по десет човека, навършили четиридесет години, които да съставят списъка на петте хиляди, щом като положат клетва при подобаващото жертвоприношение от отбрани животни.“¹⁵

XXX. Прочее, такива били предложенията на пробулите. Щом били потвърдени, петте хиляди избрали сто човека измежду тях самите, които да определят държавната уредба. Избраниците съставили и огласили следното: „Навър-

шилите тридесет години да бъдат членове на Съвета за една година без заплата. От тях да бъдат излъчвани стратегите, деветте архонти, *хиеромнемонът*¹, таксиархите², хипархите³, филархите⁴, началниците на крепостите⁵, десетте тамии на свещените съкровища на Богинята⁶ и на останалите богове, хелинотамиите⁷ и тамииите, които се разпореждат с обществените средства – общо двадесет на брой, десетте хиеропои⁸ и десетте попечители⁹. 2. Всички те ще бъдат избирани измежду списък от кандидати, съставен от действащи членове на Съвета – на брой повече от посочените служби, а всички останали длъжности ще се определят чрез жребий, но не от състава на Съвета. Хелинотамиите, които се занимават с паричните въпроси, няма да участват в заседанията на Съвета¹⁰. 3. В бъдеще ще бъдат свикани четири Съвета, провеждани от граждани на гореспоменатата възраст, като всеки от тях ще заседава по реда, определен чрез жребий, и останалите граждани¹¹ ще се разпределят към всеки един от Съветите. Стоте членове ще разпределят себе си и останалите¹² на четири възможно най-равни части, след което чрез жребий ще се определи редът и избраните ще заседават за една година в Съвета. 4. Съветът ще определя както начина на изразходване и съхраняване на парите, така и възможно най-добрия начин за решаване на всички останали въпроси, а ако се налага да заседават в разширен състав, всеки от членовете на Съвета има правото да покани един съветник измежду гражданите на горепосочената възраст, а Съветът ще заседава в продължение на пет дни¹³, ако не възникне нужда от повече заседания. 5. Съветът ще се определя чрез жребий от деветте архонти¹⁴, а петима избрани чрез жребий членове на Съвета ще бъдат преброители, т.е. ще отговарят за гласуването с вдигане на ръка¹⁵ и един от тях ще бъде определян чрез жребий за председател на този ден. Петимата избрани да определят чрез жребий желаещите да се явят пред Съвета, на първо място – по религиозни въпроси, на второ – за възвания към народа, на трето – посланиците, и на четвърто – по всички останали въпро-

си¹⁶; а във връзка с военните дела, когато е необходимо, стратегите имат право да внесат за обсъждане в Съвета въпроси, които не са предвидени в дневния ред. 6. Ако някой член не се яви на заседание в определеното време, ще трябва да плаща глоба по една драхма на ден, освен ако не е получил позволение от Съвета да отсъства.“¹⁷

XXXI. Прочее, такава била уредбата, съставена за в бъдеще, а за настоящия момент обявили следното: „Според традицията членовете на Съвета да бъдат четиристотин на брой, по четиридесет от всяка фила, които членовете на филите да избират от предварително посочените кандидати¹, навършили тридесет години. Тези членове ще разпределят висшите длъжности, ще съставят клетвата, която трябва да бъде положена от тях, ще се занимават със законите, отчетите и с останалите въпроси, за които смятат, че са от общ интерес. 2. Ще прокарват законите, които са поставили във връзка с управлението, като няма да имат право да ги престъпват, изменят или заместват с други. Изборът на стратегите засега да се прави от Петте хиляди, а Съветът, след своето образуване и прегледа на хоплитите, да избере десет граждани и техните секретари и те ще управляват следващата година, имайки абсолютна власт², а ако възникне необходимост, ще се допитват до Съвета. 3. Освен това да бъдат избирани един хипарх и десет филархи, като за в бъдеще това ще бъде правено от Съвета според законите. За останалите висши длъжности, с изключение на членовете на Съвета и на стратегите, ще бъде забранено да бъдат заемани повече от един път. И за в бъдеще разпределението на Четиристотините на четири части, когато гражданите ще участват с другите атиняни³ в заседанията на Съвета, ще бъде извършвано от Стоте.“

XXXII. Прочее, такава била държавната уредба, съставена от Стоте, избрани от Петте хиляди. Когато това било одобрено от мнозинството с гласуване, предложено от Аристомах¹, Съветът по времето на архонта Калий² бил раз-

пуснат преди изтичане на срока му – на четиринадесети от месеца Таргелион³, Четиристотинте встъпили в длъжност на двадесет и втори от същия Таргелион⁴, а Съветът, избран чрез жребий с бобени зърна⁵, трябвало да започне своята работа на четиринадесети Скирофорион⁶. 2. Прочее, така била установена олигархията по времето на архонта Калий⁷, точно сто години след свалянето на тираниите⁸, като най-дейна роля изиграли Пизандър, Антифонт и Терамен⁹, мъже от знатен произход, които се отличавали с ум и разсъдливост. 3. Щом била установена гореказаната уредба, Петте хиляди били избрани само на думи, а всъщност Четиристотинте заедно с десет автократори се настанили в сградата на Съвета и поели управлението на полиса. Те изпратили на лакедемонци посланици с предложение да прекратят войната, като всяка от двете страни запази онова, което е завладяла¹⁰. Но понеже лакедемонци не се съгласили и поставили условие атиняни да се откажат от господството си по море, преговорите били прекратени.

XXXIII. Прочее, управлението на Четиристотинте продължило около четири месеца. В продължение на два месеца управлявал Мнезилох, който бил измежду тях по време на архонта Теопомп¹, който изпълнявал тази длъжност десет месеца. След поражението им в морската битка при Еретрия² и цяла Евбея, с изключение на Орей³, се отцепила от съюза, атиняните били по-недоволни, отколкото от предишното положение (понеже от Евбея имали повече полза, отколкото от Атика), затова разпуснали Четиристотинте и властта била предадена на Петте хиляди от хоплитите, като при това гласували никоя обществена длъжност да не се заплаща. 2. Главна роля за разпускането на Четиристотинте изиграли Аристократ⁴ и Терамен, които не били съгласни с техните действия, понеже вършели всичко самостоятелно, без да се съобразяват с Петте хиляди. Явно атиняни били доволни от това управление, макар че се водела война и властта била в ръцете на хоплитите⁵.

XXXIV. Прочее, демосът скоро¹ отхвърлил това управление. А през шестата година от разпускането на Четирис-тотинте, по времето на архонта Калий от Ангела², и след морската битка при Аргинуса най-напред били осъдени чрез гласуване с вдигане на ръка³ всичките десет стратези, включително и онези, които не участвали в битката или се спасили на чужди кораби, и това станало, понеже хората били разгневени на ония, които ги измамили. После лакедемонци пожелали да се оттеглят от Декелея⁴ при условие двете страни да сключат мир, запазвайки владенията си; някои граждани одобрили това, но мнозинството не се съгласило, подлъгано от Клеофонт⁵, който попречил на подписването на мирния договор, като отишъл в еклесиата пиан и облечен в ризница, казвайки, че няма да позволи това, докато лакедемонци не се оттеглят от всички завладени градове⁶. 2. Атиняни не се възползвали от тогавашните обстоятелства, но не след дълго осъзнали грешката си, понеже година по-късно, по времето на архонта Алексий⁷, претърпели поражение в морската битка при река Егос, поради което Лизандър станал господар на полиса и установил властта на Тридесетте по следния начин. 3. С атиняни бил сключен мир, при условие че бъде установено управление като това на предците им, но демократите се опитвали да запазят демокрацията, а благородните – и ония, които участвали в хетериите⁸, и изгнаниците, които се завърнали след сключването на мира⁹ – искали олигархия, а онези, които не участвали в никоя хетерия, но не отстъпвали по нищо от другите граждани, искали управление като това на предците. Между тях били Архин¹⁰, Анит, Клитофонт¹¹, Формизий и много други, а начело им застанал Терамен¹². Но понеже Лизандър се присъединил към олигархите, демосът уплашен се принудил да гласува за олигархията. Писмено предложението било съставено от Драконтид от Афида¹³.

XXXV. Ето по какъв начин била установена властта на Тридесетте¹ по времето на архонта Питодор². Взимайки управлението на полиса в свои ръце, те пренебрегнали

решенията, гласувани във връзка с държавната уредба, определили петстотинте членове на Съвета, другите висши длъжности измежду предварително посочените хиляда кандидати³ и прибавили към тях десетте архонти на Пирей⁴, назначили още единадесет надзиратели на затворите и триста служители с бичове⁵, като управлявали полиса деспотично. 2. И така, като първоначално се отнасяли умерено и сдържано с гражданите и се престрували, че следват управлението на предците, те отменили законите на Ефиалт⁶ и Архестрат⁷ относно ареопагите и онези закони на Солон, които били спорни, отнели правото на съдиите да издават окончателни присъди⁸, като твърдели, че по този начин укрепват политията и я предпазват от разногласия. Така например Тридесетте утвърдили закона за даренията, който давал възможност човек напълно свободно да подари имуществото си на когото иска и премахнали излишните спънки, „освен, когато човек е невяменем; загубил разум, поради старост или подведен от жена“⁹, като по този начин се ограничавала дейността на сикофантите¹⁰. По подобен начин постъпили и по другите въпроси. 3. Такива били първоначалните им действия, те отстранили сикофантите, ония, които в своите речи угодили на гражданството против неговите интереси, всички злосторници и престъпници, с цел да бъдат доволни от решенията им гражданите, които повярвали, че това е за благото на полиса. 4. Но щом затвърдили властта си, Тридесетте не проявили никакво уважение към гражданите, а, напротив, убивали едни – заради богатството им, други – заради произхода, и трети – заради репутацията им, като така отстранили всички ония, които били заплаха за тях, и присвоили имуществото им; за кратко време Тридесетте погубили не по-малко от хиляда и петстотин души¹¹.

XXXVI. По такъв начин полисът се разпадал и Терамен, недоволен от станалото¹, се обърнал към Тридесетте с предложение да престанат с безчинствата си и да предоставят на достойните граждани право да участват в упра-

влението. Първоначално те отказали, но щом гражданството узнало за предложението на Терамен и се настроило доброжелателно към него, те се уплашили да не би той да стане простат на демоса и да сваля властта им. Затова избрали три хиляди души от гражданството, на които уж щели да предоставят правото да участват в управлението. 2. Но Терамен отхвърлил и тази мярка, първо: заради желанието им да предоставят участие в управлението само на три хиляди души, сякаш почтените и достойните хора са само толкова, и второ: заради това, че Тридесетте допускат следната несъвместимост: установили власт, опираща се на насилието, но по-слаба от управляваните². Тридесетте не обърнали внимание на думите на Терамен, а за дълго време отлагали огласяването на трите хиляди и съхранявали списъка с избраните, и колчем решавали да ги съобщят, отхвърляли едни от записаните и ги замествали с други.

XXXVII. Зимата вече била настъпила, когато Тразибул заедно с изгнаниците се укрепили във Фила¹. Тридесетте загубили похода срещу тях и завръщайки се, решили да изземат оръжията на останалите граждани и да убият² Терамен по следния начин. Внесли в Съвета два закона³, които да бъдат гласувани чрез вдигане на ръка: единият предоставял пълно право на Тридесетте да убиват всеки гражданин, невключен в списъка на трите хиляди, а другият – забранявал в сегашното управление да участват гражданите, които помагали при събарянето на крепостните стени в Хетиония⁴ и са действали против Четиристотинте – учредители на предишната олигархия. Понеже Терамен взел участие и в двете неща, станало възможно да бъде отстранен от управлението и Тридесетте вече имали правото да го убият. 2. След погубването на Терамен било иззето оръжието на всички граждани с изключение на трите хиляди и Тридесетте достигнали още по-голяма степен на ожесточение и измамничество. Изпратили посланици в Лакедемония, които очернили Терамен⁵ и poi-

скали помощ. Лакедемонци изпратили хармостата⁶ Калибий и войска от около седемстотин души, които щом пристигнали, поели стражата на Акропола.

XXXVIII. Жителите от Фила превзели Мунихия¹, след което провели победоносна битка срещу Тридесетте и техните привърженици². Щом отминала опасността, те се завърнали и заедно с жителите на Атина се събрали на площада³, свалили Тридесетте и избрали десет граждани⁴, които били упълномощени да сложат край на войната. Но те, щом получили властта, не направили онова, за което били избрани, а изпратили посланици в Лакедемония, които да искат подкрепа и паричен заем⁵. 2. Но понеже гражданството възнегувало от действията им, Десетте се уплашили да не бъдат свалени от властта и поискали да ги сплашат, като направили следното. Заловили Демарет, който бил от най-почитаните граждани, убили го и закрепили властта си с помощта на Калибий, намиращите се там пелопонесци и с някои от съсловието на конниците⁶. Понеже главно те измежду всички граждани се противопоставяли на завръщането на изгнаниците от Фила. 3. Но когато победителите от Пирея и Мунихия, на чиято страна застанал целият демос, надделели във войната, те свалили Десетте първоначално избрани и избрали други десет⁷, смятани за най-достойни. По време на тяхната власт и благодарение на тяхната помощ и поддръжка било сключено споразумение и демократите се върнали в града. Измежду тях се отличавали Ринон от Пеания и Фаил от Ахердунт, които преди да дойде Павзаний, започнали преговори с намиращите се в Пирея демократи и заедно с тях подпомогнали завръщането на изгнаниците. 4. Окончателното прекратяване на войната и установяването на мира осъществил Павзаний⁸, цар на лакедемонци, с помощта на десетте посредници⁹, дошли от Лакедемония по негово нареждане. А на Ринон и неговото обкръжение били оказани почести за предаността им към гражданството, понеже макар да започнали дейността си по време на олигар-

хията, те успели да дадат благополучно своя отчет, когато била установена демокрацията, и никой не ги обвинил в нищо; нито от тия, които останали в града, нито от ония, които се завърнали от Пирея, даже Ринон бил избран незабавно за стратег.

XXXIX. Помирението се осъществило по време на архонта Евклид¹ при следните уговорки: „ония от атиняни, които желаят да се заселят извън града, да се установят в Елевзина², като ще имат граждански права, пълна свобода, лична независимост и право да ползват доходите от своята собственост. 2. А храмът³ под надзора на Кериките и Евмолпидите⁴ ще бъде за всички според обичаите на предците. Елевзинците няма да имат право да ходят в Атина, нито пък атиняни – да ходят в Елевзина, освен по време на мистериите. Жителите на Елевзина ще внасят от своите приходи в съюзническата хазна наравно с атиняни⁵. 3. Ако някой от заселниците поиска да наеме къща в Елевзина, трябва да се споразумее с нейния собственик, а ако не се споразумеят, всеки от двамата да си избере три длъжностни лица и собственикът ще трябва да се съобрази с предложената от тях цена. Заселниците могат да съжителстват с онези елевзинци, с които биха искали. 4. За ония, които живеят в Атина и биха искали да се изселят, срокът за записване е десет дена след полагането на клетва⁶, а за отпътуване – двадесет дена; за отсъстващите от града ще важат същите условия, но след завръщането им. 5. Никой жител от Елевзина няма право да заема длъжност в Атина, преди да се е записал като неин жител. Съдебните дела за убийство да бъдат разглеждани според древните обичаи в случаите, когато убийството или нараняването е извършено собственоръчно⁷. 6. Никой няма да има право да иска възмездие заради миналото от когото и да било, освен от Тридесетте, Десетте, Единадесетте и от архонтите на Пирея, но дори и от тях няма право, ако те представят отчет. Ония, които са изпълнявали длъжността си в Пирея, да дават отчет пред съда в Пирея, а ония, които са изпълня-

вали длъжността си в Атина – пред гражданите, които притежавали състояние⁸. Само след изпълнението на тия условия желаещите могат да се изселят. Колкото до парите, взети назаем за войната, всяка от двете страни трябва да върне самостоятелно.“

XL. Щом се осъществило помирението, онези, които воювали на страната на Тридесетте, се изплашили и решили да променят жителството си, но като мнозина други граждани отлагали до последния ден записването си. Архин¹, като видял големия брой, в желанието си да задържи хората ускорил² срока на записването и така мнозина били принудени против волята си да останат, но постепенно се успокоили. 2. Видно е, че Архин е бил умен държавник³, което се потвърждава и от това, че обявил за незаконно предложението на Тразибул, според което се давали граждански права на всички завърнали се с него от Пирея, от които някои очевидно били роби, както и от случая, при който един от завърналите се поискал възмездие от свалените от власт, внасяйки в Съвета предложение те да бъдат убивани, но Архин след задържането му убедил Съвета да го убие без съд⁴, заявявайки, че с този пример ще докажат, че искат да спасят демокрацията и да останат верни на своята клетва. Защото, ако този човек бъде оставен на свобода, мнозина биха се окуражили и биха му подражавали, но ако бъде убит, това щяло да послужи за назидание на всички. Както и станало: след смъртта на този човек никой вече не се опитвал да иска възмездие за извършени в миналото неправди. 3. Тъкмо напротив, изглежда, атиняни били управлявани най-добре и законосъобразно, както като цяло, така и спрямо всеки отделен човек, въпреки сполетелите ги в миналото нещастия. Те не само отхвърлили обвиненията срещу тях заради миналото, но и върнали на лакедемонци парите, взети назаем от Тридесетте⁵, макар договорът да изисквал заемът да се върне и от страна на Атина, и от страна на Пирея; ръководени от идеята, че така трябва да бъде поставено нача-

лото на взаимното съгласие. А в останалите градове демократите след установяването им на власт не само че се съобразявали единствено със собствените си интереси, но и направили преразпределение на земята⁶. 4. Атиняни сключили още едно споразумение със заселниците в Елевзина на третата година след изселването, по време на архонта Ксененет⁷.

ХІІ. Всичко това станало в по-късни времена, а тогава демосът, бидейки господар на положението, установил на-стоящата държавна уредба¹ по времето на архонта Питодор² и се смята, че демосът справедливо е поел управлението, понеже успял да осъществи завръщането си на власт със собствени сили. 2. Това било единадесетото по ред преобразуване в Атинската полития. Първото станало много отдавна и било преселението на хората, предвождани от Йон³, които за пръв път се разделят на четири фили и учредяват длъжността на царете на филите⁴. Второто, но първо по характер политическо преобразуване било по времето на Тезей⁵, чието управление се различава незначително от царското. Следват преобразуванията на Дракон, когато за пръв път биват съставени и закони⁶. Третото, след гражданската война, било преобразуването по времето на Солон и тогава именно се заражда демокрацията. Четвъртото било установяването на тиранията от Пизистрат. Петото било по времето на Клистен, който сваля тиранията и управлението става по-демократично от това при Солон. Шестото преобразуване станало след Персийските войни, когато държавата бива ръководена от Ареопага. Седмото станало с ограничаване правомощията на Ареопага, започнато от Темистокъл и осъществено от Ефиалт, тогава полисът допуска под влияние на демагозите множество грешки заради господството по море. Осмо по ред било учредяването на Съвета на Четиристотинте и след това деветото – възстановяването на демокрацията. Десетото преобразуване било установяването на управлението на Тридесетте и управлението на Десетте. Единаде-

сетото било завръщането на изгнаниците от Фила и Пирея, откъдето и започва установяването на сегашната държавна уредба, при която се предоставя повече власт на мнозинството. Понеже тогава демосът, ставайки господар на положението, управлявал чрез гласувания и чрез съдилищата, където бил силен⁷. И понеже правото на издаване на окончателни решения, което преди принадлежало на Съвета, сега принадлежало на демоса. Явно атиняни постъпили правилно, понеже малцинството по-лесно се покварява и подкупва от мнозинството⁸. 3. Отначало⁹ решили да не се заплаща на членовете на еклесиата, но впоследствие, понеже гражданството не се събирало и пританите¹⁰ използвали много хитрини, за да наберат необходимия брой гласове, та да бъде валидно гласуването, пръв Агирий¹¹ разпоредил заплащането с един обол, после Хераклид от Клазомен¹², наречен цар – два обولا, а после пак Агирий – три обола¹³.

АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ

II

XLII. Сегашната Атинска полития¹ има следния вид. В управлението участват всички, чиито родители са граждани², а навършилите осемнадесет години се вписват в списъците на демотите³. Всеки път, когато става такова записване, демотите, щом положат клетва, гласуват, преценявайки, първо: дали кандидатите са достигнали възрастта, изисквана от закона, ако не са, биват връщани в групата на непълнолетните, второ – дали са свободни и законородени. А когато демотите гласуват за някого, че не е свободен, той има правото да обжалва решението в съда, а демотите избират пет обвинители измежду себе си, и ако съдът реши, че кандидатът няма право да бъде записан, полисът го продава като роб, но ако спечели делото, демотите са задължени да го запишат. 2. После Съветът подлага на докимасия⁴ записаните и ако реши, че някой от тях не е навършил осемнадесет години, налага глоба на демотите, които са го записали. Щом ефебите⁵ бъдат одобрени, техните бащи се събират по фили и след като положат клетва, избират по трима човека от филите, навършили четиридесет години, за които се смята, че са най-достойни и най-способни да се грижат за ефебите, а от тях демосът избира чрез гласуване с вдигане на ръка по един *софронист*⁶ за всяка фила и един *козмет* който се избира измежду всички атиняни и който отговаря за ефебите⁷. 3. Щом те съберат ефебите, най-напред посещават заедно храмовете, а после се отправят към Пирея, където едни от ефебите поемат охраната на Мунихия, а други – на Акте. Чрез гласуване с вдигане на ръка биват избирани двамата *педотриби*⁸ и учителите, които ги обучават във военно изкуство, да стрелят с лък, да мятат копие и да си служат с катапулт⁹. Всеки от софронистите получава възнаграж-

дение по една драхма дневно, а всеки от ефебите – по четири обола. Всеки софронист получава средствата за ефебите от своята фила, с които осигурява необходимите провизии за всички в общността (понеже се хранят общо по фили) и се грижи за всичко останало. 4. Така минава първата година, а през втората еклесиатът се събира в театъра, където ефебите се представят под строй пред демоса и получават от полиса щитове и копия, за да охраняват страната и да служат като стражи в крепостите¹⁰. 5. По време на двете години, когато охраняват, те носят хламида¹¹ и са освободени от всякакви повинности¹². За да нямам повод да отсъстват, нямам право да се явяват в съда нито като обвинители, нито като обвиняеми, освен по дела за наследство или за дъщери наследници или ако някому се пада да изпълнява жреческа длъжност по произход. След изтичането на двете години ефебите се приравняват с останалите граждани.

XLIII. Прочее, такива били разпоредбите относно вписването на гражданите и относно ефебите. И въобще всичките висши длъжности се определят чрез избор по жребий освен тамия¹ на военната хазна и длъжностите на разпоредителя на средствата², определяни за обществените празници, и на отговорника по водоснабдяването³. Те се избират чрез гласуване с вдигане на ръка и изпълняват своите задължения от едни Панатенеи до следващите Панатенеи⁴. Чрез гласуване с вдигане на ръка се определят и всички военни длъжности. 2. Съветът се избира чрез жребий и се състои от петстотин членове – по петдесет от всяка фила. Всяка от филите⁵ поема пританството по реда, определен чрез жребий, като първите четири ръководят по тридесет и шест дена всяка, а следващите шест – по тридесет и пет дена всяка, понеже атиняни пресмятали дните по лунния календар⁶. 3. Пританите се хранят заедно в Толоса⁷, за което получават средства от полиса⁸, те имат задължението да свикват Съвета и еклесиата: Съветът бил свикван всеки ден с изключение на почивните и празничните⁹ дни,

а еклесиатът – четири пъти за времето на всяка притания. Пританите оповестяват предварително въпросите за разглеждане в Съвета, дневния ред и мястото на заседанията¹⁰. 4. Те оповестяват предварително и заседанията на еклесиата¹¹, едно от които, така нареченото *главно*, има за цел да обяви чрез гласуване с вдигане на ръка дали длъжностните лица са изпълнявали своите задължения добросъвестно¹², да разгледа въпросите, свързани с изхранването и сигурността на страната, в този ден се внасят исангелии, четат се описи на отнети имущества, молби за придобиване на наследство, както и молбите на дъщерите наследници, за да могат всички да узнаят, ако някое имущество е останало безстопанствено. 5. По време на шестата притания¹³ освен гореказаните въпроси пританите могат да внасят за гласуване с вдигане на ръка предложения за остракизиране, които еклесиатът да одобри или да не одобри¹⁴; да подлагат на гласуване обвиненията¹⁵ срещу сикофанти от атиняни и от метеки – до три на брой за всяка от тези групи, а така също и обвиненията към ония, които не са изпълнили задълженията си към демоса¹⁶. 6. Насрочва се отделно заседание за просителите, на което всеки желаещ да говори пред еклесиата, независимо по личен или обществен въпрос, трябва да положи върху жертвената плоча маслинова клонка в знак на молба. По време на останалите две заседания на еклесиата се разглеждат всякакви други дела, като според закона трябвало да се обсъждат три дела относно храмовете, три – свързани с пратеници и посланици, и три – относно свещените обреди. Понякога се случва да се вземат решения и без предварително гласуване¹⁷. Пратениците и посланиците първи трябва да се представят на пританите и на тях преносителите връчват писмата.

XLIV. Епистатът¹ на пританите бива избиран чрез жребий. Той изпълнява тази длъжност в продължение на едно деконошие, като един и същи човек няма право да я изпълнява повече време или пък да я заема два пъти. Той съ-

хранява ключовете от храмовете², където се намират съкровището, архивите и печатът на страната. Той е задължен да бъде в Толоса заедно с една трета от пританите, която той определя. 2. И когато пританите свикват заседание на Съвета или на еклесиата, епистатът избира чрез жребий девет проедри³ – по един от всяка фила, с изключение на филата, от която понастоящем са избрани пританите. А проедрите от своя страна избират епистат на проедрите⁴ и приемат програмата за деня. 3. Щом я получат, те се грижат за реда по време на заседанията, обявяват въпросите за обсъждане, следят резултатите от гласуванията, разглеждат всякакви други въпроси и решават кога да бъдат закривани заседанията. Никой няма право да бъде епистат⁵ повече от веднъж годишно, а проедър – веднъж по времето на всяка притания. 4. Изборите за стратегии, хипархи и за останалите военни длъжности се провеждат в еклесиата според волята на демоса. Тези избори се провеждат от пританите, които действат след шестата притания, ако за тях има благоприятно предзнаменование. Но и за това е необходимо предварително гласуване в Съвета.

XLV. Някога Съветът имал правомощията да налага глоба¹ и да осъжда на затвор или на смърт. Но когато веднъж Съветът предал Лизимах² на палача, Евмелид³ от дема Алопека го освободил, като заявил, че никой гражданин не може да бъде убиван без присъда. Случаят бил разгледан в съда и Лизимах бил оправдан, заради което получил прозвището „човекът, който се спаси от барабана“⁴, а демосът отнел на Съвета правомощията да налага глоба, смъртно наказание или затвор⁵. Демосът постановил следния закон: всички присъди и глоби, определени от Съвета, да се внасят в съда от тесмотетите⁶ и само гласуваното от съдиите решение да бъде окончателно. 2. Съветът подлага на проверка дейността на повечето висши служители и особено на ония, които се разпореждат с паричните средства, но неговото решение не е окончателно и може да бъде обжалвано в съда. Всеки обикновен гражданин има

правото да предяви обвинение срещу ония служители, които са нарушили законите, но и те от своя страна имат право да обжалват в съда евентуалната присъда на Съвета. 3. Съветът подлага на докимасия кандидатите за членове на Съвета през следващата година, както и деветте архонти. Преди Съветът имал право да отхвърля окончателно кандидатите, но сега те имат право на последно обжалване⁷ в съда. 4. Прочее, това са случаите, при които Съветът бил лишен от пълна власт. Но той внася в еклесиата своите доклади и не било позволено да се подлага на гласуване нищо, което не е предварително гласувано и което не е било вписано от пританите в дневния ред; по силата на това всеки, който внесе предложение, без да спази тези условия, може да бъде обвинен в нарушение на законите⁸.

XLVI. Съветът поема поддръжката на триерите¹, корабните съоръжения и доковете, строителството на нови триери или тетрери², като демосът гласува с вдигане на ръка кой от двата вида да бъде изработен, осигурява необходимите съоръжения³ и построява докове. Строителите на корабите се избират също от демоса чрез гласуване с вдигане на ръка. Ако членовете на Съвета не предадат всичко това в готов вид на следващия Съвет, се лишават от правото на възнаграждение, защото то се получава при новия Съвет. За направата на триерите Съветът избира измежду своя състав десет корабостроители. 2. Накрая, Съветът съблюдава и за всички обществени сгради и ако прецени, че някой постъпва противозаконно, прави изложение пред еклесиата и ако бъде признат за виновен, делото се предава на съда.

XLVII. Съветът управлява повечето обществени работи съвместно с останалите висши служители. На първо място това са тамииите на Атина¹, десет на брой и избирани чрез жребий – по един от всяка фила; всеки тамия според закона на Солон трябва да е от съсловието на пентакосиомедимните – защото законът все още бил в сила, – а избираният

чрез жребий заема длъжността дори да е съвсем беден. Тамиите приемат статуята на Атина² и //изображенията// на Нике³, свещените украшения⁴ и съкровището в присъствието на Съвета. 2. Чрез жребий биват избирани и десет *полети* – по един за всяка фила. Те събират всички наеми, устройват търговете за разработка на рудниците⁵ заедно с военния тамия и с разпоредителите на средствата за обществените празници на заседанията на Съвета, обявяват на наемателите, избрани от Съвета с вдигане на ръка, както разработените рудници, обявени за разпродажба за срок от три години, така и договорените //за пръв път// – за срок от десет години. Те продават⁶ на търг и имуществата на всички осъдени⁷ от Ареопага или от останалите съдилища, ако деветте архонти потвърдят това. Полетите предоставят на Съвета избелени плочици⁸ с вписаните наеми и данъци, събрани за една година, имената на наемателите, както и цената, която предлагат. 3. Освен това в десет списъка записват имената на ония, които трябва да плащат по време на всяка притания, отделно – имената на тези, които трябва да плащат три пъти годишно, като се изготвя списък за всеки платеж, и отделно – имената на тези, които трябва да платят по време на деветата притания⁹. Те съставят списък на отнетите имоти и сградите, одобрени за продажба от съда¹⁰, защото и тези търгове били устройвани от полетите. Стойността на сградите се изплаща в срок от пет години, а на имотите – в срок от десет години, като тези платежи стават по време на деветата притания. 4. Царят също внася //в Съвета//¹¹ наемите от владенията на храмовете, изписани върху избелени плочици. Тези владения се наемат за срок от десет години, като наемът се изплаща по време на деветата притания; затова най-много пари се събират по време на тази притания. 5. И така, в Съвета се внасят списъците, съставени според срока на платежа, и се съхраняват от държавния роб. Щом изтече срокът на платежа, робът изнася от архитрава онези списъци, в които на този ден трябва да бъдат внесени и зачеркнати сумите за изплащане,

и предава тези списъци на *аподектите*¹². А другите списъци се пазят отделно, за да не бъдат зачеркнати преди определения срок.

XLVIII. Аподектите са десет на брой, избрани чрез жребий – по един от всяка фила. Щом получат списъците, те отбелязват внесените суми в присъствието на Съвета, в сградата на Съвета, а после отново ги предават на държавния роб. По този начин, ако някой закъснее с платежа, бива отбелязан като длъжник и трябва да заплати двойно сумата, която дължи, в противен случай бива затворен. За всичко това Съветът¹ е напълно овластен според законите.

2. И така, в първия ден аподектите приемат списъците и ги разпределят между длъжностните лица, а на следващия докладват за това разпределение, изписано върху дъсчица, в Съвета и предлагат на неговите членове да се изкажат дали някой от тях знае за противозаконна постъпка при разпределянето, независимо дали е висш служител или обикновен гражданин. Ако се окаже така, аподектите подлагат на гласуване обвинението.

3. Членовете на Съвета избират чрез жребий измежду себе си десет логисти², които да следят за отчетността на висшите служители по време на всяка притания.

4. По-нататък, избират чрез жребий и десет евтини³ – по един от фила, както и по двама помощници към всеки от тях, те били задължени да участват, когато всяка фила заседавала на площада около статуята на своя епоним⁴. Ако някой гражданин пожелае в течение на трите дена след отчета пред Съвета да предяви обвинение (по дело с частен или обществен характер) към вече проверен служител, той написва върху избелена дъсчица своето име, името на този, когото обвинява, нарушението и предлаганото от него наказание, след което я предава на евтина.

5. Щом евтинът получи дъсчицата, той я подлага на проверка и ако е съгласен с обвинението, предава делото на съдиите по деми⁵, ако е от частен характер, които имат задължението да внесат //в съда// споровете между филите, а – на тесмотетите⁶, ако е от обще-

ствен характер. От своя страна тесмотетите, щом се запознаят с делото, го връщат обратно в съда и последващата присъда на съдиите е окончателна.

XLIX. Съветът се заема и с проверката на конете¹ и ако се окаже, че някой конник притежава добър кон, а се грижи лошо за него, бива наказван с глоба, съответна на издръжката на коня; а конете, които не се подчиняват на господарите си и не могат да застават мирно, биват дамгосвани с клеймо във формата на кръг и биват смятани за негодни. Съветът подлага на проверка и предния отряд от конницата² и ако някой от участващите в нея бъде отхвърлен чрез гласуване с вдигане на ръка, трябва да слезе от коня³. Съветът подлага също на проверка и пешаците, които сядали зад конниците⁴ по време на битка, и ако някой бъде оценен като неподходящ, престава да получава възнаграждение. 2. Конниците биват зачислявани от десетте съставители на списъци, избирани от еклесиата чрез гласуване с вдигане на ръка. Те предоставят списъка на хипархите и филархите⁵, които от своя страна го внасят в Съвета, където се разпечатва таблицата с имената на // действащите// конници и биват отписвани имената на отпреди записаните, които са заявили под клетва, че не са в състояние поради здравословни причини да бъдат конници. После Съветът призовава новозачислените конници и ако някой от тях заяви под клетва, че не може поради здравословни или имуществени причини да служи като конник, бива освободен, а за останалите членовете на Съвета гласуват чрез вдигане на ръка дали са годни да бъдат конници или не. Ако потвърдят, че са годни, ги вписват в таблицата, а ако не са – ги освобождават. 3. Някога Съветът одобрявал плановете⁶ и празничния пеплос за статуята на Богинята⁷, но сега това се решава от съда, избран чрез жребий, понеже явно членовете на Съвета били пристрастни в решенията си. По същия начин Съветът заедно с военния тамия съблюдават украсяването на статуята на Нике⁸ и за наградите на състезанията по време

на Панатенеите. 4. Освен това Съветът подлага на проверка и инвалидите⁹, понеже съществувал закон, който повелявал следното: всички ония, които имат имущество, възлизащо на по-малко от три мини, и са негодни да работят поради своите телесни недъзи, да бъдат проверявани от Съвета, след което да получават по два обола дневно за прехрана от държавната хазна. Инвалидите разполагат със собствен тамия, избран чрез жребий. По подобен начин Съветът разпределя между висшите служители всички задължения.

L. Прочее, това са правомощията на Съвета. Освен това биват избирани чрез жребий десет човека, които поемат поддръжката на храмовете и които получават по тридесет мини от аподектите, за да поддържат храмовете, които най-много се нуждаят от това. 2. По-нататък, биват избирани и десет *астиноми*¹, от които петима служат в Пирея, а петима – в Атина. Те следят жените, свирещи на флейта, цитра и китара², да не получават повече от две драхми³, и когато има повече на брой желаещи да наемат една и съща свирачка, астиномите хвърлят жребий и който от желаещите спечели, той я наема. Освен това имат грижата да следят уличните чистачи да не изхвърлят нечистотиите на разстояние по-малко от десет стадия⁴ от градските стени, да забраняват: преграждането на градските улици със строени, строителството на балкони над улиците, прокараването на висящи отводнителни тръби, изтичащи на улиците, и поставянето на прозорци, които да гледат към улицата⁵. Астиномите имат и задължението да прибират мъртъвците от улиците с помощта на обществени служители, които били под тяхно разпореждане⁶.

LI. Чрез жребий биват избирани и десет агораномии¹, пет за Пирея и пет за Атина. Законите им отреждат да се грижат всички стоки, които се продават, да бъдат неподправени и без примеси. 2. Избират се чрез жребий и десет метрономи², пет – за Атина, и пет – за Пирея, които се

грижат всички мерки и теглилки да бъдат използвани правилно от търговците. 3. Има и десет ситофилакси, избрани чрез жребий: пет – за Пирея, и пет – за Атина³, а понастоящем двадесет – за Атина, и петнадесет – за Пирея. Най-напред те имат грижата хлябът да се продава добросъвестно на пазара, после – мелничарите да продават ечемиченото брашно спрямо цената на ечемика и хлебарите да продават пшеничния хляб спрямо цената на пшеницата и според необходимото тегло, определено от тях самите, понеже законът повелявал те да определят мерките. 4. Чрез жребий биват избирани също така десет надзиратели⁴ на търговските пристанища, които са задължени да наблюдават търговията и да изискват от търговците да доставят за Атина две трети от всеки товар жито, предназначени за житния пазар.

II. Чрез жребий биват избирани и Единадесетте, които поемат надзора на затворниците. Единадесетте издават смъртните присъди на хванатите на местопрестъплението крадци, ловците на роби¹ и грабителите², които признават вината си. При положение, че я отричат, Единадесетте внасят случая в съда, ако бъдат оправдани – биват освобождавани, ако бъдат осъдени – биват предавани за изпълнение на смъртната присъда. Единадесетте внасят в съда и описите на отнетите имоти и сгради и ако съдът реши, че са обществена собственост, те биват предавани на полетите³. Накрая, Единадесетте внасят и тайните обвинителни донесения⁴, понеже са натоварени и с тези задължения, макар някои от тях донесения да били внасяни и от тесмотетите. 2. Чрез жребий биват избирани и пет *вносители*⁵ – по един на две фили, които имат задължението да внасят делата, които трябвало да бъдат разглеждани в срок от един месец. А такива били делата за зестра⁶ – в случаите, когато трябва да бъде върната, а не се връща, делата за взети назаем пари с лихва една драхма⁷, които не се връщат, делата за взети назаем средства за търговия. Следват делата за оскърбление, за разногласие между члено-

вете на дружество⁸, делата, свързани с благотворителна дейност, с търговия на роби и впрегатен добитък⁹, и делата, свързани с триерархията¹⁰ и банките. 3. Такива са делата, внасяни от докладчиците за разглеждане в едномесечен срок. Аподектите пък разглеждат делата, възбудени от откупвачите на данъци и против тях¹¹, като при делата за сума до десет драхми решението на аподектите е окончателно, а делата, при които сумата е над десет драхми, се внасят в съда, за да бъдат разгледани в едномесечен срок.

III. Чрез жребий биват избирани и Четиридесетте – по четирима от всяка фила, които разглеждат всякакви други дела. Първоначално били тридесет и отсъждали, обикаляйки демите¹, но после – по времето на олигархията на Тридесетте, броят им се увеличил на четиридесет. 2. Те издават окончателни решения за делата до десет драхми, а делата за суми, надвишаващи десет драхми, се предоставят на *диететите*². Те се заемат с делото и ако не успеят да помирят страните, издават решение, ако то се приеме и от двете страни, делото се смята за приключено. Но ако едната страна обжалва решението, диететите поставят в две отделни сандъчета – едно за ищеца и едно за ответника – свидетелските показания, предложенията³ и извадки от законите⁴, подпечатват ги, прилагат своето решение и сандъчетата биват предавани на четиримата съдии от филата на ответника⁵. 3. Те, щом получат делото, го внасят в съда, състоящ се от двеста и един членове, за дела, при които сумата е до хиляда драхми, а делата за сума над хиляда драхми се внасят в съда, състоящ се от четиристотин и един членове. Когато се разглеждат дела, е забранено позоваването на други извадки от законите, на други свидетелски показания и предложения освен тези, които са поставени в сандъчетата от диететите. 4. Диетети могат да бъдат гражданите, навършили шестдесет години, което се потвърждава от хронологията на архонтите и епонимите. Понеже има десет епоними на филите⁶ и четиридесет и два

епоними на годните за военна служба⁷. Някога ефебите били вписвани върху избелени плочици, като на първо място било записвано името на архонта, по чието време са вписани, и епонима на диететите от предната година, а днес ефебите биват вписвани на медна колона, поставяна пред сградата на Съвета, близо до статуите на епонимите⁸. 5. Четиридесетте избират последната колона⁹, разпределят делата между записаните на нея граждани и чрез жребий определят делата, които всеки от тях ще решава, като е задължително всеки да разгледа делата, които е получил по жребий. Понеже законът повелявал всеки гражданин, навършил необходимата възраст, да изпълни задължени-ята си на диетет, ако не го направи, бива лишен от гра-ждански права, освен ако не е натоварен с друга длъжност през тази година или ако е извън страната – това са един-ствените случаи, в които гражданите са освободени от задълженията на диетети. 6. Ако някой реши, че е бил несправедливо осъден от диетет, има право на исангелия пред съвета на диететите и ако този диетет бъде признат за виновен, бива лишен според закона от граждански пра-ва¹⁰, но и той има право на обжалване. 7. Епонимите биват използвани и по време на военните походи, а когато става набирането на годните за военна служба, се обявява от кой архонт и епохим до кой архонт и епоним, трябва да се явят задължително гражданите.

LIV. Чрез жребий биват избирани и следните служители: петима надзиратели на пътищата¹, които имат задължени-ята да ги поддържат с помощта на десет обществени ра-ботници. 2. Също така десет логисти² и десет синигори³ към тях, пред които всички, заемали държавна служба, са длъжни да се отчитат. Логистите са единствените, които проверяват сметководните книжа на отговорните служи-тели и внасят в съда делата по отчетността. Ако те изо-бличат някого в разхищение, съдиите го осъждат за кра-жба, а липсващата сума трябва да се възстанови в десет-ократен размер; ако открият, че някой е взел подкуп и

съдиите го признаят за виновен, сумата, която трябва да се плати, се определя според взетия подкуп, но в десетократен размер; а ако уличат някого в нарушение на закона, преценяват нарушението и в случай, че плащането става преди деветата притания, осъденият плаща само осъдената сума, а ако не – плаща двойно. Само десетократното плащане не се удвоява. 3. Чрез жребий бива избран и така нареченият секретар „по притания“, който завежда документите, съхранява утвърдените разпоредби, отговаря със своя подпис за всички останали книжа и присъства на заседанията на Съвета. Някога той бил избран чрез гласуване с вдигане на ръка измежду най-прославените и достойни граждани, защото името му стояло записано върху колоните⁴, които обявявали условията за съюзничество и гласуванията за даване на граждански права и званието проксен⁵. А сега⁶ длъжността на секретаря се определя чрез жребий. 4. Чрез жребий бива избран още един секретар „по законите“, той присъства на заседанията на Съвета и също отговаря със своя подпис за всички закони. 5. Демосът чрез гласуване с вдигане на ръка избира втори секретар, който да прочита пред еклесиата и пред Съвета различните разпоредби и решения, неговите пълномощия включват само това. 6. Чрез жребий биват избирани и десет хиеропои⁷ – за така наречените „изкупителни жертвоприношения“, които те извършват според пророчествата на оракула, а когато трябва да се постигне благоприятно знамение, извършват жертвоприношенията заедно с гадателите. 7. Чрез жребий биват избирани и други десет хиеропои – така наречените „годишници“, те извършват някои жертвоприношения и ръководят празненствата, които стават на всеки пет години, с изключение на Панатенеите⁸. А тези празненства са следните: едно в Делос (там се осъществява и друго празненство на всеки седем години), второ – Бравронии⁹, трето – Хераклеи¹⁰, четвърто – Елевзинии¹¹, и пето – Панатенеи. И никое от тях не съвпада с друго. Към тях се прибавят от времето на архонта Кефисофонт¹² и Хефестиите. 8. Чрез жребий биват избирани

архонтът на Саламин¹³, демархът на Пирея¹⁴, които организират и на двете места Дионисии¹⁵ и назначават хореги¹⁶. В Саламин името на архонта се записва в официалните книжа¹⁷.

LV. И така висшите служители биват избирани чрез жребий, а по-горе упоменахме техните правомощия. Колкото до така наречените девет архонти, вече бе казано¹ по какъв начин ставало тяхното назначаване. В днешно време² биват избирани чрез жребий шестте тесмотети и техните секретари, архонтът, царят и полемархът – по един от всяка фила, поред. 2. Всички биват подложени на докимасия в Съвета на петстотинте с изключение на секретаря, който се подлага на докимасия само в съда, както и останалите служители (понеже всички: и избраните чрез жребий, и избраните чрез гласуване с вдигане на ръка, заемат длъжността си едва след докимасията). Но деветте архонти биват подлагани на докимасия първо в Съвета, а после – и в съда. Някога онези, които не били одобрени от Съвета, не можели да встъпят в длъжност, но понастоящем е разрешено последно обжалване в съда, който взема окончателното решение. 3. Когато се провежда докимасията, най-напред задават на кандидата следните въпроси: „Кой е твоят баща и от кой дем е, кой е бащата на твоя баща, коя е майка ти, кой е бащата на твоята майка и от кой дем е?“ После го питат дали почита Аполон, Отечествен бог³ и Зевс, Домашен бог⁴ и къде държи техните жертвеници, после – дали родът му има гробница⁵ и къде е тя, после – дали се отнася добре към родителите си, дали плаща данъците си⁶ и дали е отбил военната си служба. Щом бъдат отправени тези въпроси, //председателят// казва: „Посочи свидетели, които да потвърдят това.“ 4. Щом свидетелите се явят, председателят пита: „Иска ли някой да предяви обвинение срещу този човек?“ И като се яви такъв, председателят дава думата и на обвинението, и на защитата, след което Съветът чрез гласуване с вдигане на ръка, а съдът чрез гласуване с хвърляне на „камъчета“

издават решение. Ако обаче не се яви обвинител, гласуването се провежда веднага. В по-ранни времена само един съдия хвърлял „камъчета“, а сега всички съдии са задължени да гласуват за кандидатите, за да имат възможност съдиите да отхвърлят кандидата, който, макар и недостоеен, е успял да застави обвинителите да мълчат. 5. После избраниците се упътват към жертвената плоча, върху която са положени вътрешностите на жертвените животни, където и диететите, щом положат клетва, обявяват решенията си, и свидетелите, щом положат клетва, дават показанията си⁷. Избраните служители се качват върху плочата и полагат клетва да управляват справедливо и според законите, да не приемат подкупи, а ако вземат подкуп, трябва да издигнат златна статуя⁸. После поемат към Акропола, където полагат същата клетва, а после встъпват в длъжност.

LVI. Архонтът, царят и полемархът си избират по двама помощници, които също биват подлагани на докимасия в съда, преди да поемат задълженията си, а след приключване на дейността си трябва да предадат своя отчет. 2. Архонтът веднага след встъпването си в длъжност оповестява най-напред, че всеки гражданин има правото да запази имуществото, придобито преди встъпването на архонта в длъжност до края на неговото управление¹. 3. После архонтът определя трима хореги измежду най-богатите атиняни² за състезанието по написване на трагедия, а някога определял и петима³ за написване на комедия, но сега това избиране се прави от филите. По-нататък, приема хорегите, определени от филите за Дионисиите⁴, сиреч за мъжкия и момчешкия хор. За Дионисиите определят по един хорег за всяка фила, а за Таргелиите – по един на две фили, като всяка фила предлага хореги поред. По молба на хорега архонтът провежда размяна на имуществата⁵ и дава ход на възраженията в съда, ако се окаже, че посоченото лице е изпълнявало по-рано тази литургия или че няма право да я изпълнява, понеже изпълнява друга, чийто

срок още не е изтекъл⁶, или понеже не е навършил необходимата възраст, понеже хореът на момчешкия хор на пример трябва да е навършил четиридесет години. Архонтът определя и хореите в Делос⁷, и архетеора⁸ за кораба с тридесет весла, който отвежда младежите на острова. 4. Архонтът организира две шествия: първото, което се провежда в чест на Асклепий, през тия дни мистетите си седят в къщи⁹, и второто – по време на големите Дионисии¹⁰, които ръководи заедно с епимелетите – по-рано те били избирани чрез гласуване с вдигане на ръка от демоса и били десет на брой (те заплащали разносните за шествието от собствените си средства), а сега биват избирани чрез жребий по един от всяка фила, като им се предоставят сто мини за подготовка. 5. Архонтът устройва и шествието по време на Таргелиите, и шествието в чест на Зевс Спасителя¹¹. Той устройва и състезания по време на Дионисиите и Таргелиите. Това са празненствата, които ръководи архонтът. 6. Той разглежда и дела с частен и обществен характер, след което ги внася в съда, такива дела например са: за лошо отношение към родителите (всеки гражданин имал право да възбуди такова дело, без да му бъде наложена глоба¹²), за лошо отношение към сираци (тези дела се възбуждат срещу настойниците им), за лошо отношение към дъщеря наследница (тези дела се възбуждат срещу настойниците и съпрузите), за лошо управление на имот на сирак (тези дела се възбуждат също срещу настойниците), дела за умопомрачение (когато някой гражданин обвинява друг, че поради загуба на разсъдък си разсипва своето имущество), за избор на попечители (ако някой гражданин не иска делба на общ имот), за определяне на настойник, за спорове относно настойничество¹³, за дела по повод предоставяне на изложение за имущество, където настойникът сам се е определил като такъв, за кражби относно наследства и дъщери наследници. 7. Архонтът взима под свое попечителство сираците, дъщерите наследници и жените, които след смъртта на съпрузите си твърдят, че са бременни. Освен това има право да налага на

престъпилите закона наказания или да ги предава на съда. Той има правомощието да дава под наем имотите¹⁴ на сираците и дъщерите наследници, докато навършат четиринадесет години¹⁵, като взима от наемателите обезпечение. Ако настойниците не предоставят средствата за издръжка на децата, той ги принуждава да ги дадат.

LVII. Такива са задълженията на архонта. Царят преди всичко ръководи Мистерииите с помощта на //четиримата// епимелети, които демосът избира чрез гласуване с вдигане на ръка – двама от атиняни, един – от рода на Евмолпидите, и един – от рода на Кериките¹. После ръководи Епиленийските Дионисии², които включват шествие и състезание. И така царят и епимелетите устройват съвместно шествието, царят сам устройва състезанието, както и всички състезания по надбягване с факли³. С една дума, ръководи всички традиционни жертвоприношения. 2. Той има правомощието да разглежда делата за светотатство и споровете за получаване на жреческа длъжност. Той разрешава всички спорове между родовете и жреците, които се отнасят до привилегиите⁴. Разглежда и всички дела за убийство⁵ и той обявява на обвиняемите, че са лишени от закрилата на закона. 3. А в Ареопага се разглеждат делата за предумишлено убийство или нараняване, делата за отровителство, когато отровата е причинила смърт, и делата за подпалвачество. Само такива дела разглежда Ареопагът. А делата за непредумишлено убийство, за опит за убийство, за убийство на роб, метек или чужденец се разглеждат от съда в Паладий⁶. В случаите, когато някой признае, че е извършил убийство, но твърди, че е имал право на това според законите, например, когато залови извършителя на местопрестъплението при прелюбодейство⁷, когато убие някого по време на война⁸ или по време на състезание⁹, делата се разглеждат от съда в Делфиний¹⁰. В случай, че някой гражданин, осъден на изгнание заради убийство и е

получил опрощение¹¹, но отново е обвинен в убийство или нараняване, делото се разглежда в светилището Фреато¹². 4. Обвиняемият се защитава от кораб, пуснал котва край брега. Всички дела по убийство, освен ония, които подлежат на Ареопага, се разглеждат от избраните чрез жребий....¹³, като царят ги ръководи, а съдът заседава на священо място и на открито. Когато царят отсъжда, сменя венеца от главата си¹⁴. Обвиняемият няма право на достъп в светилището и даже на площада до деня на съда, когато влиза в светилището, за да говори в своя защита. В случаите, когато ищецът не познава извършителя на убийството, той възбужда дело срещу причинителя на смърт въобще. Царят и царете на филите¹⁵ разглеждат тия дела, независимо дали за виновни ще бъдат счестени неодушевени предмети или живи същества¹⁶.

LVIII. Полемархът ръководи жертвоприношението в чест на Артемида¹, богинята на лова, и на Ениалий², организира траурни състезания и извършва погребално жертвоприношение в чест на падналите в бой воители, както и в чест на Хармодий и Аристогитон³. 2. Той разглежда делата с частен характер, отнасящи се до метеките⁴, изотелите⁵ и проксените⁶. Щом получи делата, той ги разделя на десет части и ги разпределя по жребий на всяка фила, а съдиите от съответната фила ги предават на диететите за решение. 3. Полемархът самолично внася за разглеждане в съда делата срещу освободени роби, загубили своя простат⁷, делата за наследства и дъщери наследници на метеките. Въобще полемархът има спрямо метеките такива правомощия, каквито архонтът спрямо гражданите.

LIX. Тесмотетите са упълномощени, най-напред, да определят и да обявяват дните, в които ще заседават съдилищата, след което предават тази програма на техните членове, които действат според указанията на тесмотетите. 2. Те внасят в съда исангелиите¹, обявени пред еклесиата,

делата, свързани с предварителното гласуване², предварителните обвинения, произнесени от еклесиата³, както и всички с обществен характер дела за беззаконие⁴, за непригодност на даден закон, за противозаконни деяния на проедрите и на епистатите и за отчетността на стратезите⁵.

3. Тесмотетите разглеждат и делата, за които се предвижда налагане на глоба, а такива са: делата за незаконно придобиване на граждански права и за подкупничество, ако някой чрез подкуп успее да отхвърли горното обвинение; за сикофантия, за вземане на подкуп, за измама при вписване в списъка на длъжниците, за лъжесвидетелство⁶, за неписване в списъка на длъжниците, за умишлено неотписване от списъка на длъжниците и за прелюбодейство.

4. Те ръководят докимасията за всички висши длъжности, внасят за разглеждане делата на отхвърлените кандидати за демоти и присъдите, произнесени от Съвета. 5. Освен това разглеждат и делата с частен характер, свързани с търговията и рудниците, както и делата срещу роби, обвинени в оскърбление спрямо свободни граждани. Те разпределят между архонтите чрез жребий делата както с частен, така и с обществен характер. 6. Те утвърждават сключенията между градовете договори⁷ и разглеждат делата, свързани с тези договори, и делата за лъжесвидетелство пред Ареопага. 7. Избирането на съдиите се извършва чрез жребий от деветте архонти, към които е присъединен като десети секретарят на тесмотетите, и всеки от тях определя съдиите за своята фила.

LX. Такава е дейността на деветте архонти. Чрез жребий биват избирани и десет *атлетети*¹, по един от всяка фила. Щом бъдат подложени на докимасия, изпълняват тази длъжност четири години, като организират шествието по време на Панатенеите, състезанието по музика, състезанието по гимнастика, конното надбягване, заемат се с изработката на пейлоса², заедно със Съвета приготвят амфорите и раздават на атлетите³ дървено масло. 2. А то било приготвяно от свещените маслинови дървета⁴, като архонтът

го събира от собствениците на имотите, в които растат тези дървета, от всяко дърво по една и половина котила⁵. По-рано⁶ полисът продавал реколтата и ако някой изкоренявал или отсичал свещена маслина, бивал съден от Ареопага⁷, ако бъде признат за виновен, наказанието било смърт⁸. Но откакто собствениците доставят дървеното масло, законът, макар и да съществува все още, вече не е в сила, а количеството се определя от големината на имота, а не от броя на дърветата⁹. 3. И така, щом архонтът събере произведеното през годината на управлението си дървено масло¹⁰, той го предоставя на тамииите в Акропола и няма право да влиза в Ареопага¹¹, преди да предаде на тамииите цялото количество. А тамииите го пазят в Акропола до започването на Панатенеите, после след измерване го предават на атлететите, които го връчват на победителите в състезанията. Наградата на победителите в състезанията по музика е пари¹² и златни предмети, на победителите във военните упражнения – щитове, а на победителите от атлетическите състезания и от конните надбягвания – дървено масло.

LXI. Чрез гласуване с вдигане на ръка биват избирани и всички военни служители в полиса, включително и десетте стратези, които по-рано били избирани по един от всяка фила, а сега – измежду всички атиняни. Гражданите чрез гласуване с вдигане на ръка ги разпределят така: един стратег за хоплитите, който ги ръководи по време на поход, един – за страната, който поема нейната охрана, а в случай, че започне война в пределите на страната, ръководи военните действия; двама стратези за Пирея – един в Мунихия и един в Акте, които поемат цялата охрана на Пирея¹. Следва стратегът на симориите², той съставя списъка на триерархите³, урежда размяната на имущества помежду им⁴ и внася за разглеждане в съда техните спорове. Останалите стратези биват назначавани според обстоятелствата. 2. По време на всяка притания се провежда гласуване с вдигане на ръка, за да отсъдят гражданите дали

стратезите изпълняват добросъвестно задълженията си⁵. Ако някой от тях не бъде одобрен, го предават на съда и ако бъде признат за виновен, се определя наказанието, което трябва да изтърпи, или глобата, която трябва да плати. Ако бъде оправдан, продължава да изпълнява своите задължения. Докато са на власт, стратезите имат пълното право да затварят нарушителите на дисциплината, да гонят от войската и да налагат глоба, но обикновено те не налагат глоби.

3. Чрез гласуване с вдигане на ръка биват избирани десет *таксиархи*⁶, по един от всяка фила, които ръководят филите и назначават лохаги⁷.

4. Чрез гласуване с вдигане на ръка биват избирани двама *хипархи*⁸ измежду всички атиняни, които поемат командването на конниците, като на всеки пет фили се пада по един хипарх. Те имат спрямо конниците такива правомощия, каквито стратезите спрямо хоплитите. Те също биват подложени на предварително гласуване.

5. Чрез гласуване с вдигане на ръка биват избирани десет *филархи*⁹, по един от всяка фила, които поемат командването на конниците от своята фила, както таксиархите – на хоплитите.

6. Чрез гласуване с вдигане на ръка бива избран и хипархът на Лемнос¹⁰, който поема командването на конниците в Лемнос.

7. Чрез гласуване с вдигане на ръка биват избирани и тамиите на триерите „Парал“ и „Амон“¹¹.

LXII. По-рано висшите длъжности, включително и деветте архонти, се разделяли на: избраните чрез жребий от всяка фила и на избраните в храма на Тезей от демите, но понеже демите започнали да продават тези служби, в днешно време всички те биват избирани чрез жребий от всяка фила, с изключение на членовете на Съвета и стражите¹, чийто избор е предоставен на демите. 2. Възнаграждение получават: членовете на еклесиата – по една драхма² за обикновените заседания и девет обола – за главното³, съ-

диите получават по три обола⁴, членовете на Съвета – по пет обола за всяко заседание⁵, на пританите се дава допълнително по един обол за храна. Деветте архонти получават за храна по четири обола, но са длъжни да издържат своя вестител и своя флейтист, а архонтът на Саламин получава по една драхма дневно. Атлотетите обяждат в Пританея през месеца Хекатомбеон⁶, когато се провеждат Панатенеите, започвайки от четвъртия ден на месеца. Амфиктионите⁷ в Делос получават по една драхма дневно от хазната на Делос. А всички висши служители, изпратени в Самос, Скирос, Лемнос и Имброс⁸, получават пари за прехрана. 3. Позволено е многократното заемане на военните служби, за разлика от всички останали, от които никой не може да се заема два пъти, само член на Съвета можело да се става два пъти.

LXIII. Деветте архонти избират чрез жребий съдебните заседатели от деветте фили, а секретарят на тесмотетите – от десетата фила¹. 2. За залите на съда водят десет входа – по един за всяка фила, има двадесет помещения за гласуване – по две за всяка фила, сто сандъчета² – по десет за всяка фила, //десет// допълнителни сандъчета, в които се пускат плочиците³ с имената на избраните съдии, и две урни. На всеки вход се поставят жезли⁴ според броя на съдиите, а във всяка урна се пускат жълъди⁵ – на брой колкото жезлите, а върху жълъдите се изписват буквите от азбуката – от единадесетата („Л“) до тридесетата, според това колко съдилища ще бъдат образувани. 3. Право да бъдат съдии имали гражданите, навършили тридесет години, ако не дължат данъци и ако не са лишени от граждански права. Ако някой, който няма право, е станал съдия, тогава бива обвинен⁶ и предаван в съда, ако бъде признат за виновен, съдиите определят наказанието или глобата, която трябва да заплати. Ако е наложена глоба, обвиняемият влиза в затвора, докато изплати не само стария дълг, заради който е бил обвинен, но и наложената от съда глоба. 4. Всеки съдия притежава чимширова плочица,

върху която са изписани неговото собствено и бащино име, името на неговия дем и една от //първите десет// букви на азбуката до „К“, понеже съдиите са разделени във всяка фила на десет групи, с приблизително равен брой за всяка буква. 5. Щом тесмотетът определи по жребий буквите, с които трябва да се обозначат съдилищата⁷, съдебният служител ги взима и поставя на всяко съдилище падналата му се по жребий буква.

LXIV. Десетте сандъчета с обозначените до „К“ букви се поставят пред входа, определен за всяка фила. Щом всеки от съдиите пусне своята плочица в сандъчето, върху което е изписана същата буква, която е и на плочицата му, съдебният служител разтърсва сандъчетата, а тесмотетът изважда от всяко сандъче по една плочица. 2. Първият избран по жребий се нарича *емпект*¹, той има задължението да разпределя плочиците от всяко сандъче в продупчена дъска², на която са изписани същите букви, изписани и на сандъчетата. Той бива избран чрез жребий, за да не се допусне злоупотреба, която би била възможна, ако винаги един и същ човек върши това. Във всяко от изборните помещения³ има по пет такива дъски. 3. Архонтът⁴ пуска зарове в урните и определя чрез жребий съдиите за всяка фила във всички изборни помещения. Заровете са медни: бели и черни на цвят, броят на белите зарове се определя според броя на съдиите, които трябва да бъдат избрани, като на пет плочици се пада един бял зар, същото се прави и с черните зарове⁵. Глашатаят обявява избраните съдии по реда на изважданите зарове, като между избраните съдии е включен и емпектът. 4. Щом чуе името си, съдията изважда жълд от урната, който поднася така, че да се вижда изписаната буква, и го показва първо на председателстващия архонт, а той щом види буквата, пуска плочицата на съдията в сандъчето с изписана същата буква, както на жълда, за да участва съдията в съдилището, отредено му по жребий, а не в което би искал. По този начин е невъзможно събирането на съдии в състав по

тяно желание. 5. Около архонта се поставят толкова на брой сандъчета⁶, колкото съдилища трябва да бъдат образувани, като върху всяко е изписана буквата, изтеглена чрез жребий.

LXV. Избраният съдия показва отново жълъда на съдебния служител и чак тогава може да премине оградата и да влезе //в съда//¹. А служителят му дава жезъл с цвета на съдилището, обозначено с буквата, изписана и върху жълъда, така той е задължен да заседава в съдилището, което му е отредено по жребий. А ако поиска да участва в някое друго – бива разпознат по цвета на жезъла. 2. Понеже архитравът на всяко съдилище е оцветен различно. Щом получи жезъла, съдията влиза в съдилището с цвета на неговия жезъл и с буквата на жълъда му. Когато влиза, получава един „символ“² от избрания чрез жребий за тази цел служител. 3. После съдиите с жълъда и жезъла в ръце заемат местата си в съда, а емпектите връщат плочиците на ония, които не са били избрани³. 4. Общественият роби от всяка фила предават сандъчетата – по едно на всяко съдилище, в което са сложени имената на членовете на филата, които ще участват в съда. Те предават сандъчетата на избраните чрез жребий съдии – пет на брой за всяко съдилище, които да раздадат //плочиците// на техните притежатели. Плочиците се използват от тези съдии при раздаването на възнаграждението⁴.

LXVI. Щом съдилищата съберат своя състав, в първото от тях се поставят две урни и медни зарове //два вида//: едните имат цветовете на съдилищата, а върху другите са изписани имената на архонтите. Двама избрани чрез жребий тесмотети хвърлят поотделно заровете: в едната урна – заровете с цветовете на съдилищата, в другата – с имената на архонтите //председатели//. Първият изтеглен чрез жребий архонт бива обявен от съдебния глашатай за председател на първата съдебна комисия, вторият – за втората, и така нататък, за да не знае предварително архонтът на кое съдилище ще бъде председател, а да участва в онова,

което му е отредено по жребий. 2. Щом съдиите се съберат и заемат местата си в съответните съдилища, архонтът председател изтегля от всяко сандъче по една плочица, върху която са изписани десет имена – по едно от всяка фила, и ги пуска в друго, празно сандъче. Първите петима, избрани чрез жребий, отговарят: един – за клепсидрата¹, а другите четирима – за изборните „камъчета“, та по този начин да не може да бъде подкупен нито отговорникът на клепсидрата, нито разпределителите на изборните „камъчета“ и да не се допусне злоупотреба. 3. Останалите петима, които не били избрани, получават от председателите² списъка, който определя по какъв ред и на кое място всяка от филите ще получи възнаграждението си, щом приключи съдът. Това се прави, за да могат съдиите да получат парите си в различно време и на малки групи, та да се избегнат безредиците при натрупването на много хора на едно място.

LXVII. След това председателите обявяват делата за разглеждане: с частен характер (обикновено се разглеждат по четири дела), като двете страни полагат клетва да говорят по същество, и с обществен характер (обикновено се разглежда само едно). 2. //В съда// се поставят клепсидри, които се пълнят с вода и според нейното количество се определя времетраенето на произнасяните речи. За делата над пет хиляди драхми клепсидрите се пълнят с десет хои¹ и с три хои – за втора реч², за делата до пет хиляди драхми – седем хои и две – за втора реч, за дела до хиляда драхми – пет хои и две – за втора реч, шест хои – при спорове за правоспособност, като при тях не се разрешава втора реч. 3. Съдията, избран за отговорник на клепсидрата³, спира водата, когато секретарят трябва да прочете закон, свидетелски показания или друг подобен текст. Но когато делото се провежда в продължение на цял ден⁴, съдията не спира водата, а налива равно количество вода и за обвинението и за защитата⁵. 4. Часовете на деня се определят приблизително спрямо продължителността на дните от месеца Посейдон...⁶ По времето, когато дните са по-кра-

тки...⁷. 5 ...за да получават и двете страни: обвинението и защитата, еднакво количество вода, били предоставени два съда. Денят се разделя //на три части//...всички дела, които водят до затвор, смърт, заточение, лишаване от граждански права или отнемане на имуществото.

LXVIII. Повечето от съдилищата се състоят от петстотин и един съдии. За делата от обществен характер...които трябва да се разгледат от //хиляда съдии//, се събират //два съдебни състава// в Хелиея, а когато //трябва да се разгледат// от хиляда и петстотин съдии, се събират три //съдебни състава//. 2. Изборните „камъчета“¹ представлявали кръгли медни пластинки с тръбичка по средата, едната половина от тях били продупчени, а другата – цели. Избраните чрез жребий съдии, които отговарят за гласуването, след приключване на съдебното дело дават на всеки от съдиите по две пластинки: една – продупчена, и една – цяла, в присъствието на двете спорещи страни, за да не може никой от тях да получи две цели или две продупчени пластинки. После натовареният с това задължение съдия взима обратно „симболите“, като в замяна всеки съдия, който е гласувал, получава бронзов „симбол“² с буквата „Г-ама“, който ще предаде, за да получи възнаграждението си от три обола. Това се прави, за да гласуват всички и никой няма право да получи „симбола“, ако не е гласувал. 3. В съда са поставени две амфори: едната – бронзова, а другата – дървена, разделени така, че никой да не пуска скришом изборни „камъчета“. В тях съдиите пускат „камъчетата“, като бронзовата има решаващо значение, а дървената не се взима предвид. Бронзовата амфора е покрита и е оставен такъв процеп, който да пропуска само едно изборно „камъче“, та да не може един и същ съдия да пусне две. 4. Когато съдиите решат, че трябва да проведат гласуване, съдебният глашатай пита първо дали двете страни по делото ще оспорват свидетелските показания, понеже било забранено оспорването, щом съдиите започнат гласуването. След това обявява: „продупченото „камъче“ е за първия, произнесъл реч, а непродупченото – за втория“. После

съдията взима едновременно изборните „камъчета“ от поставката на светилника, като се старее да прокара тръби-чката на „камъчето“, без да е видно от двете страни по делото нито продупченото, нито цялото „камъче“, и пуска „камъчето“ с решаващо значение в бронзовата амфора, а другото – в дървената.

LXIX. Щом всички съдии гласуват, съдебните служители взимат амфората с решаващо значение и я изсипват върху дъската с толкова дупки, колкото са и изборните „камъчета“, така че да бъдат видни и продупчените, и целите „камъчета“ от двете страни по делото, както и да бъдат лесно преброени. Съдиите, избрани да отговарят за изборните „камъчета“, ги преброяват, като поставят на една страна продупчените, на другата – целите, а съдебният глашатай обявява техния брой, като продупчените са за ищеца, а целите – за ответника. Която от страните събере повече „камъчета“, печели делото, а ако броят им е равен, печели подсъдимият. 2. Ако се наложи, съдиите отсъждат наново, като гласуват по същия начин: връщат „симбола“ и получават обратно жезъла¹. А времето, определено за реч на всяка от двете страни, се измерва с една хоя вода. Щом съдиите изпълнят своите задължения според закона, получават възнаграждението си по реда и на мястото, които са им отредени по жребий².

**ОТКЪСИ
ОТ ПЪРВА ЧАСТ
НА „АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ“**

1.

Аполон – Отечествен бог, бог на Пития, едно от многобройните имена на Аполон. Всички атиняни му отдават почести като отчествен бог още от времето на Йон, понеже той обединява Атика, както твърди Аристотел, и оттогава атиняни започнали да се наричат Йонийци, а Аполон бива назван Отечествен.

(Харпократион, вж. ц. 'Απόλλων πατριῶς)

2.

Тезей бил първият, който застанал на страната на мнозинството и свалил единовластието, разказва Аристотел, което явно се потвърждава и от Омир в „Списък на корабите“ („Илиада“, II, 547) и който нарича демос само атиняни.

(Плутарх, „Тезей“, XXV)

3.

Генети: В древността, преди Клистен да направи разделението по фили, атиняни били разделени на земеделци и занаятчии, които образували четири фили. Всяка от тях се разделяла на три части, наречени „фатрии“ и тритии. А от тях всяка била съставена от тридесет рода и всеки род наброявал тридесет мъже, причислени към родовете и наречени генети, като измежду тях били определяни чрез жребий своеобразните жречески длъжности във всеки род, такива били поеманите от Евмолпидите, Кериките и Ете-

обутадите, както упоменава Аристотел в „Атинската политика“: „Атиняни били разделени на четири фили, подобно годишните времена, всяка фила била разделена на три части, та общият им брой да бъде дванадесет – колкото са месеците в годината. Те се наричали тритии и фатрии. Фатрията се състояла от тридесет рода, както дните в месеца, а родът – от тридесет мъже.“

(Патмийски лексикон, изд. Сакелионос, вж. д. γεννῆται)

4.

Аристотел казва, че гражданството на Атина било разделено на земеделци и занаятчии, които образували четири фили. Всяка фила била разделена на три части, наречени тритии и фратрии. Всяко от тези подразделения включвало тридесет рода, а всеки род се състоял от тридесет мъже. Тъкмо тези мъже, които образували родовете, били наричани генети.

(Схолии на Платон, „Аксиох“, 371, D)

5.

Трития: Тритията е една трета част от филата, понеже всяка фила е разделена на три части, наричани тритии, племена и фатрии, както упоменава Аристотел в своята „Атинска политика“.

(Харпократион, вж. д. τριττός)

6.

Аристотел разказва, че Тезей, пристигайки на оглед в Скирос, вероятно поради роднинството на Егей (с Ликомед) бил блъснат от скалите от цар Ликомед, който се уплашил, че Тезей иска да завладее острова. След Персийските вой-

ни атиняни пренесли оттам останките му според предсказанието на оракула и ги погребали (в Атика).

(Схолии в „Иполит“, Еврипид, Ватикански кодекс)

ЕПИТОМА НА ХЕРАКЛИД НА „АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ“¹

1. Първоначално атиняни имали царска власт, а след преселението на Йон за първи път се нарекли Йонийци.

Пандион, който се възкачил на престола след Ерехтей, разделил властта между синовете си, но (сред атиняни) не преставали раздорите.

Тезей излязъл с обръщение към атиняни, обединил ги и им дал равни права.

Пристигайки в Скирос, бил блъснат от Ликомед, който се уплашил, че Тезей ще завладее острова. По-късно, след Персийските войни, атиняни пренесли тленните му останки.

Оттук насетне атиняни престанали да избират царе от рода на Кодридите, понеже те се отдавали на разкош и разпуснатост. Но един от Кодридите² – Хипомен, в желанието си да отхвърли злословията извършил следното: когато хванал дъщеря си Леймона в прелюбодействие, той убил любовника ѝ, като го привързал към колесницата си, а дъщеря си – към коня, докато умряла.

2. Привържениците на Килон, които потърсили убежище в светилището на Богинята след обвинението в опит за установяване на тирания, били убити от привържениците на Мегакъл. (Атиняни) прогонили убийците като светотатци (I)³.

3. Солон постановил закони за атиняни и отменил дълговете – така наречената сейсахтея (VI).

Но понеже мнозина му досаждали относно новите закони, той отпътувал за Египет (XI 1).

4. Пизистрат умрял от старост, след като бил тиранин тридесет и три години (XVII).

Хипарх, син на Пизистрат, бил лекомислен, влюбчив и поклонник на музите. Тетал бил по-млад от него и дързък (XVIII 1, 2).

Понеже не успели да го убият по времето, когато бил тиран⁴, убили брат му Хипарх (XVIII 3).

Хиций управлявал като жесток тиран (XIX 1).

И той⁵ внесъл закона за остракизиране, който бил насочен срещу ония, които искали да установят тирания. Между остракизираните били Ксантип и Аристид (XXII).

5. Темистокъл и Аристид (XXII 2).

Ареопагът имал тогава голяма власт (XXII 1).

6. Ефиалт...(XXV).

(Кимон)⁶ позволявал на всеки, който пожелае, да събира плодове от неговите владения и така осигурявал храната на мнозина (XXVII 3).

7. Клеон, взимайки властта в свои ръце, объркал политическата уредба. Още по-лошо постъпили неговите приемници⁷, които внесли беззаконие и погубили не по-малко от хиляда и петстотин души (XXV 4).

След свалянето им от власт управлението поемат Тразибул и Ринон – човек достоен и честен...(XXXVIII).

8. //Астиномите// имат също задължението да се грижат за улиците, като не позволяват на гражданите да ги преграждат със строежи и да градят балкони над тях (L 2).

По същия начин те⁸ избират Единадесетте, които поемат надзора на затворниците (LII 1).

Съществуват още и девет архонти, //от които// шест тесмотети (LV 1), които след докимасията полагат клетва, че ще служат справедливо и няма да приемат подкупи, в противен случай трябва да издигнат златна статуя (LV 5).

Царят ръководи провеждането на жертвоприношенията (LVII 1), а //полемархът// ръководи военните дела (LVIII 1).

БЕЛЕЖКИ

* Настоящото издание е превод на гръцкото издание на „Атинската политика“ от 1939 г., което се базира на изданието на „Атинската политика“ G. Mathieu и Br. Hausoullier от 1922 г. Въведени са обаче поправки и допълнения, направени от Blass, Th. Thalheim и др.

I глава

1. Според прочита на лондонския папирус съчинението е без заглавие и с непълноти в началната част. Отбелязаните с ъглови скоби думи са допълнения от Виламовиц, според съчинението на Плутарх, „Солон“, гл. XIII.

2. Алкмеонидите, за които става дума тук, били обвинени от Мирон в светотатство, защото убили Килон и неговите привърженици, престъпвайки правото им на неприкосновеност. Вж. Херодот. V, 71, и Тукидид. I, 126, 12.

3. Във връзка с това вж. какво пише и Хераклид в намерената „Епитома на „Атинската политика“, параграф 2: „Хората на Мегакъл убиха потърсилите убежище при олтара на Богинята привърженици на Килон и тиранията. Сетне атиняни прогониха извършителите като светотатци.“

4. Епименид бил гадател и мъдрец от Кносос или Фестос в Крит. Според преданието той влязъл в една пещера и преспал там 40 години. През 596 г. бил повикан от атиняни, за да очисти с жертвоприношения града от „Килоновото светотатство“. Умрял в дълбока старост.

II глава

1. Поради многозначността на понятието (δῆμος: а/ народ, тълпа, община, гражданство; б/ народно управление,

демократия; в/ народно събрание; г/ народна партия, демократическа партия, а според Омир – само гражданите на Атина) запазваме гръцката дума. – Бел. прев.

2. И древните тълкуват различно думата: това са хора, които плащали $\frac{1}{6}$ част от реколтата на собственика на земята (Плутарх. „Солон“, 13; Хесихий. s. v. ἐπίμορτος), или хора, които задържали за себе си само $\frac{1}{6}$ от реколтата (Фотий, s. v. πελάται, Хесихий. s. v. ἐκτίμοροι, схолиаст към Plato. Euthyphon, 4, С, Eust. ad. Od XIX, 28).

Вторият вариант е по-правдоподобен. Вж. Buzenkul. Атинска полития, 303.

3. Προστάτης: а/ закрилник, защитник, бранител, избавител; б/ вожд, началник, надзорник, управител; в/ застъпник, патрон, настойник. Политически и юридически термин за обозначаване на човека, който взима някого под свое покровителство и защитава неговите интереси. Често така се назовават водачите на народната партия. Поради своеобразието на понятието запазваме гръцката дума. – Бел. прев.

III глава

1. За царя и неговите задължения се говори специално по-долу в LVII, за полемарха в XLIII и за архонта в LVI. Последният се наричал и архонт-епоним в по-късно време.

2. Херодот (VIII 44) пише, че атиняни направили Йон „стратарх“. Във всеки случай името му не се споменава в списъка на митичните царе на Атика. В драмата „Йон“ Еврипид го представя като коренен жител, син на Аполон и Креуза (вж. „Йон“, с. 590 и 1508). Аристотел го смята за историческа личност и му приписва обединението на Атика в една държава.

3. Медонт бил син на Кодър, цар на Атина, когото наследил като втори от наследствените Атински архонти неговият син Акаст. Той основава династията на Медонтите. Тези евпатриди управлявали Атина (доживотно) от края на XI в. пр. н. е. до 713/12 г., когато царската власт била ограничена само до десет години, за да стане от 683 г. насетне само до една година.

4. Очевидно става дума за различните култове. Вж. LVI.

5. На тесмотетите Аристотел посвещава цяла глава: LIX. Вж. също: LV 1, XLV 1, XLVIII 5, LII 1, LXIII 5, LXIV 1 и LXVI 1.

6. Този пасаж у Аристотел Суда коментира погрешно по следния начин: „Преди Солоновите закони те нямаха възможност заедно с това да съдят.“ Но недоразумението е очевидно.

7. В по-късни времена седалището му бива преместено в Царската стоа.

8. Бракосъчетаването на царицата с бог Дионис, което ставало на празника на Антестериите, имало символичен характер. По време на това свещенодействие царицата става съпруга на бога.

9. За думата „архонт“ Суда упоменава, че седалището на архонта било „около епонимите“. Но че под това се разбира именно „в пританея“ се извежда от Схолиите на Аристофан към Еврипид 1183, който обяснява термина по следния начин: „Място до Пританея, където се издигали статуи, наричани епоними.“

10. Вероятно измислена личност. Названието идва от местонахождението, ἐπὶ λυκαίῳ – близо до светилището на Аполон Ликейски.

11. Между другото, според свидетелството на Платон, „Евтифон“, 2, А, още през 399 г. царят имал „кабинет, седалище“ в Царската стоа.

12. От 362 г., както става ясно по-надолу в гл. XXV, Ареопагът загубил всичките си привилегии и запазил само съдебните си задължения.

IV глава

1. Очевидно авторът изчислява времето от момента на убийството на Килон.

2. Аристеъм изпълнявал длъжността архонт през 621 г.

3. Т.е. шлем, ризница, голям щит, копие и меч. Само заможните хора могли да си позволят да имат пълно

вѡоръжение, така че това било признак за добро имуществено състояние.

4. Прави впечатление, че имущественото състояние се определя с пари, докато при Солон доходите на гражданите се изчисляват в натура.

5. Ἐκκλησία – народно събрание. Тук също запазваме гръцката дума. – *Бел. прев.*

6. Пентакосиомедимните са най-високопоставените граждани. С тяхното положение Аристотел се занимава в IV 2, VII 3-4, XXVI 2, и XLVII 1. Конниците са второто съсловие. За тях вж. IV 3, VII 3, XXIV 3, XXVI 2, XXXVIII 2. И накрая, загитите (вж. IV 3, VII 3, XXVI 2) са третото съсловие.

7. За това Аристотел говори в II 2.

V глава

1. Солон според Аристотел, Суда и св. Йероним бил архонт през 592/1 г. пр.н.е. Само Диоген Лаерций определя управлението му през 594/3 г. По-вероятна изглежда първата версия.

2. В древността така се наричало стихотворението, съставено от двустишие в хекзаметър и пентаметър (елегическо двустишие), независимо от съдържанието. Очевидно приведените стихове представляват начало на поема, от която е запазен откъс у Демостен (*De falsa legatione*, 255).

3. Йония – всъщност това е Атика, която получила това име поради Йон. „Понеже откак той – казва Харпократион в лексикона си – се поселил в Атика, както казва Аристотел, атиняни били наричани йонийци.“ Вж. и Еврипид, „Йон“.

VI глава

1. Според мнението на Кордатос обществените дългове били различните наказания спрямо гражданите и изобщо съдебните решения срещу тях, заради това, че не са изпълнили задълженията към своите заемодавци.

2. Σεισάχθεια: букв. „смъкване на бремето“. Тази мярка се тълкува различно. Според едни (вкл. Филохор и Аристотел) това било пълно отменяне на дълговете; според други: (вкл. Андротион) – било само частично облекчаване на дълговете, произтичащо от паричната реформа.

3. Сейсахтеята на Солон, както е видно по-надолу (гл. XII 5) от приведените стихове, било пълно отменяне на дълговете. Това било постигнато чрез бързото прилагане на нововъведения закон, който забранявал длъжниците да бъдат продавани като роби заради дългове. Но след V в. отменянето на дълговете според Платон („Държавата“, 566, А, и „Законите“, 648), Исократ („Панатенейска реч“, 259) и Демостен („Срещу Тимократ“, 149), този най-политически жест бил сметнат като доказателство за крайна анархия.

4. Върху този пасаж разсъждава и Плутарх в „Солон“, XV-729, както и в „Политически съвети“, XVIII 10.

5. Φανεροῖς; ръкописът е труден за разчитане, някои тълкуват думата като „недостойни“ – ἀναξιοῖς.

VII глава

1. „Кирбите“ били дървени дъски, които били свързани по четири и се въртели около ос. Върху тях били написани законите. Според Плутарх, „Солон“, 19, 23, 24, те били не по-малко от 16 на брой.

2. За този ритуал се говори по-подробно в LV 5. Върху същата плоча наред Агората полагали клетва диететите, преди да издадат решенията си, и свидетелите, преди да дадат показания.

3. Тетите съставят четвъртото обществено съсловие.

4. За деветте архонти се говори и в III, LVI, LIX; за тамииите и полетите – в XLVII, за Единадесетте – в LII. Що се отнася до колакретите, тази длъжност била отменена напълно към края на V век. Смята се, че наименованието „колакрети“ произлиза от разчленяването и разпределянето на закланите и опечени за жертвоприношение животни, принасяни от царете: (κῶλον – крайник, член). От древни времена колакретите представляват особена икономичес-

ка институция, която получава от Съвета обществени средства и ги изразходва за нуждите във връзка с различните култове към боговете. С времето стават тамии на богиня Атина, но от Клистен насетне правомощията им биват ограничени, понеже част от функциите им преминават към аподектите.

5. Мярката за насипни продукти се наричала „медимн“ (51, 84) и „метрет“ или „амфора“ (38, 88) – за течните. По-късно на един медимн или метрет съответствала една драхма.

VIII глава

1. Φυλῆ – племе, род.

2. Според самия Аристотел (вж. по-долу XXII 5) архонтите до 487 г. били избирани чрез гласуване – „били избираеми“. Следователно упоменатата тук избирателна система – ако, разбира се, сведенията на Аристотел са точни – твърде рано се оказала неизползваема.

3. На друго място (XLVII 1) Аристотел споменава в противоречие на собственото си твърдение, че тамия (избиран винаги измежду пентакосиомедимните) поемал непременно длъжността, дори „и да бил твърде беден“. Очевидно разпоредбите на Солон били все още в сила, но не намирали вече съществено приложение.

4. По-късно Клистен заменя (вж. гл. XXI) четирите фили на Солон, наречени „йонийски“, които според Херодот (V, 66) носели имената Гелеонти, Хоплети, Аргадейци и Егикорейци, получени вероятно от синовете на Йон, с десет. Тези фили по-преди имали други наименования, произхождащи може би от почитаните по места божества.

5. Явно „филобасилевсите“ имали големи правомощия първоначално, но с времето и с отслабването на царската власт те били ограничени до религиозни задължения с второстепенно значение. По всяка вероятност тази длъжност е съществувала до времето на Аристотел.

6. Тритиите представлявали нещо средно между филата и дема. Всяка трития включвала деми с различен брой в зависимост от тяхната големина. Това разделение пред-

полагало по-лесното събиране на данъците и налозите.

7. Тук отново запазваме гръцката дума: εἰσαγγελίαι – обвинения в престъпления от държавна важност – измяна, предателство към демокрацията, подкуп на оратор, както и злоупотреба със сираци, вдовици, дъщери наследници. Тази съдебна процедура бива въведена чрез закон в средата на IV в., но била прилагана и по-рано при важни политически дела (срещу Темистокъл, Перикъл, 10-те стратези и т.н.). Обикновено тези обвинения се внасяли от Съвета (чрез пританите), а делата от втория вид (относно сираци, вдовици и дъщери наследници) – чрез първия архонт.

Х глава

1: Фидон – тиран на Аргос през VIII или VII в. пр.н.е. Установените от него мерки влизат в употреба в Пелопонес, а чрез остров Егина преминават и в Атина, където нерядко ги наричали „егински“. Сеченето на монети в Гърция започва приблизително към 700 г. пр. н. е. Сведенията, които дават древните автори за мерната реформа на Солон, не ни позволяват да направим сигурни заключения. Най-вероятно Солон е заменил егинската или фидониевата система (където една мина се равнявала на 617 г, а драхмата – на 6,17 г) с евбейската система (където една мина се равнявала на 436,6 г, а драхмата – на 4,366 г). По този начин същото количество сребро (понеже златото било използвано твърде малко по времето на Александър Велики), което преди давало паричния знак от 70 егински дрх., впоследствие представлява 100 евбейски дрх. А съотношенията между древните парични единици са следните: един талант е равен на 60 мини, една мина – на 100 дрх., и една драхма – на 6 обола.

2. Съгласно тази формулировка в текста единиците за тежест представляват $\frac{21}{20}$ от тежестта на едноименните парични единици.

3. Статирът е равен на $\frac{1}{50}$ от мината, т. е. – две драхми.

XI глава

1. Сравни Плутарх, „Солон“, XXV.

XII глава

1. Тези елегически двустишия привежда и Плутарх, „Солон“, XVIII. Очевидно за тях загатва и самият Аристотел в „Политика“, 127, 4а, 15-19.

2. И тези елегически двустишия привежда Плутарх при сравнението на „Солон“ и „Публикола“, II, 4. Крайното заключение се цитира от Климент Александрийски в „Строматис“, III, 129, и се съдържа почти непроменено в „Теогнид“, 153-154. Пиндар използва в „Олимп“, XIII-129 обратния израз („самодоволството ражда пресищането“), същото намираме и в едно пророчество, приведено от Херодот в VII-77.

3. Трохаически тетраметър. Два от тези стихове се привеждат от Плутарх, „Солон“, XVI, и още два – от Елий Аристид, II, с. 536.

4. Става дума за така наречените:бροι – стълбове, каменни плочи, върху които се обозначаващо кому и за каква сума е заложено дадено владение и които били премахнати с реформата на Солон.

5. Тези стихове доказват, че „сейсахтеята“ според признанието на самия Солон било пълно отменяне на всякакви видове дългове след освобождаването на станалите поради дългове роби. Освен това споменатите в VI 2 клевети не биха се разпространявали, ако ставаше дума за едно обикновено намаляване на дълговете, което не би имало значение за обременените длъжници.

6. Ямбически триметър. 17 стиха от тези (цялото начало без първата фраза) се привеждат също и от Елий Аристид, 7, и от Плутарх, „Солон“ XV. Ямбическият триметър, който по-късно ще се наложи в драматичния диалог, тук е използван, за да придаде на Солоновата поезия бързия ритъм на публична реч. По такъв начин тези стихове представляват един същински отчет на Солон, написан при това малко след оттеглянето му от властта.

7. И тук имаме ямбически триметър. Вторият откъс е известен от Плутарх, „Солон“ XVI.

XIII глава

1. Хронологията на този период не може да се установи с абсолютна сигурност. Френските издатели на „Атинската политика“ (Mathieu и Haussoulie), които следваме почти изцяло, привеждат във връзка с това следните данни: Архонтство на Солон 592–1.

– Четири години след това: 591/0 – 588/7. – Без архонт: 587/6.

– Втори период, който започва от края на първия: 587/6 – 584/3.

– Без архонт: 583/2. – Дамасий: 582/1 (според „Пароската хроника“), 581/0, началото на 580/79. – Властта на десетте архонти: 580/79.

2. Относно това вж. Херодот I, 59, и Плутарх, „Солон“, XIII и XXIX.

3. Т. е. жители от крайбрежието.

4. Жители от равнината.

5. Жители от планината.

6. От историческите свидетелства знаем за още две подобни ревизии. Първата е станала според Плутарх, „Перикъл“, XXXVII, през 445/4 г., а втората – през 346 г., упомената от Харпократион при думата „гласуване“ – Демостен, „Реч срещу Евболидите“, и Исая, „Реч в защита на Евфилит“.

XIV глава

1. Вж. и Плутарх, „Солон“, XII-3. Аристотел не приема по-нататък (XVII 2), че Пизистрат се е намесил във войната, за която става дума. Трябва да се отбележи още, че по повод на войната за Саламин срещу мегарци Солон е съчинил и елегията, чието начало имаме запазено чрез неговата биография, написана от Плутарх, гл. VIII.

2. Вж. Херодот, I, 59, и Плутарх, „Солон“, XXX.

3. За този епизод може да се направи справка и с Елиан, „Многообразна история“, VIII, 16; с Диоген Лаерций, I, 49–50, и Диодор Сицилийски, IX, 29.

4. Хронологичното уточняване и на този период е много трудно. Само годините на установяването на власт на Пизистрат – 561/0, и на смъртта му – 527, могат да се смятат за сигурни.

5. Вж. Херодот, I, 60, както и Клейдем, фрагмент 24 (Fragm. hist. Graec. I, с. 364).

6. Демът Пеания, днешен Менидий, се разделял на „горен“ и „долен“.

7. Херодот е единственият писател, когото Аристотел назовава поименно. Докато дори и едно ясно уверение на Тукидид, което самият той не приема, се характеризира по-надолу (XVIII 4) само като „както обикновено казват известното твърдение“.

8. В древна Атина Θράσσα – тракийка наричали обикновено робините.

9. Този дем бил разположен в самия център на града, вероятно в днешния квартал Плака.

XV глава

1. Вж. във връзка с това Херодот, I, 61–64.

2. Намира се в южния край на западния нос на Халкидика.

3. Планинска област на границата между Тракия и Македония. В древността там имало златни рудници, а през IV в. бил основан и град Филипи.

4. Благодарение на това, че подкрепял Пизистрат, успял да стане тиран на Наксос, но през 524 г. бил свален от лакедемонци.

5. Място, разположено по пътя от Маратон за Атина, на което имало и храм на Атина Паленска.

6. Вж. Херодот, I, 64, също Атений, VIII, 348, А-С (където се упоменава точно този случай), и „Наксоската политика“ на Аристотел.

7. Вж. Полиен, „Стратег“, I, 21, 2.

8. Храм на Тезей, който се намирал според описанието на Павзаний (1, 17, 2 и 18, 1-2) близо до площада в подножието на светилището Аглавра (на северния склон на Акропола). Не трябва да се смесва този храм със запазения и до днес „храм на Тезей“ на хълма Колон (който по всяка вероятност е храм на Хефест). Според друг източник (Полиен – II в. пр. н. е.) случилото се е станало около Анакий, храм на Кастор и Полидевк.

9. В ръкописа има пропуск. Може би трябва да се чете: „говорил тихо“.

XVI глава

1. Казва го и по-горе, XIV 3.

2. Тукидид (VI, 54, 5) определя събирания данък като $\frac{1}{20}$ от реколтата, по-правдоподобна версия от тази на Аристотел и Зиновий (IV, 76), който също посочва $\frac{1}{10}$ част от реколтата. Но и Тукидид (в по-горния пасаж, 7), и другите историци признават единодушно, че тиранията на Пизистрат е била умерена, поне в сравнение с тази на синовете му. Във всеки случай трябва да се отбележи, че Пизистрат бил народен диктатор.

3. За „съдиите по деми“ Аристотел говори в гл. XXVI 5 и LIII 1. При Перикъл техният брой възлизал на 30, а след възстановяването на демокрацията през 403 г. – на 40.

4. Този разказ има за цел най-вероятно да обясни някоя пословица или някой топоним. Същото се съобщава и от Диодор (IX, 57), от Зиновий (IV, 76) и от Villoison (*Anecdota Graeca* II, 40).

5. Идиом, който се среща в „Хипархон“, 229, В, на Платон и „Аристид“, XXIV и „Кимон“, X, на Плутарх.

6. Аристотел, верен на езика на своето време, придава на думата „ἄτιμος“ значението „лишен от граждански права“, докато през VI в. терминът „ἄτιμος“ е означавал „поставяне извън закона“. Вж. и по-горе VIII 5.

XVII глава

1. В 528/7 година.
2. В своята „Политика“ (V, 9, 23; 1315, I, 30) Аристотел определя продължителността на неговото властване на 17 години.
3. Сравн. Плутарх, „Солон“, XII, 3. Пизистрат е бил предводител във войната срещу мегарци, но не в тази за Саламин, а в по-късна. Вж. по-горе гл. XIV 1 и по-долу: гл. XXII 3.
4. Солон умира скоро след 560 г.
5. Вж. съответно Тукидид, VI, 55, 1, и Херодот, V, 94. Последният ни осведомява, че Хегезистрат е бил тиран на Сигиос. Там избягал и Хипий, когато бил изгонен от Атина.
6. Херодот (V, 94) нарича тези двама синове незаконни от гледна точка на съдържанието на това понятие през V в., понеже майка им е била чужденка (вж. по-долу XLII 1). Тукидид (VI, 55 и 1, 20, 2) смята Тетал за законен син. А прозвището му свидетелства за връзките му с тесалийци (вж. по-долу, XIX 5).
7. Един от потомците на Кипсел, тиран на Коринт около средата на 7 в. Едни от тях царували в Коринт, а други – в Амбракия.
8. Вж. по-горе XI 3.

XVIII глава

1. Тукидид, VI, 54, смята за главен виновник Хипарх.
2. Тук отново запазваме гръцката дума *καυφόρος*: кошниционосочка; при шествията в чест на Атина, Деметра и Дионис момичета носели на главата си кошници със свещени предмети.
3. Известно е, че противно на версията на официалните историци общественото мнение в Атина е смятало тираноубийците за освободители на народа. Срвн. Хиперий, „Срещу Филип“, 3, и Демостен, „За Лепт.“, 18, 29, 127, 159.
4. Леокорей представлявал сграда с неизвестно предназначение, разположена според Демостен: „в центъра на

Керамейк, насред Агората и близо до сградите на Пидодор“.

5. Обичайната за тираните гвардия.

6. Срвн. Диодор, X, 16, и Полиен, I, 22.

7. Това загатване се отнася до пасажа VI, 58, 2 у Тукидид. Известният „сколий“ на Калистрат, запазен от Атеней, съобщава също, че заговорниците били скрили мечовете си в клони от мирта, които държали по време на шествието.

XIX глава

1. Мунихия се откроявала поради височината си сред пристанищата на Пирейския п-ов и се смятала от стари времена за важна стратегическа точка. Срвн. гл. XXXVIII 1 и XLI 1, както и Тукидид VIII, 92, 5.

2. Жителите на Спарта – главен град на Лакония.

3. След разрива между Пизистрат и Мегакъл и след установяването на тиранията в Атина целият род на Алкмеонидите трябвало да отиде в изгнание.

4. Укрепено място в Парнет, може би възвишеното Карагу Фолеса между днешните Татий и Менидий.

5. Сколиите се пеели по време на пировете, като отделните строфи се изпълнявали подред от пируващите. Имали форма, аналогична на приведената тук, отнасяща се до загиналите евпатриди, която се среща и у Атеней, XV, 695, е.

6. Храмът в Делфи изгорял през 548 г. и бил изграден отново през 540–515 г. с помощта на всички елини, а също и благодарение на „варварски“ царе, като Амазис от Египет. Изглежда, храмът отново бил разрушен през 373 от земетресение и свличания, за да бъде построен отново по-късно. Що се отнася до Алкмеонидите, срвн. Херодот, V, 62–65, Исократ – „Относно размяната“, 232, Демостен, „Срещу Мидий“, 144, и Филохор, фрагм., 70.

7. За благоразположението на жреците в Делфи към Алкмеонидите говори Херодот, V, 64. Според същия (V, 62) Алкмеонидите довършили преди това строежа на хра-

ма и после, разполагайки с пари, убедили местните жреци да насърчат спартанци да им помогнат.

8. Така наречената $\zeta\epsilon\nu\acute{\iota}\alpha$ – договор между граждани от различни държави, който изисквал подкрепа както в личните, така и в политическите дела.

9. За женитбата на Пизистрат с Тимонаса от Аргос вж. XVII 4.

10. Киней Гуниос, или Гунеос дошъл от Тесалия в помощ на Пизистратидите и допринесъл много за победата им над лакедемонци.

11. Този поход станал през 511/510 година.

12. Става дума за западната част от стената на Акропола, която тогава била разрушена и останала в развалини поне до II в. сл. н. е. Според преданието тази стена била издигната от първото население на Атика – пеларгийците.

13. По-горе – XVII 1, бе казано, че от времето на първата тирания Пизистрат живял още 33 год. По такъв начин целият период на управление на Пизистрат трябва да е траел 50 г. (17 – 33), а ако годините са били непълни – 49 г. В „Политика“ – V, Аристотел изчислява управлението на неговите синове на 18 год. Според Херодот (V, 65) фактическото управление на Пизистрат и Пизистратидите продължило 36 г., т. е. 19 + 17, което съответства на даденото съчинение. Вероятно разминаването с „Политика“ може да се обясни с пресмятането на непълните години с цели.

XX глава

1. $\epsilon\tau\alpha\iota\rho\acute{\iota}\epsilon\varsigma$ (сдружения) несъмнено подкрепяли тираниите.

2. Тази фраза означава промяна на държавното устройство от олигархия към демокрация, а не раздаване на политически права на чужденци и метеки, както твърдят някои.

3. Вж. по-горе: $\zeta\epsilon\nu\acute{\iota}\alpha$.

4. Подобно действие от страна на спартанци било предприето и по времето на Перикъл, чиято майка била пле-

менница на Клистен.

5. Има се предвид участието на Алкмеонидите в така нареченото „Килоново светотатство“. Вж. гл. I.

6. Срвн. съответно Херодот, V, 66–73, където събитията са представени леко променени, особено що се отнася до споразумението с Клеомен. Херодот казва, че според направеното съглашение трябвало да бъде подарен животът само на лакедемонци, а привържениците на Исократ трябвало да бъдат затворени и убити след предаването им.

7. Някои тълкуват фразата: „А още преди Алкмеонидите Кедон се борил срещу тираните.“

8. Елегическо двустишие. Вторият стих е в дактилен пентаметър.

XXI глава

1. През 508/7 година. Макар Исагор да бил прогонен и за пръв архонт на негово място бива избран друг, вероятно самият Клистен, годините се назовават според името на онзи, който е заемал длъжността в началото.

2. Под „всички“ Аристотел, изглежда, има предвид това, че в новото разделение на филите били включени и чужденците, и освободените, тъкмо за да се избегне разграничението между принадлежащите към четирите стари фили и новите граждани. Така било създадено ново политическо законодателство в Атина.

3. Принадлежащите към един и същ „род“ оттогава могли да принадлежат към различни фили, които между другото били загубили вече местния си характер.

4. Вж. по-горе, V 13.

5. Тази мярка била насочена към разпокъсване по мирен начин на единството между местните и съсловните интереси, което господствало в по-старите фили, а също и към прекратяване на обичайните дотогава политически сблъсъци.

6. Преди реформата на Клистен атиняни прибавяли към името си и своето бащино име. Впоследствие били задължени да прибавят към бащиното и името на своя дем,

за да бъдат изравнени старите и новите граждани, имайки всички общото име на своя дем.

7. Старейшини на демите.

8. Те били 48 на брой. Вж. по-горе VIII 3. Предишното изкуствено устройство вече било заменено с едно разделение, което имало напълно политически характер.

9. След новото разделение били образувани 100 дема, както свидетелстват, макар и не категорично, различните източници. Известните ни имена на Атически демове възлизат между другото на 174.

10. Че са съществували деми и преди Клистен, ясно свидетелства и Платон („Хипарх“, 228): „(Хипарх) постави херми* по улиците на града и във всеки дем.“ По отношение названията на демите авторът загатва, че и преди съществуващите имена на деми, сега вече са станали общоприети.

* Четвъртити стълбове с глава на Хермес.

11. Благородническите фамилии, „гени“, били обединени в групи с религиозна обвързаност – фратрии. Аналогично на тях били образувани „тиаси“, т. е. пак религиозни сдружения, но съставени от нови граждани от по-долна класа. Фактът, че даден атинянин принадлежал към определена фратрия, било едно от най-важните доказателства за законността на произхода му. Бил извънреден случаят, когато Перикъл си позволил да запише сина на Аспасия в своята фратрия (вж. Плутарх, „Перикъл“, XXXVII).

12. Епоними – герои, с чиито имена били наричани отделните фили; напр.: Егей – Егеида, Ерехтей – Ерехтеида; Пандион – Пандионида.

13. Герои родоначалници.

XXII глава

1. Названието произлязло от чирепите, които били използвани в този случай за гласуване. Законът за ostrakizma бил прилаган от 488 г. до 418. Причината за въвеждането му се излага от Аристотел в „Политика“ (III, с. 82, 13) така: „Ето защо градовете с демократично управление въвеждат ostrakizma по следната причина: понеже те смя-

тат за правилно установяването на равенство, и то между всички, така че остракизираха онези, които превъзхождаха по могъщество било чрез богатство, било чрез много приятели, било чрез друга някаква политическа сила, и ги изселваха от града за няколко години“ (т. е. за едно десетилетие). По-късно обаче започнали да злоупотребяват с тази мярка и водачът на по-силната групировка успявал благодарение на надмощието си да изпраща в изгнание водача на опозицията, за да управлява необезпокояван.

2. Тази година не отговаря на по-нататъшната хронология на събитията (времето на Маратонската битка) и на някои други данни. Осмата година след реформата 508/7 г. е всъщност 501/0 година.

3. През 501/0 година.

4. Т. е. за времето, когато е написано съчинението – ок. 325 г. Тази клетва ни е известна само в общи черти по откъслечни цитати, напр. у Демостен, XXIV, 114.

5. За стратегите става дума в следните глави на съчинението: IV 2, XXII 2, XXIII 1, XXIII 3, XXVI 1, XXIX 4, XXX 2, XXXI 2, XLIII 1, LIX 2, LXI 1,2.

6. Харм бил тъст на Хипий, а този Хипарх изпълнявал длъжността архонт през 496/5 г. и бил осъден на остракизъм през 488/7 г. Ако е имало и по-преди „остракизирани“, то те би трябвало да са се върнали преди издаването на постановление за амнистията, от което Аристотел е взел посочените тук имена.

7. През 487/6 година.

8. Има се предвид само периодът от свалянето на тиранията. Солоновият начин за избиране бил също така двустепенен. Вж. VIII 1.

9. Запазен е чиреп с надпис: „Мегакъл, син на Хипократ от Алопека.“ Подобни чирепи са намерени при разкопки на Акропола, на брой повече от 50, с имената на Ксантип, Темистокъл, Тукидид и др.

10. 485/4 година.

11. 483/2 година.

12. Най-богатият участък от Лаврийските рудници.

13. Вж. Херодот, VIII, 144, Тукидид, I, 14, 2, Плутарх:

„Темистокъл“, IV, Полиен, I, 30.

14. 484/3 година.

15. 481/0 година.

16. Пролетта на 480 година.

17. Поправката на „в“ в ръкописа с „извън“, която някои приемат, не изглажда наложителна. Атиняни били заинтересовани да изпращат осъдените на изгнание в по-близки селища, където можели да ги надзирават, а не в селища извън страната, откъдето изгнаниците можели да избягат в Персия или пък да навредят на отечеството.

18. Затворът Герест се намира в югозападна Евбея, а Скилей – на източния Пелопонески бряг, на входа на Саронския залив.

XXIII глава

1. Вж. Херодот, VIII 41, и Плутарх, „Солон“, X.

2. Само Плутарх, „Аристид“, 23, дава сведение, че това станало със съгласието на спартанци.

3. Между другото Аристид бил стратег в Платея, както и в похода срещу Византион, но Аристотел, следвайки литературната традиция, премълчава тази негова роля. Вж. Плутарх, „Аристид“, VIII.

4. Споменатият тук Павзаний не е някой друг, а именно победителят в битката при Платея.

5. Данъкът, който започнали да плащат на атиняни от 478/7 г. участващите в съюза елини от градовете на Хелеспонт, Йония и островите, възлизали при Аристид на 460 таланта. Тази сума стигнала по-късно – през 425/4 г. – до 1200 таланта. Съюзната хазна се управлявала от атински архонти, „хелинотамиите“ (вж. по-долу, XXX 2), и имала за седалище о-в Делос до 454 г., където ставали и общите събрания на съюзниците.

6. Цел на първия създаден от атиняни съюз било освобождаването на съюзниците от персийското робство и изобщо защита срещу персите.

7. Тази практика със символичен характер имала за цел да покаже вечната трайност на дадената клетва (вж. Хе-

родот, I, 165, и Плутарх, „Аристид“, XXV), т.е. договорот оставал нерушим, докато не изплуват тези късове на повърхността на водата.

XXIV глава

1. Обичайното управление на съюзническите градове било демократическото. Но с течение на времето първоначалните условия на съюзничеството били заместени от различните споразумения между атиняни и всеки от съюзническите градове и чрез тези споразумения атиняни ограничавали кога повуюте.

2. При това Самос приема заселници от Атина – „кле-рухи“, след неуспешното въстание през 440/39 г., когато бил принуден да предаде на атиняни своите кораби и да събори крепостта си. Същото претърпява през 427 г. и Лесбос, който бил колонизиран с изключение на областта на Метимнеите (вж. Тукидид, III, 50).

3. Аристотел избързва с описанието на положението на атиняни в навечерието на Пелопонеската война. Вж. Аристофан, „Осите“, 709.

4. Вж. съответно по-долу в гл. XXVII 3,5, LXIII 2, LXVI 3 и LXVIII 2.

5. Това били роби, натоварени с полицейски функции, които, от една страна, според оръжието си били наричани стрелци, а от друга – според родината си, – скити.

6. Става дума за Пелопонеската война – 431/404 г.

7. Изчислението се прави в мирни условия – това е броят на бойците в бойна готовност преди началото на войната.

8. „Храненето в Пританея“, веднъж завинаги (до живот), било изключителна чест, отдавана на граждани, обикновено стратежи, победили във война, или посланици, изпълнили успешно мисията си.

9. Става дума за сираците на загиналите във войните. Те били отглеждани за сметка на дема до навършване на пълнолетие, когато в знак на чест им давали оръжие. Вж. Тукидид, II, 46, Платон, „Менексен“, 248, Е, Аристотел, „Политика“ 1268, а, 8, Есхин, „Срещу Ктесифонт“, 154.

10. Имат се предвид така наречените „единадесет“, които отговаряли за затворите и изпълнението на присъдите. Вж. по-долу: ЛП 1.

XXV глава

1. През 462/1 година.

2. Имат се предвид народното събрание и хелиейските съдилища. За реформата на Клистен вж. Филохор, фрагм. 141, b, Плутарх, „Перикъл“, VII-IX, и „Кимон“, X.

3. За Темистокъл става дума в гл. XXII 7, XXIII 3, XXV 3,4, XXVIII 2.

4. Има предвид олтара на дома, където имал право на неприкосновеност.

5. Явно чрез действията първо на Темистокъл, а после на Ехиалт и Перикъл Ареопагът престанал да държи пълната власт в ръцете си (вж. по-долу XXXV 2), като запазил само съдебните си правомощия при разглеждане на дела с религиозен характер.

6. Пропуск в текста. Очевидно става дума за изгнанието и присъдата на Темистокъл.

7. За това убийство споменават Антифон, „Относно убийството на Херод“, 68, Платон, „Аксиох“, 368, D (обаче и двамата не съобщават името на убиеца), и Плутарх, „Перикъл“, X.

XXVI глава

1. Кимон е роден вероятно по-рано от 504 г., понеже през 476 г. е бил стратег в битката при Еион (Тукидид, 1, 98) и следователно е бил вече тридесетгодишен. Но в тази епоха политическите дейци късно започвали своята кариера.

2. Т.е. гражданите от трите висши съсловия, в които не влизали тетите, които служели във флота.

3. Запазените данни от 459/8 г. показват, че загиналите само от една фила – Ерехтеида, наброявали 177 души. По този начин спрямо 10-те фили излиза, че тази цифра действително се приближава към 2000.

4. През 457/6 г. Според законите на Солон длъжността на архонта се заемала само от гражданите от първото съсловие. А кога е бил открит достъпът и на гражданите от второто съсловие – така наречените конници, нямаме сведения. А за четвъртото съсловие – тетите, достъпът бил завинаги закрит. Вж. VII 4.

5. 453/2 година.

6. Тази длъжност била създадена първоначално от Пизистрат (вж. XVI 5) и явно била отменена след свалянето на тиранията. Въвеждането ѝ отново се дължи очевидно на необходимостта да бъдат облекчени хелийските съди-лица от маловажните и незначителни съдебни дела. За компетенцията им вж. LIII 1.

7. През 451/0 година.

XXVII глава

1. След похода на о-в Тасос през 465–463 г. Кимон бил обвинен, че не се възползвал от своята победа, за да завладее Македония, понеже бил подкупен от царя на македонците Александър. Съдът обаче оправдал Кимон.

2. За окончателното утвърждаване на демократическата уредба свидетелства категорично и Плутарх, „Кимон“, XV: „Мнозинството отне на Ареопага правото да взима решения, освен няколко въпроса, и след като направи себе си господар на съдилищата, въведе в града неограничена демокрация.“

3. През 432/1 г. Вж. и Тукидид, II, 2, 1.

4. Не е уточнено какво е заплащането, давано на съдиите. Според схолиите към Аристофан, „Осите“, 88: „известно време им (на съдиите) се даваха 2 обола (дневно), а по-късно, когато стратег беше Клеон, той ги направи 3 обола...“

5. Вж. Плутарх, „Кимон“, X, и Цицерон, „De officiis“, 64.

6. „Литургиите“ били парични задължения, налагани всяка година на по-заможните граждани с цел облекчаване на държавата откъм разходи. По-важните от тях били: триерархия, хорегия, гимнасиархия и хестиасия. Що се от-

нася до етимологията, вж. обяснението на Улпиан в „Демостен“, 494: „λεῖτον (т.е. λήϊτον – обществен) древните наричали общественото, т.е. το δημόσιον, така че литургия се наричало занимаието с обществени дела“.

7. Т.е. за съгражданите му, понеже Лакиада е родното място на Кимон. Демът Лакиада се намирал северозападно от Керамейк, на Свещения път за Елевзина.

8. В началото възнаграждението било 1 обол дневно, а по-късно, ок. 428 г., става 3 обولا. Вж. LXII 2.

9. Процесът срещу Анит станал през 409 г., с него се занимавал Диодор (XIII, 64, 8) и Плутарх, „Кориолан“ (XIV). За позицията, която заемал Анит след края на Пелопонеската война, вж. по-долу XXXIV 3. Анит бил един от тримата обвинители на Сократ.

XXVIII глава

1. Приблизително от 450 до 429 г.

2. Башата на Перикъл, който бил ostrakiziran (вж. XXIII 6). Намерени са и два чирепа с неговото име.

3. Тукидид, син на Мелезий, който няма връзка с историка Тукидид, син на Олор; бива ostrakiziran през 443 г. Запазени са 16 чирепа с неговото име. Вж. по-горе XXII 2.

4. Ὀρμαῖς; може би следва да се чете διανομαῖς – раздавания, което отговаря и на внесеното от него предложение за повишаване възнаграждението на съдиите до 3 обولا, за което говори например Аристофан в „Осите“, 609.

5. За него става дума в гл. XXVIII 3, XXVIII 5, XXXII 2, XXXIII 2, XXXIV 3, XXXVI и XXXVII.

6. Става дума за „теорикон“, т.е. паричната добавка, давана по време на големите празници на бедните граждани, за да могат всички да бъдат в театъра и да участват в жертвоприношенията. Това заплащане от два обولا дневно започнало да се дава от 410/9 година. Запазен надпис (CIA I, 188) ни съобщава, че през горепосочената година са разделени чрез „диобелия“ 15 таланта, 4787 драхми и 3,5 обولا.

7. Дори била създадена и пословица: „Повече от тези на Каликрат.“

8. Καλὸς καὶ αὖθος – идеал за физическа и нравствена красота – термин, използван от аристократите като израз на политическия им идеал.

XXIX глава

1. Става дума за пълния разгром на атинската войска при похода ѝ в Сицилия 415–412 г.

2. През 412 г. спартанци сключили договор с персите, според който признавали властта им над малоазийските гърци, а в замяна получили обещание за подкрепа срещу Атина.

3. За целия този период от време говори Тукидид (VIII, 54–97), чийто разказ обаче се различава значително от този на Аристотел.

4. По-късно участник в „тиранията на Тридесетте“.

5. Там се намирало едно от укрепленията на Атика.

6. Тези десет архонти били избрани, когато в Атина пристигнало известието за поражението в Сицилия. Вж. Тукидид, VIII, 1, 3.

7. Вж. и XXII 1 и XLI 2.

8. Действащите членове на Съвета. Вж. и XLIII 2.

9. „Γραφή παρανόμων“ било обществено обвинение срещу всяко решение или закон, които се противопоставят на установеното законодателство, а онзи, който внасял обвинението, можел да преследва съдебно всекиго. Чрез тази мярка се изключвала всяка радикална промяна, освен ако не бъде отменен старият закон. Вж. по-долу XLV 4 и LIX 2.

10. „Εἰσαγγελία“ е обвинение срещу държавен служител в изключително престъпление от обществен или държавен характер.

11. При „πρόσκλησιν“, отправена от ищеца към ответника, ищецът обикновено бил придружаван и от двама свидетели (κλητήρας), за да потвърди пред архонта, който води делото, че е имало призоваване, в случай на неявяване на обвиняемия.

12. „Εὐδειζις“ очевидно се използвало само при залавяне на местопрестъплението. При него обвинителят вероятно е връчвал своето писмено обвинение на компетентния архонт, който имал грижата за залавянето и затварянето на обвиняемия, което траело до издаването на присъдата.

13. Действащите членове на Съвета се разпределяли между групите от представители на всички фили. Всяка такава група заседава в течение на $\frac{1}{10}$ част от годината, така че пританите получавали възнаграждение само за този срок.

14. Вж. Тукидид, VIII, 65, 3 и 67, 3, и Лизий, „Реч в защита на Полистрат“, където броят от 5000 граждани представлява горната граница.

15. При жертвоприношенията се обръщало голямо внимание на качеството на животните, като в различните случаи изискванията били различни. При полагането на клетва били принасяни в жертва възрастни животни.

XXX глава

1. Хиеромнемонът бил представител на града в амфикионския съвет. Били наричани още „амфикиони“ и „синедри“.

2. Десет на брой. Те съответстват на днешните капитани. Вж. по-долу LXI 3.

3. Двама на брой. Началници на конницата. Вж. LXI 4.

4. Десет на брой. Началници на филите. Вж. LXI 5.

5. Тези крепости са: Елевзина, Анафлист, Сунион, Панакт, Торик, Еноя, Фила, Афидна и Рамнунт.

6. Т. е. на Атина. Вж. XLVII 1.

7. Хелинотамиите, десет на брой, завеждали съюзническата хазна (вж. XXIII 5) и след преместването ѝ от Делос (454 г. пр. н. е.) имали седалище в Атина.

8. Свещенослужители. Вж. по-долу LIV 6.

9. Подразбират се лицата, които съблюдават съхранението и поддръжката на храмовете.

10. Хелинотамиите очевидно се разделят на две групи, от които едната се занимавала активно с финансови, а другата – с теоретични въпроси. Само последната можела да участва в заседанията на Съвета.

11. Т.е. Пет хиляди.

12. Т.е. Пет хиляди.

13. При предишната демократическа уредба това е ставало всекидневно, освен през празничните или неработни дни. Вж. по-долу XLIII 3.

14. Текстът не е много ясен. Може да се чете и: „Съветът избира чрез жребий деветте архонти.“

15. Ще бъдат преброители на гласовете.

16. Вж. и програмата на еклесиата в XLIII 6.

17. Според Аристотел („Политика“ 1294, а, 38) тази мярка била олигархична. Вж. също по-горе IV 3.

XXXI глава

1. Тукидид (VIII, 67, 3) описва другояче нещата: в Народното събрание биват избирани 5 души, които после избират 100 членове, като всеки от тях има право да предложи по трима души и така стават 400.

2. Някои изследователи смятат, че тези „десетима граждани“ са стратежи. Но по-правилно ще е да ги отличаваме от стратегите и да виждаме в тяхно лице упоменатата комисия от „десет граждани“.

3. Тези „други“ атиняни са членовете на екипажите на флота, акостирали край Самос, които отказали да приемат преобразуванията на 400-те и чиято съпротива – начело с Тразибул, Трасил и после Алкивиад – щяла да изиграе голяма роля за свалянето на Четиристотините. Аристотел предпочита да премълчи събитията около тази размирица. Тук забелязваме, че се предвижда и търси обединението им с привържениците на 400-те.

XXXII глава

1. Неизвестна личност.

2. Т.е. 412/11 година.

3. Намираме се в лятото на 411 г. Таргелион бил единадесетият месец на атическият календар, съответстващ на нашия май. За определяне на дните от третата декада се използвал изразът „при изчерпването на месеца“, броейки обратно.

4. Осемте дни между двете дати очевидно били използвани за стабилизиране на положението. Вж. Тукидид, VIII, 68–71, и Лизий, „*Срещу Ератостен*“, 62–78.

5. Бобените зърна били обичайният способ за гласуване и Съветът, избран по този начин, се разграничавал от новия.

6. Юни – юли. 14 Скирофорион – края на юни.

7. Т.е. в 411 г.

8. В 510 година. Вж. XIX 6.

9. По-късно Пизандър избягал в Декелия, а ораторът Антифонт бил убит, обвинен в предателство. За Терамен вж. XXXIII–XXXVII.

10. Четиристотинте направили и друг опит за помирение към края на управлението си, вж. Тукидид, VIII, 97, 2.

XXXIII глава

1. През 411/10 г. Промяната започва приблизително в края на април, като старият Съвет изпълнявал известно време своите задължения; Съветът на Четиристотинте бил разпуснат през август.

2. Град в средната част на о-в Евбея.

3. Град в северната част на о-в Евбея.

4. Впоследствие един от пълководците – победители при Аргинуса през 406 г.

5. Подобна оценка намираме и у Тукидид, VIII, 97, 2.

XXXIV глава

1. Това станало по всяка вероятност около 410/9 г., когато Съветът на 500-те бил поел отново задълженията си (вж. Андокид, „*За мистерии*“, 96).

2. Този Калий не трябва да се смесва с Калий, също архонт, 412/411 г., споменат в гл. XXXII 1.

3. Правилното било всеки стратег да бъде съден поотделно и чрез тайно гласуване. В действителност само шестима (вж. Филохор, фрагм. 121) били осъдени и екзекутирани. Вж. обаче и Платон, „Апология“, 32, В, както и „Аксиох“, 368, D.

4. Крепост в североизточна Атика, завладяна от спартанци през 413 г. и удържана от тях до края на войната.

5. Известният вече (XXVIII 3) създател на диобелията. Тези осуетени преговори според едни (Диодор и Филохор) станали през 410 г, според други (Лизий и Есхин) – през 405 г., нещо, което се потвърждава и от настоящия текст (вж. веднага по-долу).

6. Подразбират се градовете на съюзниците на Атина, преминали на страната на Спарта.

7. През 405/4 г.

8. ἑταῖρεία – политическо сдружение. Вж. бел. към XX 1.

9. Прави впечатление, че Алкивиад, прогонен в изгнание за втори път през 407 г., не се завръща по това време.

10. За държавната уредба на Архин вж. по-долу XL 1,2.

11. За този бунт през 411 г. вж. по-горе XXIX 3.

12. Впоследствие участник в управлението на Тридесетте (Ксенофонт, *Hell.* („Гръцка история“) II, 3, 2).

13. Вж. съответно Лизий, „*Срещу Ератостен*“, 73, Ксенофонт, *Hell.*, II, 3, 2, и Диодор, XIV, 3, 6.

XXXV глава

1. Числовото обозначение било обичайната форма на назоваване. А названието „тирани“ се утвърждава много по-късно (за първи път то се среща у Диодор, XIX, 32). Имената на Тридесетте се привеждат от Ксенофонт, *Hell.*, II, 3, 2.

2. През 403/4 г. Тази година обикновено се нарича „година на анархия“, а не по името на архонта (Ксенофонт, *Hell.*, II, 3, 1).

3. Сигурно от съсловието на конниците (вж. Филохор, фрагм., 100).

4. Вж. *Bekker. Anecdota Graeca*, 235.

5. Ксенофонт не упоменава за служители с бичове, а само за младежи, които изпълняват разпорежданията на Тридесетте, и не уточнява техния брой (*Hell.*, II, 3, 23).

6. Вж. по-горе XXV 1, 2.

7. Очевидно той е бил сподвижник на Ефиалт. Вж. по-горе XXV.

8. По-горе (IX) Аристотел казва, че демократичността на Солоновото законодателство се състояла именно в даването на широки пълномощия на съда (хелиея), като му предоставял тълкуването на законите, разглеждането на такива важни въпроси в политическо отношение като: отчетността на служителите, докимасията и т.н.

9. Най-древното право признавало само родовата собственост. За пръв път Солон въвежда правото на свободно разпореждане с имуществото и завещаването му на други лица. Вж. по-горе IX 9,2.

10. Мошеници, които се занимавали с изнудване посредством доноси и клевети.

11. За дейността на тези олигархи, които са известни в историята под името Тридесетте тирани, вж. Исократ, „*Ареопаг*“, 67, и „*Панегир*“, 113, както и Есхин, „*Срещу Ктезифонт*“, 23.

XXXVI глава

1. По-подробно вж. Ксенофонт, *Hell.*, II, 3, 15–17.

2. Вж. Ксенофонт, *Hell.*, II, 3, 19.

XXXVII глава

1. Силен гарнизон в Атика, който се намирал в прохода на планината Парнет по пътя от Атина за Беотия.

2. Според разказа на Ксенофонт (*Hell.*, II, 3, 23–56) опозиционната дейност и смъртта на Терамен предшествали отнемането на оръжията от гражданите и завземане-

то на Фила, където под командването на Тразибул била съсредоточена неголяма група от изгнаници и недоволни, която по времето на своето придвижване нараствала, по-неже към нея се присъединявали бегълци от Атина, и накрая представлявала внушителна армия. Като се съди по разказа на Аристотел, завземането на Фила от Тразибул станало скоро след установяването на властта на Тридесетте – т.е. около май 404 г. (Превземането на Атина станало в края на април.) Управлението на Тридесетте продължило 8 месеца, следователно – до края на декември. Останки от укреплението, направено от Тразибул във Фила, са запазени и до днес.

3. Аристотел премълчава, че водач на враждебно настроената към Терамен част от Тридесетте бил Критий (вж. Ксенофонт, *Hell.*, II, 3, 11–50).

4. Укрепително съоръжение, което пазело входа на пристанището в Пирея. Било разрушено през 411 г. от противниците на 400-те от страх да не послужи като опорна точка за действия на олигархите и Пелопонеския флот. Вж. Тукидид, VIII, 90, 92.

5. Авторът вероятно иска да каже, че Тридесетте превърлили вината за своите неуспехи на Терамен.

6. Хармостите били военни управители, чрез които спартанците осигурявали своето господство над градовете извън Пелопонес. Вж. Плутарх, „Лизандър“, XV, и Диодор, XIV, 10.

XXXVIII глава

1. Залив, разположен източно от Пирея. За тези събития по-подробно разказва Ксенофонт, *Hell.*, II, 4, 11–19, и Андокид (1, 80).

2. В тази битка бил убит и Критий, вж. Ксенофонт, *Hell.*, III, 4, 11–19.

3. Т.е. на Агората – централния площад.

4. За техни действия разказва по-подробно Лизий (XII, 53–60).

5. Вж. Лизий, „Срецу Ератостен“, 54–57.

6. Враждебността на народа към конниците съществувала още от времето на похода на Тиброн в Азия, както съобщава Ксенофонт в *Hell.*, III, 1–4.

7. Вж. Ксенофонт, *Hell.*, II, 4, 29, и Лизий, „*Срецу Ератостен*“, 54–59.

8. Вж. Ксенофонт, *Hell.*, II, 4, 29–39.

9. Според Ксенофонт, *Hell.*, II, 4, 38, техният брой е петнадесет.

XXXIX глава

1. През 403/2 година.

2. Едно от най-големите селища на Атика, разположено северозападно от Атина. Прочуто е с мистериите, посветени на Деметра. От най-старо време е било главен център на земевладелската аристокрация.

3. Храмът на Деметра и Персефона.

4. Жречески родове, които по наследствено право се грижели за култовете на Деметра и Коре (Персефона) в Елевзина (вж. LVII 1). При това Кериките твърдели, че са потомци на Хермес и Агравла, а Евмолпидите – на царя на Елевзина Евмолп.

5. От 404 г. атиняни били задължени да влезнат в Пелопонеския съюз (вж. Лизий, „*Срецу Ником*“, 22, и Ксенофонт, *Hell.*, II, 2, 20). Следователно тук става дума за вноска, внасяна от тях в новата съюзна хазна.

6. Клетва за спазване условията на мирния договор.

7. Това указва, че в управлението на Тридесетте били направени някои изменения в съдопроизводството.

8. Има пред вид гражданите от първите три съсловия (вж. VIII).

XL глава

1. Архин е представител на умерената демокрация. По негово предложение през 403 г. в Атина била въведена йонийската азбука.

2. Т.е.: съкратил го.

3. За постановленията на Архин вж. Исократ, „Срещу Калим“, 2–3, и Есхин, „Срещу Ктезифонт“, 187–90. Относно обвинението му срещу Тразибул вж. Платон, „Федър“, 257, С, и Есхин в горепосочената реч 195.

4. Според атинските закони всеки гражданин имал правото да осъществява насилствено задържане и отвеждане на хванатия на местопрестъплението като явен извършител на злодеяние.

5. Аристотел не упоменава по-преди за такъв заем на Тридесетте, а само за заема на Десетте (XXXVIII 1). Може би става въпрос за смесване на двата момента.

6. Аристотел вероятно визира събитията на о-в Самос през 412 г. Вж. Тукидид, VIII, 21.

7. През 401/0 г.

XLI глава

1. Става въпрос за уредбата по времето на написване на трактата, т.е. около 325 г.

2. Народът, макар че се оказал победител през 403 г. (в първото тримесечие) при архонта Питодор, не се връща официално към старото положение по-рано от месец Боетромион (септември–октомври) при архонта Евклид.

3. Този митичен период от историята на Атина, така нареченият „συνοικησις“ на Йон, т.е. обединението на отделните общини в единна държава, е бил изложен от Аристотел в недостигналата до нас начална част от трактата. Вж. фрагм. 1.

4. Φυλοβασίλεις – длъжност, която се запазва и в покъсни времена (вж. VIII 3, LVII 4), но изключително с религиозно значение за разлика от филархите (старейшините на филите), вж. LXI 5.

5. Епизод от митичното минало, разказан от Аристотел в недостигналата до нас начална част от трактата, вж. фрагм. 2,6.

6. За това второ политическо преобразуване Аристотел говори в гл. IV. След това следват третото V–XII, четвъртото XIV–XIX, петото XX–XXII, шестото XXIII, сед-

мото XXIV–XXV, осмото XXIX–XXXIII, деветото XXXIV, десетото XXXV–XXXVIII и единадесетото XXXIX–XL.

7. Има предвид хелиейските съдилища, които били многочленни, стигащи до 2501 съдии.

8. Тази мисъл се среща и в „Политика“ (III, 15 р. 1286, а, 30).

9. Т.е. след възстановяване на демокрацията.

10. Действащата част на Съвета, която трябвало да го свиква и ръководи. Вж. по-долу XLIII 2.

11. Държавник, изиграл видна роля като финансист в началото на IV в.

12. Хераклид от Клазомен, по всяка вероятност от аристократическо семейство от Азия (откъдето е и прозвището му), е бил включен в списъка на гражданите поради заслугите му за благо на атиняни и може би е заемал и длъжността стратег.

13. Вж. Аристофан, „Жените в нар. събр.“. 183 и т.н. От това научаваме, че увеличението на три обола на заплатата на членовете на еклесиата е станало малко преди да бъде играна споменатата комедия (ок. 390 г.).

АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ

II

XLII глава

1. Оттук започва втората описателна част на „Атинската политика“.

2. Закон, внесен от Перикъл. Вж. по-горе XXVI 4.

3. Членовете на демите. От това място става ясно, че гражданските права се дават според принадлежността на човека към даден дем: ако членовете на дема признават някого като принадлежащ към дема, то му признават и гражданските права.

4. Проверка.

5. Младежи на 18–20 г. Признати официално за граждани, те все още не могат да осъществяват фактически своите права, а се подготвят за това и особено за военната служба.

6. Тази длъжност представлявала нещо като ръководител или директор. Той взимал участие в общия обед на ефебите от своята фила, получавайки средствата за това от обществената хазна. От началото на III в. софронистите престават да бъдат споменавани.

7. Виламовиц (*Arist. u. Athen*, I. 191 и т.н.) приема, че описаната тук организация на ефебите е въведена за първи път през 336 г.

8. Преподаватели по физическо възпитание, които провеждали обучението по гимнастика в специални школи-палестри.

9. Ефебите, освен че пазели границите на Атика и провеждали военни походи (Платон, „*Законите*“, VI, 778), се занимавали и с изкопаване и строеж на ровове и други укрепителни съоръжения.

10. Тези крепости са: Анафлист, Торик, Сунион, Рамнунт, Елевзина, Фила и Афидна.

11. Нещо като униформа на ефебите, която представлявала връхна наметка.

12. С изключение на триерархията за богатите, от която са освободени само сираците, и то през първата година.

XLIII глава

1. Този ковчежник, изглежда, е завеждал всички обществени доходи, а не само определените за военни нужди. По-долу се съобщават Панатенеите за указване на времето, защото те се празнували към края на месец Хекатомбеон, когато започвала атическата година. Длъжност, създадена през 338 г. и вероятно отделена от компетенциите на хелинотамиите, когато фондът от средства за празниците (теорикон) е бил пренасочен за военни нужди.

2. Воескh приема, че „отговорниците за теорикон“ били около десет на брой. Тази институция, основана по всяка вероятност след средата на IV в., имала за известен

период голямо влияние и от 399 г. започнала да отслабва. „Теорикон“ се наричало паричното обезщетение – „диобелия“ (XXVIII 3), което позволявало и на бедните граждани да участват в обществените празници.

3. За настъпилата по онова време суша в Атика вж. Плутарх, „Солон“, XXIII. Този архонт се грижел за изграждането на чешми, за пренасянето на водата и за отводнителните канали.

4. Т.е. за 4 години.

5. Действащият състав на Съвета бил за членове на една определена фила.

6. Атическата година била лунна, състояща се от шест месеца по 30 дена и шест месеца от 29 дена, към които на всяка трета, пета и осма година се добавял допълнителен месец, така нареченият: „присаден“.

7. Харпократион обяснява: „мястото, където се хранят пританите, се нарича Толос, а от някои се нарича сенник заради това, че е построен кръгъл, подобно на женска сламена шапка“. Намира се близо до сградата на Съвета (Βουλευτήριον).

8. Вж. по-долу LXII 2.

9. Такива дни атиняни имали много: всевъзможни празници, а също и дните, смятани за „нешастни“ (ἄποφράδες), например всеки седми ден от месеца, когато споменавали мъртвите и т.н.

10. Обичайното място за заседания била сградата на Съвета, но в някои случаи се провеждали заседания и на други места: в атинския Елевзиний, в храма на Тезей, на Панатенейския стадион и др.

11. Оповестяват се от пританите четири дни предварително.

12. Вж. LXI 2.

13. В обикновена невисокосна година шестата притания се падала през януари. Тогава се поставял само принципно въпросът за остракизиране, а самото остракизиране ставало през осмата притания.

14. В случаи, когато се провеждало гласуване за остракизиране, това се извършвало при пълен състав на екле-

сиата, свикано на агората. За тази мярка вж. гл. XXII 17.

15. Προβόλην – обвинения в престъпление пред еклесиата, при които обвинителят иска от народа предварителна присъда, преди делото да бъде предадено на съда.

16. След обвиненията в престъпление пред еклесиата обвиняемият имал правото да се защити, подпомаган и от свои приятели.

17. Има предвид предварителното гласуване, чрез което народът решавал дали проектопрограмата на Съвета трябвало да бъде приета веднага, или да последва нейното обсъждане.

XLIV глава

1. Председател на пританите.

2. Има се предвид главно Партенонът, в чиято задна част се съхранявало държавното съкровище. В храма на Майката на боговете (Μητρίῳν) се намирал държавният архив.

3. Πρόεδροι – тази комисия била създадена едва в началото на IV в.

4. Ἐπιστάτης των προέδρων, който става председател на Съвета, а по-рано (V в.) това било задължение на председателя на пританите.

5. Т.е. председател на проедрите.

XLV глава

1. Глоба в размер не повече от 500 драхми. По-големи глоби могли да бъдат налагани само по заповед на съда.

2. Вероятно същият, който изиграва известна роля при управлението на Тридесетте (Ксенофонт, *Hell.*, II, 4, 8). По този начин това се явява акт на политическо преследване.

3. Личност, която не е известна с нищо друго.

4. Едно от смъртните наказания на убийци и престъпници било пребиваването им до смърт с палки.

5. Вж. по-горе XII 2: „ограничаване правомощията на Ареопага“.

6. За тях вж. III, IV, LIX.

7. Вж. по-долу LV 2.

8. Т. е. Γραφεὶ παρανόμων. Всяко постановление на еклесиата можело в едногодишен срок да бъде обжалвано като незаконно. Вж. и XXIX 4.

XLVI глава

1. Военни кораби с три реда весла.

2. Военни кораби с четири реда весла.

3. Едни от тях се пазели в доковете, а други – в корабните складове.

XLVII глава

1. Те се наричали и „тамии на богинята“ или само „тамии“, освен че пазели общественото съкровище в Партенона, имали вероятно и задължението да надзирават всичко на Акропола.

2. Има се предвид прочутата статуя на Атина Партена, изработена от Фидий.

3. Богинята на победата. В съхранените надписи на Партенона се упоменават 10 нейни златни изображения.

4. Всевъзможни предмети за шествието по време на Големите Панатенеи.

5. Главно рудниците в Лаврий.

6. По същия начин продавали и осъдените на робство.

7. Ареопагът след реформата на Ефиалт (XXV 2) запазил само съдебните си функции по дела с религиозен характер, към които се отнасяли и делата за предумишлено убийство. Осъденият за предумишлено убийство можел да избегне смъртната присъда, като отиде доброволно в изгнание и приеме конфискация на имуществото му.

8. Дъсчици, избелени с гипс (лат. album).

9. Приблизително през април.

10. Вж. XLIII 4 и LII 1.

11. Фразата се допълва от по-долния пар. 5: „внеся се...в Съвета“.

12. За правомощията им вж. по-долу.

XLVIII глава

1. Вж. по-горе: XLV 1.

2. Тази комисия за контрол не трябва да се отъждествява с посочените по-долу (LIV 2) λογιστάς (счетоводители).

3. Нещо като ревизионна комисия.

4. Статуите на епонимите или архегетите, всеки от които имал и свое светилище, се намирали близо до сградата на Съвета (Βουλευτήριον) и Толоса.

5. За задълженията им вж. LIII.

6. За задълженията им вж. LIX.

XLIX глава

1. Във връзка с това вж. и Ксенофонт, „Хинарх“, I, 13 и т.н.

2. В началото на Пелопонеската война имало 200 конници стрелци, служещи като „разузнавачи“.

3. Т.е. става обикновен пешак.

4. Изглежда, че „хамипите“ били добавени по-късно към атинската конница (Ксенофонт, „Хинарх“, V, 13). От другите гърци само беотийци имали такива (Тукидид, V, 57). Те били особен вид бойци – лековъоръжени пешаци, които сядали зад конниците и по време на битка слизали от конете и се биели като пешаци.

5. Вж. по-долу LXI 4.

6. Става дума най-вероятно за архитектурните планове на обществените постройки, за които се говори в гл. XLVI 2, а не за предварителен проект за украсяване на пеплоса, както предположиха някои. Безспорно текстът на това място е непълен.

7. С изработването му били натоварени „атлететите“ (гл. LX 1).

8. Вж. съответното по-горе XLVII 1.

9. Тази мярка отначало, изглежда, била само за пострадалите във войната, но впоследствие обхванала всички негодни за работа и малоимотни, които получавали първоначално по един обол на ден, а по-късно – по два. Изплащането ставало по време на всяка притания.

L глава

1. Градски надзиратели, нещо като началници на полицията.

2. Астиномите също се грижели според едно историческо свидетелство гражданите да се движат прилично облечени, както и по празниците да украсяват подобаващо улиците, по които минава шествието, и „темените“ (свещена гора около храм, свещено място) на боговете.

3. Ораторът Хиперид в *„Реч в защита на Евксенип“* споменава за случай, в който двама души били осъдени, защото платили на флейтистките си повече от две драхми.

4. Т.е. 1774 м.

5. Поради тесните улици в гръцките градове се прилагали мерки против тяхното заграждане. Прозорците на къщите обикновено се отваряли към вътрешен двор, а към улицата гледали само прозорците от горните етажи.

6. В земеделските деми с тези полицейски дейности бил натоварен демархът.

LI глава

1. Надзорници на пазара. В задълженията на агораномите се включвал и надзорът на хетерите.

2. Надзорници на мерките. Те вероятно имали за помощници така наречените „прометрити“.

3. Този брой на ситофилаксите съществувал още в началото на IV в., което е видно от речта на Лизий, *„Против търговците на хляб“* (XXII).

4. Ἐμπορίου ἐπιτεληταί.

1. Ἀνδραποδισταί – ловци на свободни хора, които ги превръщат в роби, или ловци на чужди роби.

2. Те крадяли най-вече дрехи на мъртвци. Виновните за горепосочените престъпления били обвинявани веднага чрез „ἀλαωγή“ пред Единадесетте.

3. За „конфискацията“ вж. гл. XLIII 4, а за полетите – XLVII 2.

4. Ἐνδειζις – особена форма: жалба-донесение срещу лица, които, осъдени на лишаване от граждански права (ἀτιμία) или налагане на глоба, заемат държавна служба или посещават обществени места, както срещу лица, доставящи продоволствие на врага, и лица, нарушаващи забраните за внос и износ.

5. Εἰσαγωγή.

6. В случай на развод или смърт на съпруга съпругата имала право чрез своя попечител да иска обратно зестрата си.

7. Лихвата се изчислявала на една мина месечно. „Върху драхма“ означава 12 на сто годишно.

8. Ἐρανικά – според Харпократион: „Еранист“ е най-вече онзи, който участва в „еранос“ (клуб) и внася съответната вноска всеки месец.

9. За всяка щета, нанесена на роб или животно, е отговорен техният собственик. Може би става въпрос и за измама при продажба на роби или животни с телесни недъзи, умело скрити от продавачите.

10. Един от видовете обществени литургии, които се възлагат на богатите граждани – построяването на военен кораб (триера).

11. Те в съответствие с данъка, според който откупвали, имали различни имена. Те внасят предварително определена сума на държавата, след което събирали данъците за своя сметка.

LIII глава

1. Длъжността на „съдиите по деми“ била учредена от Пизистрат (гл. XVI 5) и отново въведена през 453 г. Но докато в началото обикаляли демите, по-късно се установили в градовете.

2. Διαιτηταί – съдии с постоянни функции, които не се ограничавали с разглеждането на един вид дела.

3. Προκλησεις – всякакъв род предложения, внесени от двете страни по изясняване на делото, например: призоваване на свидетели, разпит на роби, показване на документи и т.н.

4. Т.е. извадки от законите, на които се позовават двете страни.

5. За тях вж. гл. XLVIII 5 и LVIII 2.

6. Вж. по-горе XXI 6.

7. Вероятно това не са архонтите, по чието време биват записани ефебите, а атически герои, с чиито имена обозначавали всяка от 42-те години, през които ставало набирането на годните за военна служба (от 18–60 г.). Списъкът на тези епоними започвал отново на всеки 42 години.

8. Става дума за епонимите на филите, чиито статуи се издигали пред сградата на Съвета.

9. Със списъка на гражданите, обозначен с името на последния от епонимите и който включва тъкмо ония граждани, които в момента са на 60 години. По такъв начин през тази година те ще изпълняват задълженията на диетети, а няма да служат като войници.

10. За такъв случай (ἀτιμία) споменава Демостен (XXI, 83).

LIV глава

1. Те се съобщават и от Есхин в речта му срещу Ктезифонт, XXV.

2. Λογισταί – счетоводители, контрольори. Вж. XLVIII 3.

3. Συνήγοροι – съветници или помощници.

4. Документите били изписвани върху мраморни или бронзови плочи, колони (στήλαι) и се поставяли на публични места.

5. Тази титла се давала на граждани от други държави, които защитавали правата на гражданите от собствената държава, нещо като съвременните консули. По-късно тази титла се давала и на метеките и била придружена от специални права. Вж. LVIII 2.

6. Приблизително от 367–363 г.

7. ἱεροποιοί – свещенослужители.

8. За Големите Панатенеи вж. по-долу гл. LX.

9. В чест на Артемида Браврония. Браврон – атически дем на източното крайбрежие. По-късно култът бива пренесен в Акропола.

10. Вж. Диодор, IV, 39: „Първи атиняни измежду всички почитали с жертвоприношения Херакъл като бог.“

11. За празника, който се състоял на всеки пет години в Елевзина, вж. CIA IV, 2 834, стр. 198. Той не бива да се смесва с малките елевзински мистерии, които се провеждали всяка година.

12. През 329/8 г.

13. Има предвид архонта-епоним. В Саламин атиняни имали клерухия (колония, поселение).

14. Обикновено демархите бивали избирани в самите демове чрез гласуване с вдигане на ръка. Обособяването на Пирея се дължи на нейното изключително значение.

15. Става дума за селските Дионисии.

16. Богати граждани, на които се възлагат литургията да обучат хор за празничното представление за своя сметка.

17. Т.е. има същото значение като името на архонта-епоним в Атина.

LV глава

1. Вж. съответно гл. III 2, 4, VIII 1, XXII 5 и XXVI 2.

2. Т.е. времето на написването на трактата, ок. 325 г.

3. Аполон се наричал Πατρῷος (Отечествен): „Понеже е родител на Йон“ (Платон, „Евтид“, 302).

4. Харпократион за тази дума пише следното: „Херкейос Зевс, комуто се издига олтар между огради в двора, защото оградата се наричала херкос*.“

*έρκεϊος – закрилящ, пазещ двора, къщата; семеен, домашен бог.

5. Става дума за родовите гробници, които са център на родовите култове. Явно тук са запазени следи от родовите отношения.

6. Вж. обаче гл. VII 4.

7. Вж. по-горе VII 1 и Плутарх, „Солон“, XXV, 3.

8. Предполага се, че това е статуя с размерите на виновника. Ако не направи това, трябва да отиде в изгнание заради неизплатени дългове.

LVI глава

1. Особена форма на провъзгласяване на принципа за неприкосновеност на имуществото.

2. Представленията се провеждали по време на Дионисиите, през пролетта, а тези назначения се извършвали в началото на атическата година, т.е. в края на лятото. Броят на хорегите съответства на броя на авторите на трагедии, допускани до състезанието.

3. Първоначално се провеждали три представления на комедии по време на Дионисиите и Епиленеите, но през IV в. броят им се увеличил на пет.

4. Големите Дионисии се празнували през месец Елафеболион (края на март), а Таргелиите (в чест на Аполон) през Таргелион (края на май).

5. Когато един гражданин, комуто е възложена литургия, узнае, че някой друг е по-богат и по-подходящ, за да се заеме с нея, той го поканва да я приеме. В случай на отказ има правото да предложи размяна на имуществата им.

6. Обикновено литургиите се падали през две години.

7. Вж. LIV 7.

8. „Θεωρίαι“ се наричали пратеничествата за празници извън Атика, преди всичко за участие в общогръцки състезания.

9. Това било задължително преди тръгването на шествието за Елевзина (P. Foucart, *Les Mysteres...* с. 317 и 320). Това ставало очевидно на 18 Боедромион (началото на октомври).

10. Приблизително на 28 март. По време на шествието пренасяли статуята на Дионис от неговия храм в Академията, а оттам – в театъра.

11. Празник, който се състоял на 14 Скирофорион (края на юни).

12. Т.е., когато обвинението не е потвърдено от съда.

13. Когато за настояничество претендират повече от един гражданин.

14. Настояниците имали право да дадат под аренда целия имот, за да си спестят грижите. Но арендаторът е бил длъжен да осигури обезпечение за даденото му имущество. Специална комисия определяла стойността на това обезпечение.

15. От 14 г. се считали вече пълнолетни и годни да встъпят в брак.

LVII глава

1. Двата най-стари и знатни елевзиански рода. Вж. по-горе XXIX 2.

2. Епиленеите или Ленеите, празник в чест на Дионис, се празнували всяка година през месец Гамелион. По време на този празник се давала една награда на авторите на трагедия, друга – на хорегите, и трета – на актьорите в главните роли.

3. Такива състезания се устройвали по време на Панатенеите, на Хефестиите, на Прометеите, на Паниите и на Вендидите.

4. Вж. гл. XXI 6.

5. Понеже очистиането от светотатството на пролятата кръв се смятало за религиозно дело.

6. Това съдилище било разположено източно от града, в старото светилище на Атина Палада. Отначало в него отсъждали ефетите, а по-късно хелиастите.

7. Прелюбодеяние със съпругата, майката, сестрата или дъщерята на извършителя или с наложницата, която имал, за да се сдобие с истински деца.

8. Т.е. войник от своята армия.

9. Когато, разбира се, убийството на противника е станало неволно.

10. Делфиний, т.е. светилището на Аполон Делфинийски било разположено също източно от Атина, извън стените на града.

11. „Αἵδεσις“ се наричало даденото от страна на роднините на убития опрощение и помириенето им с убиеца. Това се отнасяло за непредумишлените убийства.

12. Това съдилище се намирало близо до морето, в Пирея, но заседавало сравнително рядко поради характера на разглежданите от него дела.

13. Пропуск в текста.

14. Венецът бил обичайният символ при изпълнение на обществените или религиозни задължения.

15. Длъжността на царете на филите (за тях вж. гл. VIII 3) все още съществувала. Те, четирима на брой, образуваха заедно с царя петото по ред съдилище за дела по убийство: така нареченото „към Пританея“.

16. След осъждането им те бивали отпращани извън границите на страната.

LVIII глава

1. Жертвоприношението в чест на Артемида се провеждало на шести Боедромион в памет на победата при Маратон.

2. Едно от названията на Арес.

3. Става дума за религиозен култ в памет на борците

против тиранията. Вж. XVIII.

4. Метеките били чужденци, установили се да живеят в Атина, където се занимавали с търговия и производство, плащайки годишен данък от 12 дрх. – метекион – и живеещи под гаранцията на даден „покровител“.

5. Понякога метеките като отплата за изключителни заслуги към държавата били провъзгласявани за „равни данъкоплатци“, т.е. изравнявали се с останалите граждани по данъци, същевременно били освободени от литургиите, но не могли да бъдат избирани за архонти.

6. Титлата „проксен“ се давала на метеките като почетна. „Проксенът“ нямал повече нужда от покровител, а вече имал правото да се явява сам в съдилището.

7. Освободеният роб преминавал в съсловието на метеките, следователно бил задължен да има за покровител бившия си господар, при когото се и връщал отново като роб в случай на осъждане.

LIX глава.

1. Вж. IV 4, VIII 4, XXIX 4, XLIII 4, XLV 2, LIII 6.

2. Относно предварителното гласуване вж. XLIII 4, LXI 2.

3. „Проволѣ“, т.е. обвинението в беззаконие пред еклезиата било насочено срещу сикофантите, срещу явните измамници на народа, срещу враждебно настроените към него и срещу нарушителите на закона по време на празниците.

4. Γραφὴ παρανομῶν. Вж. XXIX 4, XL 2, XLV 4.

5. От стратегите можело да се изиска отчет даже и до края на срока на службата им. Вж. XXVII 1, XLVIII 4, LXI 2.

6. Според атинските закони обвинителят бил длъжен да извести на ответника призоваването му в съда в присъствието на свидетели. По такъв начин, ако се намерят лъжесвидетели, които потвърждават това известяване, обвиненият има право да не се яви в съда при разглеждане на делото и да бъде осъден задочно.

7. Става дума за договори (σύμβολα), които осигуряват юридическа защита при търговски сделки между граждани от различни държави.

LX глава

1. Т.е. организатори на състезанията.
2. За статуята на богинята Атина. Вж. XIII 3.
3. На победителите в Панатенеите били давани 120 амфори зехтин (CIA II, 9, 65).
4. Те били посветени на богиня Атина.
5. „Κοτύλη“ представлявала $\frac{1}{144}$ от „метрета“ – мярката, използвана за вместимост на течностите (около $\frac{1}{4}$ от литъра). Думата означавала и чаша.
6. Още в началото на IV в., както е видно от речта на Лизий (VII, 2), отнасяща се за времето след 395 г.
7. В седмата реч на Лизий има описан такъв процес.
8. Ако се съди по речта на Лизий (VII, 41), виновникът бил заплашен с изгнание и конфискация на имуществото.
9. Т.е. количеството на дължимия зехтин не се променя в зависимост от броя на корените.
10. Има предвид количеството произведен зехтин от всеки собственик.
11. Лицето, заемащо длъжността архонт, при положение, че се отчете благополучно, ставало член на Ареопага.
12. Тези възнаграждения били от 300–1000 драхми.

LXI глава

1. Вж. и XLII 3.
2. Съоръжаването на триерите от 356 г. било възлагано на триерархските симории вместо на дотогава съществувалите триерархи. Те се състояли от 1200 заможни граждани. Всяка от двадесетте симории е съставена от шестдесет граждани.
3. Заможни граждани, на които се възлагало съоръжаването на триерите и същевременно тяхното командване

в качеството на капитани.

4. Вж. по-горе LVI 3.

5. Вж. гл. XLIII 4.

6. Началник на пехотата.

7. Началник на отряд, отделение.

8. Началник на конницата.

9. Началник на фила.

10. Атиняните имали там „κλπρουχ(α“ (колония), както и в Имброс и Скирос.

11. Това били „свещените кораби“, използвани за религиозни мисии.

LXII глава

1. Изглежда, че са същите стражи, посочени в гл. XXIV 3 като „стражи на доковете“.

2. По-горе, XLI 3, беше упоменато възнаграждение от 3 обола, то се споменава и от Аристофан (*Eccl.* 185 и схолии). Очевидно възнаграждението е било увеличено по-късно.

3. Вж. съответно гл. XLIII 4, 5 и XLI 3.

4. Гл. XXVII 3, 4.

5. Гл. XXX 2 и XXXIII 1.

6. Краят на юли и началото на август.

7. Амфиктиони се наричали пратениците на градовете, които образували Делоската амфиктиония, т.е. древен съюз с религиозен характер. По-важни били онези, които се свиквали в Делфи и Термопилите.

8. Острови в Егейско море, намиращи се под зависимостта на Атина. Самос се освобождава през 322 г.

LXIII глава

1. Вж. по-горе LIX 7. Всеки съдебен състав е образуван от граждани от десетте фили.

2. Вж. по-долу LXIV.

3. Πινάκια – бронзови или дървени плочици.
4. Вж. по-долу LXV 1, LXIX 2.
5. Смисълът на термина е непонятен.
6. Ἐνδειξις, за която вж. по-горе XXIX 4.
7. Те се избират по жребий от буквите на азбуката след „Κ“.

LXIV глава

1. Ἐμπέκτης; който вкарва, втиква, закрепя.
2. Думата се тълкува приблизително, защото значението ѝ не е уточнено.
3. Става дума за двете зали за теглене на жребий, разпределени за всяка фила. Вж. LXII 2.
4. Един за всяка от деветте фили, а секретарят на тесмонетите за – десетата. Вж. LXIII 1.
5. Изглежда, всеки бял зар, излизаш от урната, означавал избирането на пет имена от вписаните на съответните пет дъсчици, докато черният зар означавал отхвърлянето им.
6. Не трябва да се смесват със сандъчетата, упоменати в LXIV 1, които са 10 на брой, а упоменатите тук са с неопределен брой и се обозначават с буквите от азбуката от „Λ“ нататък.

LXV глава

1. Краят на фразата изглежда непълен. За да се отправи съдията към своето съдилище, трябва да държи жезъла. Но жезлите се пазели (LXIII 2) при входовете на залите за теглене на жребий и Аристотел не е изчерпал описанието на онова, което става в тях.
2. Това е своеобразен билет и удостоверение на съдията.
3. Докато избраните чрез жребий съдии заемат местата си в съдилищата, емпектите, които после ще заемат местата си при тях, все още са в залите за теглене на жребий

и връщат дъсчиците на отхвърлените кандидати.

4. Най-ценно за разтълкуването на последните глави е изследването на: M.-G. Colin: *Les sept derniers chapitres de l' „Αθηναίων Πολιτεία“* в Rev. des Etud. gregues. 1917, 1-68.

LXVI глава

1. Става дума за воден часовник, понеже за речите се давало определено време. Вж. по-долу гл. LXV 2, II.

2. Загатва се за посочените по-горе в параграф 2 „архонти-председатели“.

LXVII глава

1. Един χοῦς, χοεῦς = 3,24 л, $\frac{1}{12}$ от метрета, 16 котили.

2. Всяка страна по делото имала право на две речи.

3. Вж. LXVI 2.

4. За делата от извънредна важност се отделя цял ден, като времето за различните моменти: речи на обвинението и защитата, гласуване на съдиите, се разпределя съвсем точно.

5. В този случай трябва да отчетем, че както обвинението, така и защитата, знаейки определеното им време, уреждат предварително колко ще трае разпитът на свидетелите, колко – четенето на текстовете, колко – обсъждането между двете страни, и накрая – колко речите на адвокатите.

6. Посейдеон, съответстващ на декември, има най-кратките дни в годината.

7. Тази част на текста е запазена много лошо. Цели редове не дават възможност за свързан прочит.

LXVIII глава

1. Изображения на такива изборни „камъчета“ могат да се видят в „Атина“ на Гоу-Ренак, гръцки превод К. Елевтеродакис, стр. 176 (Атина, 1930). Названието им явно

сочи, че първоначално са се използвали истински камъчета.

2. Тези са различни от гореспоменатите. Вж. LXV 2

LXIX глава

1. Вж. LXVIII 2. После отново биват върнати на съдиите, за да получат те своето възнаграждение.

2. Вж. LXVI 3.

БЕЛЕЖКИ КЪМ „ЕПИТОМА НА ХЕРАКЛИД“

1. За тази „епитома“ (изводка, препис) на „Атинската полития“, запазена до наши дни в ръкопис от VIII в., не е уточнено още от филолозите дали принадлежи на Хераклид от Понт или от Лембос или представлява преразказ, направен от сравнително по-пространно тяхно съчинение.

2. Вж. Есхин, „Срещу Тимарх“, 182.

3. В скоби се отбелязват съответните глави от автентичния текст на „Атинската полития“.

4. Става дума за Хипий.

5. Т.е. Клистен.

6. Ръкописът приписва това на Ефиалт. Но грешката се доказва и от Плутарх, „Кимон“, X.

7. Управлението на Тридесетте.

8. Става дума за членовете на Съвета.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ

А

Аригий, XLI 3
Акаст, III 3
Акропол, VII 4, XIV 4, XV 4, XVIII 3, XIX 6, XX 3, XXXVIII 2, XIV 1, XXIV 3
Акте, XLII 3, LXI 1
Алексий, XXXIV 2
Алкмеон, XII 4
Алкмеониди, XIX 3, XXVIII 2, XX 4-5, XIX 4, XX 1-2
Амон, LXI 7
Анакреонт, XVIII 1
Анит, XXVII 5, XXXIV 3
Антемион на Дифил, VII 4
Антидот, XXVI 3
Антифонт, XXXII 2
Анхимол, XIX 5
Аполон, LV 3, откъс I
Аргейци, XVII 4, XIX 4
Аргинуса, XXXIV 1
Ареопаг, III 6, IV 4, VIII 4, XXVI 1, XLI 2, LX 2, VIII 2, XXIII 1, XXV, XXVII 1, XXXV 2, XVI 8, LX 3, LVII 3-4, LX 2
Аристехм, IV 1
Аристид на Лизимах, XXII 7, XXIII 3-4, XXIV 3, XLII 2, Епитома 3-4
Аристион, XIV 1
Аристогитон, XVIII 2-4, LVIII 1
Аристодик от Танагра, XXV 4
Аристократ, XXXIII 2
Аристомах, XXXII 1
Арпактид, XIX 6
Артемида, LVIII 1

Архестрат, XXXV 2
Архин, XXXIV 3, XL 1-2
Архин от Амбракия, XVII 4
Асклепий, LVI 4

Б

Браврония, LIV 7
Буколей, III 5

Г

Герест, XXII 8
Горгил, XVII 4

Д

Дамасий, XIII 2
Дамонид, XXVII 4
Декелея, XXXIV 1
Делос, LIV 7, LVI 3, LXII 2
Делфи, XIX 4
Делфиний, LVII 3
Демарет, XXXVIII 2
Дионис, III 5
Дионисии, LVI 3-4, LVII 1, LIV 8
Дракон, III, IV 1, VII 1, XLI 2, IV 2
Драконтид, XXXIV 3

Е

Евбея, XXXIII 1
Евклид, XXXIX 1
Евмелид от Алопека, XLV 1
Евмолпиди, XXXIX 1, LVII 1, откъс III
Егей, откъс VI
Егос, XXXIV 2
Елевзина, XXXIX 1-5
Елевзиний, LIV 7
Ениал, LVIII 1
Епилик, III 5
Епиликей, III 5

Епименид от Крид, I
Еретрия, XV 2, XXXIII 1
Ерехтей, Епитома 1
Етеобутати, откъс III
Ефиалт Софанид, XXV 6, 3-4, XXVI 2, XXVIII 2, XLI 2, XXXV 2

З

Зевс, LV 3, LVI 5

И

Имброс, LXII 2
Исагор, XX 1-3, XXVIII 3

Й

Йон, III 2, XLI 2, откъс I
Йонийци, XXIII 4-5
Йофонт, XVII 3

К

Калибий, XXXVII 2, XXXVIII 2
Калий, XXXII 1
Калий от Ангела, XXXIV 1
Каликрат от Пеания, XXVIII 3
Кедон, XX 5
Керики, XXXIX 2, LVI 1, откъс III
Кефисофонт, LIV 7
Кимон на Милтиад, XXVI 1, XXVIII 2, XXVII 1-3
Киней, XIX 5
Кипселиди, XVII 4
Клеомен, XIX 2-5, XX 2-3
Клеон Клеенет XXVIII 3
Клеофонт, XXVIII 3, XXXIV 2
Клитофонт, XXIX 3, XXXIV 3
Кодриди, III 3, Епитома 1
Конон, XXV 2
Комий, XIV 1
Кронос, XVI 7

Ксантип, XXII 6, XXVIII 2
Ксененет, XL 4
Ксеркс, XXII 8

Л

Лакедемонци, XIX 2-4, XXXVII 2, XXXVIII 4, XL 3, XXIII 2-4,
XXIX 1, XXXII 3, XXXIV 1
Лакедемония, XXXVII 2, XXXVIII 1-4
Лакиада, XXVII 3
Лаконийци, XIX 2, XXIII 4
Лемнос, LXI 6
Леокорей, XVIII 3
Лепсидрий, XIX 3
Лесбосци, XXIV 2
Лигдамий, XV 2-3
Лизандр, XXXIV 2-3
Лизикрат, XXVI 3
Лизимах, XLVI 1
Ликург, XIII 4, XVI 3

М

Маратон, XXII 3
Марония, XXII 7
Мегакъл на Алкмеон, XIII 4, XIV 3-4, XV 1
Мегакъл от Алопека, XXII 5
Мегарци, XIV 1, XVII 2
Медонт, III 3
Мелобий, XXIX 1
Милтиад, XXVI 1, XXVIII 2
Мирон, XXXIX 2, LVII 1
Мнесилох, XXXI 1
Мнеситид, XXVI 3
Мунихия, XIX 2, XXXVIII 1-3, XLII 3, LXI 1

Н

Наксос, XV 2-3
Нике, XLVII 1, XLIX 3
Никий, XXVIII 3-5
Никодем, XXII 7

О

Орей, XXXIII 1

П

Павзаний, XXIII 4, XXXVIII 3-4

Паладий, LVII 3

Паленида (Атина) XV 3, XVII 4

Панатенеи, XVIII 2-3, XLIII 1, LX

Пангей, XV 2

Парал, LXI 7

Пеларгикон, XIX 6

Пелопонесци, XXVII 2, XXXVIII 2, вж. лакедемонци, лаконийци

Перикъл, XXVII 1, 3-4, XXVIII 1-3, XXVI 3

Персийски войни, XXIII 1, XXV 1, XLI 2, откъс VI

Пизандър, XXII 2

Пизистрат, XIII 4, XIV-XV, XVI, XVII, XVIII-XIX

Пизистратиди, XIX 4-6, XIX

Пилос, XXVII 5

Пирея, XXXV 1, XXXIX 6, XXXVIII 1-3, 4, XL 2-3, XL 1, LI 1-3, LIV 8

Пития, XIX 4, XXI 6

Питодор, XXVIII 2, XXXV 1, XLI 1

Посейдон, LXVII 4

Р

Рекел, XV 2

Ринон, XXXVIII 3-4, Епитома 7

С

Саламин, XVII 2, XXII 7, XXIII 1-5, XXVII 2, LIV 8, LXII 2

Самос, LXII 2, XXIV 2

Симонид, XVIII 1

Сицилия, XXVIII 3, XXIX 1

Скилей, XXII 8

Скирос, LXII 2

Скирофорион, XXXII 1

Солон, II 2, XXVIII 2, III 5, V, VI 1-4, XII, VI-IX, XXIX 3, XLI 2, X, XIII 1, XIV 2-3, XXXV 2, XLVII 1

Спартанци XIX 4, вж. лакедемонци, лаконийци, пелопонесци

Т

Таргелии, LVI 3, LVI 5

Таргелион, XXXII 1

Тезей, XLI 2, откъс II, VI

Телесин, XXII 5

Темистокъл, XXIII 3, XXVIII 2, XXII 7, XXV 3-4

Теопомп, XXXIII 1

Тарамен, XXVIII 3-5, XXXII 2, XXXIV 3, XXXVI, XXXVII

Тетал, XVII 3, XVIII 2

Тиванци, XV 2

Тимонаса, XVII 4

Тимостен, XXIII 5

Тразибул, XXXVII 1, XL 2

Тридесетте, XXXIV 3, XXXV, XXXVII, XLI 2, XL 3, XXXVII 1, XXXIX 6, XL 4

Тукидид, XXVIII 2-5

Ф

Фаил, XXXVIII 3

Фенип, XXII 3

Фидон, X 2

Фила, XXXVII 1, XXXVIII 1-2, XLI 2

Филоней, XVII 1

Формизий, XXXIV 3

Х

Хармодий, XVIII 2-4, LVIII 1

Хегезий, XIV 3

Хегезистрат, XVII 3-4

Хераклеи, LIV 7

Хераклид от Клазомен, LXI 3

Хермокреонт, XXII 2

Херодот, XIV 4

Хетиония, XXXVII 1

Хефестий, LIV 7

Химет, XVI 6

Хипарх, XVII 3, XVIII 1, 3-4, Епитома 4

Хипарх от Колит, XXII 4

Хипий, XVII 3, XVIII 3-4, 6-5

Хипсихид, XXII 8

Ч

Четиридесетте, LIII 1,5

Четиристотинте, XXIX 1, XXXII 3, XXXIII 2, XII 2, XXX, XXXI, XXXIII, XXXIV 1

Аристотел
АТИНСКАТА ПОЛИТИЯ

Първо издание

Превели от старогръцки
Цветана Панициду, Харалампи Паницидис

Редактор *Цветан Старейшински*
Художник *Петър Добрев*
Технически редактор *Ронка Кръстанова*
Коректор *Мила Томанова-Димитрова*

Издателски № 8759
Печатни коли 9,50. Формат 84/108/32

Цена 30 лв.

ISBN 954-445-082-3

Издателска къща „Христо Ботев“, София
Предпечатна подготовка „Спектър - 365“
Печат ДФ „Балканпрес“, София

